

OPERA UNIVERSITATIS
PURKYNIANAE BRUNENSIS
FACULTAS PHILOSOPHICA

MAGNAE MORAVIAE
FONTES HISTORICI

134

III

DIPLOMATA, EPISTOLAE,
TEXTUS HISTORICI VARIII

UNIVERSITA J. E. PURKYNĚ
BRNO MCMLXIX

MAGNAE MORAVIAE FONTES HISTORICI

Fontium ad historiam Magnae Moraviae pertinentium prima et quantum fieri potuit complexa editio, quae in Operibus Universitatis Purkynianae Brunensis in lucem prodit, non solum studio Magnae Moraviae proprie historico, sed etiam affinibus disciplinis, archeologiae, linguisticae, litterarum et artium historiae, ethnographiae colendis destinata est.

Quod opus in quattuor tomos dividitur: I. annales et chronicas, II. textus biographicos, hagiographicos, liturgicos, III. diplomata, epistulas, textus historicos varios, IV. scripta iuridica, supplementa, indices continebit. Electi sunt textus ad historiam Magnae Moraviae et earum regionum pertinentes, quae suo tempore sub ditione Magnae Moraviae fuerunt vel quarum historia cum historia Moravorum quodammodo cohaeret. Tempora a saeculo VII. usque ad initium saeculi XI. respiciuntur, id est a Samonis regno usque ad definitam Moraviae ad Bohemiam adiunctionem. Accedunt tamen etiam alia documenta et testimonia inde derivata, in quantum ea in scriptis medii aevi usque ad finem saeculi XV. leguntur.

Omnes fontes, de optimis vel usitatissimis editionibus depromptos, versione Bohemica et brevissimo commentario critico, bibliographico nec non historico illustrare conati sumus. Speramus tamen editionem nostram quamvis imperfectam, lectoribus usui fore et ad quaestionem solvendam, qui locus Magnae Moraviae, in qua ante XI saecula fratres Thessalonicenses Constantinus-Cyrillus et Methodius litterarum Slavicarum fundamenta posuerunt, in orbe terrarum Romano et in historia Europae centralis, praesertim autem meridiano-orientalis et orientalis tribuendus sit, aliquid esse allaturam.

OPERA UNIVERSITATIS PURKYNIANAE BRUNENSIS
FACULTAS PHILOSOPHICA

SPIŠY UNIVERSITY J. E. PURKYNĚ V BRNĚ
FILOSOFICKÁ FAKULTA

134

MAGNAE MORAVIAE FONTES HISTORICI

III

MAGNAE MORAVIAE
FONTES HISTORICI

PRAMENY K DĚJINÁM
VELKÉ MORAVY

MAGNAE MORAVIAE
FONTES HISTORICI
III

UNIVERSITA J. E. PURKYNĚ
BRNO MCMLXIX

OPERI EDENDO PRAEFUIT

LUBOMÍR HAVLÍK

III

DIPLOMATA
EPISTOLAE
TEXTUS HISTORICI VARI

CURAVERUNT

DAGMAR BARTOŇKOVÁ • LUBOMÍR HAVLÍK
IVAN HRBEK
JAROSLAV LUDVÍKOVSKÝ • RADOSLAV VEČERKA

ÚVOD

Třetí díl *Pramenů k dějinám Velké Moravy* je pokračováním obou předchozích, které vyšly v l. 1966 a 1967. V tomto svazku připravil autorský kolektiv písemné památky, které lze rozdělit jednak na listiny a listy, jednak na texty různého charakteru a určení, mezi něž jsou zařazena díla etnograficko-geografického zaměření, spisy polemické a trakáty, zápisy a údaje ze starých kalendárií aj. Pokud jde o provenienci, vznikla většina těchto pramenů mimo území Velké Moravy; jde přitom o díla, která jsou jak současná Velké Moravě, tak i pozdějšího původu a která zachycují tradice o Velké Moravě ve středověkém evropském a zčásti i mimoevropském světě.

Do publikace byly pojaty památky, které vznikaly v oblasti Franské říše, zvláště v její východní části, přičemž největší pozornost byla věnována územím s Velkou Moravou přímo sousedícím. Dále jsou zde zařazeny písemné doklady z kulturních i politických středisek tehdejšího světa, kterými byly starý Řím, s nímž se snažil na východě soutěžit Řím nový, Konstantinopol. Souvěké postavení Velké Moravy v evropském světě nezůstalo skryto ani anglosaskému králi Alfrédu Velikému, ani cestovatelům arabským. Tradici o Velké Moravě lze od 10. stol. sledovat na území Chorvatska, Bulharska a Rusi, v menší míře svědčí o ní náznaky i z oblasti uherské a jižního Polska. Stopy staromoravského období lze nalézt v pozdější době také na území vlastní Moravy. Po jazykové stránce je proto předkládaný svazek poněkud různorodější: jsou zde otištěna díla v jazyce latinském, řeckém, církevněslovanském, anglosaském, arabském a hebrejském. Originální znění památek latinských a řeckých jsou přetištěna příslušnými písmy; pro sazbu církevněslovanských textů bylo z technických důvodů použito verzálek ruské azbuky doplněné o některé speciální znaky bez rozlišení písmen velkých a malých a s náhradou typů písma řeckého příslušnými literami nebo spřežkami existujícími v azbuce. Nadřádková písmena jsou zavedena do řádků a zkratky rozvedeny, pokud už nebyly rozvedeny ve starých vydáních, z nichž jsou texty většinou přebírány. Latinkou je přetištěn text anglosaský (některá speciální písmena až na „th“ byla nahrazena upravenými literami latinky) a transkribované texty arabské a hebrejské.

Svazek obsahuje díla, která uchovala přímé i nepřímé odkazy na události a souvislosti dějin nebo poměrů Velké Moravy nebo která se nějak dotýkají problematiky panství moravských panovníků a historicky závažných problémů vývoje Velké Moravy. Těžisko pramenů tkví ovšem v 9. a na počátku 10. stol., avšak pro úplnost obrazu historického vývoje jsou zde zařazeny památky od 8. do 15. století. Hlavní pozornost je v tomto výběrovém přetisku, případně i novém vydání věnována pochopitelně pramenům souvěkým, k nimž je také připojen obsáhlejší komentář s odkazy na literaturu; jde hlavně o práce souhrnnější a novější, základního významu, kde lze nalézt další bibliografické odkazy. Příprava svazku si vyžádala rozsáhlé spolupráce filologické, avšak sám výběr pramenů a vnitřní uspořádání svazku bylo podmíněno hledisky historiografickými. Je

pochopitelné, že v edici tohoto zaměření — jak je to naznačeno již v předmluvě k I. dílu — mohou být z pramenů, pokud nevznikly na Moravě nebo jí nebyly určeny, otištěny jen ty části, které (ač funkční určení celků, z nichž byly vyňaty bylo jiné) mají zřejmý vztah k dějinám Velké Moravy. Přítisk těchto pramenů celých by z velké části případů znamenal zbytečné dublování moderních edic jiných, jednak by MMFH neorganicky narostly do značných rozměrů a ztrácely své určení.

Prameny jsou v tomto díle rozděleny do tří skupin: listiny (odd. A), listy (odd. B) a různé historické texty (odd. C). Uvnitř každého oddílu jsou prameny řazeny podle možnosti na základě doby svého vzniku; spuria (odd. A, B) jsou uvedena na konci každého oddílu chronologicky podle data, k němuž se hlásí. U památek arabských a perských byl brán ohled také na jejich filiaci. Výběr pramenů v odd. A, B měl na zřeteli zaznamenat v edici nejen památky přímé historie Velké Moravy, které jsou otištěny v plném znění, ale pokusit se zachytit i výběr dokladů důležitých pro poznání některých souvislostí evropského kulturně-politického vývoje, potřebných k osvětlení pozadí vztahů Velké Moravy k Franské říši, římskému papežství a k Byzanci, zvláště pokud jde o styky mezi Římem, Franskou říší a Východořímským impériem, Chorvatskem a Bulharskem (v odd. B), a dále dokladů pro poznání hospodářského a společenského vývoje v oblastech, s nimiž Velká Morava na jihu přímo sousedila, tj. ve Východní marce, resp. i v Panonii (v odd. A); své místo tu má i výběr některých dokladů k vývoji hranice staré Moravy, zvláště na jihu. Z těchto pramenů je v tomto vydání podle závažnosti otištěna jen jejich podstatná část, resp. výtah, a ve většině případů pouze regest. Nebylo ovšem možné pojmout do edice ani ve formě regest všechny prameny, které by ať jako materiál k politicko-kulturním dějinám nebo ke srovnání společenského vývoje mohly pomoci k osvětlení širšího a vzdálenějšího pozadí evropského vývoje, ani prameny k obecnějším dějinám evropského vývoje, myšlení, kultury a dějin církve, které bude nutno hledat jinde. Poněvadž jde vesměs o výběrovou edici a svod pramenů již dříve rozptýleně publikovaných, upustili autoři od podrobnější formální kritiky a textově kritické analýzy pramenů. Pojetí textově kritického aparátu je podřízeno potřebám historického bádání a je v něm podán jen výběr variant s vyloučením různočtení rázu lexikálního a syntaktického, pokud nemění historicky informativní hodnotu textu (s výjimkou jmen osobních, národních a geografických, zvláště slovanských). Úvod k pramenům (v odd. A, B úvodní regest, rukopisy, hlavní edice a regesta, v potřebných případech hodnocení) je úměrný jejich významu (v odd. A, B je v případech závažnějších regest obsáhlejší, případně interpolován úryvky originálního textu). Forma regest je vzhledem k určení MMFH pojata volněji, než je zvykem ve speciálních diplomatářích. Potřebám historického bádání vychází vstříc i znění komentáře, které se soustřeďuje na obsahovou stránku pramenů, a to zvláště souvěkých, kde je vlastní těžiště poznámek. Edice, sbírky a regesta, kterých autoři používali, jsou vždy uvedena v záhlaví příslušného pramene; v odd. A a B byla brána jako základní edice *Monumenta Germaniae historica*, odd. 2. *Diplomata Karolinorum*, 3. *Diplomata regum Germaniae ex stirpe Karolinorum*, 4. *Diplomata regum et imperatorum Germaniae, Epistolae Karolini aevi IV—VIII*, z níž většina pramenných textů byla přejata, a dále některé edice a sbírky jiné, které jsou souhrnně uvedeny na konci svazku. V některých případech přihlédli autoři také k fototypicky vydaným textům. Rukopisy a jejich archivní uložení je uváděno jen u pramenů souvěkých a významných.

Na třetím svazku MMFH spolupracoval větší autorský kolektiv, složený z pracovníků filosofické fakulty University J. E. Purkyně v Brně a vědeckých ústavů Československé akademie věd. Na jeho přípravě se jednotliví pracovníci podíleli takto: překlad latinských textů v odd. A, č. 1, 10, 12, 13, 15, 16, 18-20, 22-25, 27-30, 32, 33, 37, 44, 107, 109, 110, a v odd. B, č. 90, 101, 102, 130 pořídil univ. prof. dr. Jaroslav Ludvíkovský (filo-

sofická fakulta UJEP), v odd. A. č. 7-9, 26, 31, 38-43, 45, 47-56, 111, 112 a v odd. B, č. 23, 46-51, 53-55, 59, 60, 80, 81, 95, 109, 113, 122, 126, 129, 131, 132 dr. Dagmar Bartoňková (filosofická fakulta UJEP), která také přeložila ostatní latinské a řecké prameny v odd. C a pořídila k nim úvody, s výjimkou ravenenské kosmografie a Veršů Waldramových, kde je napsal dr. Lubomír Havlík, CSc. (Ústav dějin evropských socialistických zemí ČSAV), jenž se podílel také na úvodu k dílu Konstantina Porfyrogeneta, O spravování říše a připravil tzv. Bavorského geografa, Chorografii Alfréda Vel., Liber confratern. Salisb. vet., texty o Moravské historii, Privilegiu, Epilogu, Wišlickém kalendáriu a misálech spišském a bratislavském, dále spolupracoval s dr. Stanislavem Segertem (Orientální ústav ČSAV) na přípravě vydání Josifona. Staroslověnské prameny zpracoval a připravil doc. dr. Radoslav Večerka (filosofická fakulta UJEP), arabské dr. Ivan Hrbek, CSc. (Orientální ústav ČSAV), který se podílí i na poznámkách k nim, transkripci z perštiny a překlad Gardíziho prom. hist. Eva Štolbová za spolupráce dr. Mansúra Shakího, CSc. Revizi latinských, církevněslovanských a řeckých textů provedli univ. prof. dr. Jaroslav Ludvíkovský, dr. Vladimír Kyas, CSc. (Ústav jazyků a literatur ČSAV) a univ. prof. dr. Antonín Bartoněk (filosofická fakulta UJEP). Výběr pramenů provedl v dohodě se spoluautory a regista s úvodními údaji o pramenech v odd. A a B připravil dr. Lubomír Havlík, CSc., který je též v celém svazku autorem komentáře a který podobně jako v předchozích svazcích vedl za spolupráce dr. D. Bartoňkové a doc. dr. R. Večerky redakci díla. Grafické zpracování mapových příloh provedl prom. ped. Augustín Šik (filosofická fakulta UJEP).

Děk za posouzení díla a jeho doporučení k tisku náleží univ. prof. dr. Františku Hejlovi (filosofická fakulta UJEP) a dr. Vladimíru Kyasovi, CSc. (Ústav jazyků a literatur ČSAV). Dále by autoři chtěli svůj dík vyjádřit všem, kteří radami a ochotou přispěli k vydání tohoto svazku.

Vydání: J. D. Mansi, *Conc. ampl. coll.* XVII, 148, č. 201; J. P. Migne, *Patrologiae lat.* t. 126, 870, č. 248; Ph. Jaffé, *Reg. pont. Rom.* 3273 (2496); MGH Epist. VII, 181—186, č. 209.

Řeckou verzi pořídil a upravil patriarcha Fotios, *Acta synodi Photianae* a. 879, actio II, Nov. 17; J. D. Mansi, *Conc. ampl. coll.* XVII, 412; MGH Epist. VII, 181—186, č. 209.

¹ Cf. MGH Epist. VII, č. 207; J. Hergenröther, *Photius* II, 386.

88

Papež Jan VIII. žádá solnohradského arcibiskupa Theotmara, aby podle přání krále Karlomana pospíšil do Říma.¹

(Říjen) 879

Registrum Johannis VIII. PP., (Reg. Vat. I.), f. 94', č. 242.

Vydání: J. D. Mansi, *Conc. ampl. coll.* XVII, 174, č. 236; J. P. Migne, *Patrologiae lat.* t. 126, 896, č. 280; Ph. Jaffé, *Reg. pont. Rom.* 3296 (2527); MGH Epist. VII, 211, č. 240.

¹ Theotmar byl solnohradským arcibiskupem v l. 873—900. Jednání s papežem se mělo patrně týkat politických otázek Karlomanova italského království, ač není vyloučeno, že se měla v souvislosti s předvoláním Metodějovým do Říma s konečnou platností vyřešit i otázka solnohradských nároků na Panonii. Theotmar se však do Říma nedostavil, E. Dümmler, *Geschichte* II, 104.

89

Papež Jan VIII. děkuje králi Karlovi,¹ že ustanovil k ochraně země svatého Petra markrabí,² avšak stále očekává jeho vyslance, s kterým by jednal o prospěchu svaté římské církve.

26. června 880

Registrum Johannis VIII. PP., (Reg. Vat. I.), f. 98, č. 253.

Vydání: J. D. Mansi, *Conc. ampl. coll.* XVII, 180, č. 246; J. P. Migne, *Patrologiae lat.* t. 126, 903, č. 292; Ph. Jaffé, *Reg. pont. Rom.* 3318 (2539); MGH Epist. VII, 219—220, č. 251.

¹ Karel III. Tlustý, který byl 6. ledna pomazán v Ravenně za krále italského.

² Tj. vévody spoletského a tuscijského. Šlo buď o Lamberta nebo jeho syna Widona ze Spoleta, který ho vystřídal kolem 879/880, a o Adalberta tuscijského. E. Dümmler, *Geschichte* II, 175—176.

Papež Jan VIII. oznamuje milému synu Svatoplukovi, vladaři (Moravanů), že Metoděj, arcibiskup moravské církve, přišel se Zeměizněm k apoštolskému stolci a přednesl žádost, již se Svatopluk se všemi věrnými velmoži a lidem své země dává pod patronanci svatého Petra a jeho náměstka. Jan VIII. ho jako jediného syna do ochrany přijímá, Metoděje shledal pravověrným podle učení římské církve, posílá ho spravovat svěřenou mu církev a potvrzuje mu privilegium jeho arcibiskupství; zvoleného biskupa nitranského, kněze Vichinga, vysvětil a přislíbil vysvětit i druhého, s kterým by arcibiskup mohl světit další biskupy pro území Svatoplukovy říše; všechny duchovní jakékoli národnosti na území Moravské provincie podřídil Metodějově pravomoci. Není překážek, aby se mše zpívaly a Písmo četlo ve slovanském jazyce, avšak s podmínkou, že evangelium se bude čísti nejprve latinsky.

(Řím)

Červen 880

Registrum Johannis VIII. PP., (Registrum Vaticanum I.), f. 99'—100', č. 257.

Text v kodexu je psán jihoitalskou minuskulí 11. stol. (Benevent, Cassino). G. Levi, *Il Tomo I. dei Regesti Vaticani* (Lettere di Giovanni VIII.), Arch. Soc. Rom. Stor. Patr. 4, 1881, 161 n.; A. Lapôtre, *L'Europe et le Saint Siège à l'époque Carolingienne*. Le pape Jean VIII., Paris 1895, ln.; E. Caspar, *Studien zum Register Johans VIII.*, Neues Archiv d. Ges. f. ält. deutsche Geschichte 36, 1911, 79—156; ibidem 38, 1913, 218 n.; Kodex pochází z Monte Cassina, J. Vajs, *Ioannis VIII. PP. epistolae*, Romae 1924, 1. Z další literatury o Registru: H. Steinacker, *Das Register Papst Johans VIII.*, Homenatge a A. Rubió i Lluch I, Barcelona 1936, 479—505, id., *MIÖGf* 52, 1938, 171—194; H. Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre* I³, Berlin 1958, 106, An. 5; F. Bock, *Bemerkungen zu den ältesten Papstregistern und zum „Lib. diurn. Rom. Pontificum“*, Archival. Zeitschrift 57, 1961, 11—51. Registrum se dříve považovalo za opis části původního registru z Monte Cassina nebo excerpt z něho. Nověji se soudí, že monte-cassinský rukopis byl pořízen nikoli na základě registra jako takového, ale konceptů, shromážděných v různých fasciklech. Za autora konceptů se považuje Johannes Diaconus, který však nebyl totožný s jáhnem papeže Jana VIII., pro něhož zpracoval životopis papeže Řehoře I., ale se stejnojmenným jáhnem z Ravenny, který se také objevuje v papežských listinách, cf. MGH Epist. VII, 270 č. 311, ř. 15; 271, č. 312, ř. 1, 272, č. 314, ř. 28; Wattenbach—Levison, H. Löwe, *Deutschlands Geschichtsquellen* IV, 455.

Jiný apograf vznikl v 16. stol. (ed. Ioannes card. Pitra, *Analecta novissima Spicilegii Solesmensis*, Tusculi 1885, 1. F. Palacký, *Literar. Reise nach Italien* (1837); E. Caspar, *Studien* 156; *Archivio paleografico Italiano* I, 1882; *Paleografia artistica di Montecassino* (1877), 15.

Vydání: J. D. Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et ampliss. collectio*, vol. XVII, 181, č. 247; B. Balbín, *Miscellanea historica Regni Bohemiae* dec. I, lib. VI, 2; T. Pessina, *Mars Moravicus* 213; G. Dobner, *Annales Hageciani* III, 190; S. Salagius, *De statu ecclesiae Pannon.* IV, 424—428; CDM I, 42—44, č. 59; CDHung. I, 213—217; K. J. Erben, *Regesta* I, 17, č. 43; J. P. Migne, *Patrologiae latinae* t. 126, 904, č. 293; H. Jireček, *Cod. iuris Bohemici* I, 11, č. 4; J. A. Ginzler, *Geschichte der Slavenapostel*, Anhang I, 59 n.; V. A. Bilbasov, *Kirill i Mefodij* I, 20—23; F. Pastrnek, *Dějiny slovanských apoštolů* 255—257; F. Kos, *Gradivo* II, 195—197, č. 260; Ph. Jaffé, *Reg. pont. Rom.* 3319 (2540);

CDB I, 18—21, č. 24; J. Vajs, *Ioannis VIII. PP. epistolae ad Svatopluk principem et Methodium archiepiscopum* 7—9 (fototyp.); A. Teodorov-Balan, *Kiril i Metodi* II, 220—223; *Texty k dějinám Velké Moravy* 80—82; F. Grivec—F. Tomšič, *Fontes* 72—73; MGH Epist. VII, 222—224, č. 255.

O listu cf. E. Dümmler, *Geschichte des ostfränk. Reiches* III, 193—196; B. Dudík, *Dějiny Moravy* I, 164—171; B. Bretholz, *Dějiny Moravy* I, 83—87; určité pochybnosti vyslovili kdysi L. K. Goetz, *Geschichte der Slawenapostel* 58—71 a po něm F. Hýbl, *Slovanská liturgie na Moravě* 289 seq., avšak již A. Lapôtre, *L'Europe et le Saint Siège* 125 ho označil za pravý, co dokázal po něm V. Jagič, *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslaw. Sprache* 33—37 a zvláště F. Snopek, *Konstantinus-Cyryllus und Methodius* 134—142, 328—390, id., *List papeže Hadriána II. v panonských legendách a bulla Jana VIII. Industriae tuae* 1—131, id., *Bulla „Industriae tuae“ listinou nepodvrženou* 1—60, a potvrzuje nejnovější studium Registru papeže Jana VIII. Další literatura o privilegiu: F. Pastrnek, *Dějiny slovanských apoštolů* 18—20, 113—116; V. Novotný, *České dějiny* I/1, 371—376; I. L. Červinka, *Slované na Moravě* 311—312; F. Dvorník, *Les Slaves, Byzance et Rome* 268—269; id., *Les légendes de Constantin et de Méthode* 280, id., *Metodova diecéza a boj o Illyricum*, in: *Ríša velkomoravská* 219; F. Grivec, *Vitae Constantini et Methodii* 43—47, 264; J. Stanislav, *Slovanskí apoštolí* 45—49; J. Dekan, *Začiatky slovenských dejín a Ríša velkomoravská* 152—154; L. Havlík, *Velká Morava a Franská říše* 156—159, id., *Velká Morava a stredoevropští Slované* 246—249, id., *O politických osudech* 123—125, id., *The Relationship between the Great Moravian Empire and the Papal Court* 100—122; id., *Zur politischen Stellung* 246—259, id., *Der päpstliche Schutz und die slawischen Völker*, *Ann. Inst. Slav.* 4, 1969; V. Vaněček, *Über die Aussenpolitik des mährischen Staates* 294.

List je datován v měsíci červnu r. 880. Poněvadž list předcházející v Registru má datum 25. června 880, náleží privilegium *Industriae tuae* buď k těmž dni nebo pravděpodobněji na zbývající dny června; vzhledem k tomu, že hlavním motivem privilegia je patronance sv. Petra, není vyloučeno, že jde o 29. června, svátek sv. Petra a Pavla).¹

List papeže Jana VIII. *Industriae tuae*, někdy nesprávně označovaný za bulu, je v podstatě privilegiem vícenásobného významu, zapadajícím do systému papežské politiky své doby, která se pokoušela vytvořit si určitou oporu ve slovanských zemích a získat je na svou stranu a pro své plány jak vůči imperiu franských panovníků, tak východnímu cesaropapismu. Po marném pokusu o Bulharsko podařilo se jí získat půdu v Chorvatsku a zvláště ve Velké Moravě, jejíž vládce Svatopluk ve snaze o zabezpečení postavení své říše proti pretensím ze strany franské sympaticky vzhlížel k latinskému Římu, který mu právě tímto listem poskytl sankce, které jeho a jeho říši měly uchránit před franskými panovníky. Poskytnutí bezprostřední papežské patronance a ochrany s pominutím všech světských panovníků je nejdůležitější a hlavní částí privilegia, dříve často opomíjenou oproti druhé, týkající se církevních dějin Moravy, ač právě touto první částí listu se Svatoplukovi dostalo onoho uznání jeho postavení v rámci *universum Christianum Romanum* a vedle i vně franského panství, což znamenalo vlastně potvrzení jeho samostatnosti v relativním významu 9. stol. V tom tkví hlavní význam tohoto privilegia. Druhou jeho částí je potvrzení staršího již privilegia moravského arcibiskupství, uděleného předchůdci Jana VIII. (patrně Hadriánem II. v l. 869 (870) a týkající se pravomoci metropolitů nad celou provincií a všemi duchovními jakéhokoli

¹ Udělení patronance bylo nepochybně spojeno se slavným požehnáním Svatoplukovi, zemi a lidu, od oltáře sv. Petra, jak se o něm zmiňuje v případě Branimírově jiný list Janův (879, MGH Epist. VII. č. 190).

postavení, hodnosti a národnosti, jakož i povolení používat staroslověnského jazyka při liturgii, avšak po předchozí latinské citaci, pokud jde o evangelia. Dále se Svatoplukovi přiznává právo, aby se souhlasem arcibiskupa Metoděje zřizoval další biskupství ve své říši. Neméně významná je i zmínka o poslání sbírky kanonického práva, dané Metoději a určené Svatoplukovi.

Svým obsahem a významem náleží privilegium *Industriae tuae* do řady oněch aktů římské papežské kurie, jimiž si papežství v některých evropských zemích zabezpečovalo své pozice; šlo obvykle o zájem oboustranný, tj. i panovníků dotyčných zemí, jimž šlo opět o zabezpečení jejich vlády. Privilegium není proto aktem výjimečným, není však na druhé straně ani řadovým členem těchto patronancí a protekcí. Svým významem stojí např. výše než podobná výsada Chorvatům nebo proponované sankce Bulharům a na druhé straně nemá zjevné ony politické aspekty, jako např. patronance provensko-viennského hraběte Bosa nebo spoletského vévody Widona. Jen obdobou připomínají moravské Privilegium ochrany anglosaskému králi Alfrédu Vel. a asturskému Alfonsu III. Pozdějšími obdobami jsou např. komendace polského vévody Měška I. a papežská ochrana Uher Štěpána I.; od 10/11. stol. byly papežské ochrany velmi často spojovány s výslovným uznáním nebo sankcionováním královské hodnosti.

Privilegium *Industriae tuae* bylo ve své první části potvrzeno papežem Štěpánem V. r. 885 (*Quia te zelo fidei*, viz MMFH III, Ep. č. 101), který ještě více zdůraznil některé aspekty patronance.

List vyšel v českém překladu F. Bartyse v příloze Sborníku velehradského: *Texty k dějinám Velké Moravy* 97—99; L. Havlíka, *Velká Morava a středoevropští Slované: Chrestomatie* 387—389 (zkráceně), id., *Písemné prameny k dějinám Velké Moravy*, Brno 1963, 21—23, (slovensky: Nitra 1964, 24—26), (zkráceně). Slovenský překlad pořídil J. Stanislav (upr. J. Horecký), *Životy slovanských apoštolov* 175—178; J. Trochty—M. Vyvíjalové (in: P. Ratkoš, *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*, 189—192). První část listu uvedl francouzsky F. Dvorník, *Les Légendes* 280. Ruský překlad uvedl V. A. Bilbasov, *Kirill i Mefodij* I, 85—87, 131—134; německý překlad byl uveřejněn na výstavě *Grossmähren und die christliche Mission bei den Slawen*, Wien 1966, 159, č. 317.

Dilecto filio Sventopulcho glorioso comiti

Industrię tuę notum esse volumus, quoniam confratre nostro Methodio reverentissimo. archiepiscopo sanctę

Milovanému synu Svatoplukovi, slavnému vladaři¹

Chceme tvé horlivosti uvést ve známost, že jsme se dověděli od našeho spolubratra Metoděje, nejctihodnějšího

¹ Označení *comes*, jímž je Svatopluk osloven papežem (r. 881: *glorioso principi Sventopulcho*, viz Ep. č. 96) je obdobné označení knížete Kocela (MMFH III, Ep. č. 53, 54), spoletského vévody Lamberta r. 878 (MGH Epist. VII, č. 23, 83, 84), provensského vévody Bosona (MFH Epist. VII, 102, č. 1), friaulského vévody Berengaria (MGH Epist. VII, č. 109, 122, 175), kapuánského vévody Pandulfa (MGH Epist. VII, č. 177), chorvatských vévodů Zdeslava a Branimíra (MGH Epist. VII, č. 184, 295) nebo spoletského vévody Widona (MGH Epist. VII, č. 257). Není pochyb, že toto označení *comes* neodpovídá postavení hraběte ve Franské říši (např. Wilhelma, Aribona, Thakulfa, Ernusta aj.) ani pozdějším českým nebo chorvatským *comites* (palatii nebo districtus), tj. županů. Nelze ho proto tak interpretovat. Ve všech případech jde o přímé účastníky přímého vztahu ke kurii, o něž u franských hrabat nebo českých a chorvatských županů není ani zdání, o osobnosti panovníků, které díky tomuto

ecclesie Marabensis una cum Semisisno
fidei tuo ad limina sanctorum aposto-
lorum Petri et Pauli nostramque
pontificalem presentiam veniente atque
sermone lucifluo referent didicimus
te devotiois sinceritatem et totius
populi tui desiderium, quod circa

arcibiskupa svaté církve moravské,²
který přišel s tvým věrným Zemiziz-
něm³ k prahům svatých apoštolů
Petra a Pavla a k naší velekněžské
důstojnosti⁴ a jasně plynoucí řečí (to)
vyložil, o tvé upřímné oddanosti⁵
a touze všeho tvého lidu,⁶ s kterou se

poměru získaly zajištění svého postavení, vyšší hodnosti nebo nárok na ně v rámci papežské politiky.

Např. Boso se stal králem arelatsko-burgundským, Lambert si činil naděje na římské císařství, kterého však dosáhl až prostřednictvím království italského jeho syn Wido, králem italským a císařem se stal Berengar, všichni filii papežství; Zdeslav stál pod papežskou protekcí, *filius* byl i Branimír, který se dostal v serviciu papežství a *filius* byl také Svatopluk, získavší papežskou patronanci a označený r. 885 jakožto král; běžnému franskému hraběti se poněkud vymykal i Kocel.

Označení *comes* v uvedených případech nemělo patrně starší význam (východo)římského správce provincie impéria, tím méně příslušníka císařské družiny. Nejspíše může jít o kontaminaci těchto významů, avšak ve smyslu souvěkých papežských univerzalistických idejí a s označením hlavy politické vládní moci, panovníků v římském křesťanském *orbis terrarum*, kteří jako filii sv. Petra a svým vztahem k papežství představovali z hlediska kurie její *comitatus*.

² Za moravské arcibiskupství je Metodějova provincie označena poprvé až v tomto listu. Ještě r. 879 je Metoděj uváděn jako arcibiskup panonské církve, MMFH III, Ep. č. 81, v *Životě Metoděje* v záhlaví jako arcibiskup moravský, podle kap. X. žádali Moravané papeže o arcibiskupa, r. 873 měl legát Pavel doprovodit Metoděje ke Svatoplukovi (komonitorium, MMFH III, Ep. č. 49) a r. 879 ho Jan VIII. označil za arcibiskupa Svatopluka z Moravy (*vester*, MMFH III, Ep. č. 80, když Metoděje současně tituloval jako arcibiskupa *Pannoniensis ecclesiae* (MMFH III, Ep. č. 81), kterým se stal jako podle *Života Metoděje*, kap. VIII, tak *Pochvalného slova Kirilu a Metoděje*. Mluví-li *Život Nauma* o moravské zemi jako Metodějově arcibiskupství, řecký *Život Klimenta* píše o Metoději, arcibiskupu moravském, ozdobě provincie Panonců (kap. II/4), resp. biskupu Moravy Panonie (Morava pars Pannoniae), kap. III/10, co zřejmě přesně vystihuje skutečnost: Metoděj se stal arcibiskupem panonské provincie (s metropolí Sirmiemi), k níž byla přičleněna i Morava. Když pro odpor solnohradského arcibiskupství byl Metoději Janem VIII. určen domicil na Moravě, kam byl Rostislavem také původně pozván a podle níž je označován, neznamenalo to zánik panonského arcibiskupství jako instituce, cf. *Život Metoděje*, kap. X, pozn. 10. Kanonicky zůstalo Metodějovo arcibiskupství spjato se Sirmiemi i nadále, cf. nověji I. Boba, *The Episcopacy* 85 n. V této souvislosti je možno uvést domněnku o odvození názvu Moravy i označení arcibiskupství z názvu města Morava analogicky k srbské Moravě a městu Margus při jejím ústí, W. Wattenbach, *Beiträge zur Gesch. der Christl. Kirche in Mähren und Böhmen* 11; F. Robenek, *Velkomoravská metropole* 27; už J. Dobrovský, *Cyryll und Method der Slawen Apostel* 84–85, ap. J. Vajs 68–69 rozlišoval mezi horní Moravou, kde byl Metoděj arcibiskupem a biskupským městem Margus v Moravě srbské.

³ Zemizizn je jméno jinde se nevyskytující.

Označení *fidelis*, *fideles viri* vyjadřuje vztah věrnosti k pánu (příklady viz J. Zháněl, *Jak vznikla staročeská šlechta* 99). F. Graus, *Raně středověké družiny* 7–8 považuje *fideles* za příslušníky družiny, cf. též V. Vaněček, *Prvních tisíc let* 104. O věrnosti H. Mitteis, *Der Staat des hohen Mittelalters* 58–59, 78–79. V dalším textu listu se jako *fideles* označují také *nobiles viri*, viz pozn. 9.

⁴ Tj. do Říma k papeži.

⁵ Metoděj vystupuje v Římě jako hlava Svatoplukova poselství a jeho mluvčí, jejich zájmy se kryly a doplňovaly a nelze si také představit jejich zahraniční akce bez vzájemné spolupráce a součinnosti, L. Havlík, *Velká Morava* 245–246. Z textu nelze zjistit, zda následující Svatoplukova tradice (*te devotiois sinceritatem*) do papežské ochrany měla psaný text.

⁶ *Populus* byl ve středověkém smyslu termín označující vyšší a privilegované vrstvy společnosti; podle římského pojetí šlo o lid, vytvářející politický (státní) útvar a jej představující (Staatsvolk, R. Wenskus, *Stammesbildung und Verfassung* 47), resp. o horní vrstvu společnosti

sedem apostolicam et nostram paternitatem habetis. Nam divina gratia inspirante contemptis aliis seculi huius principibus beatum Petrum apostolici ordinis principem vicariumque illius habere patronum et in omnibus adiutorem ac defensorem pariter cum nobiles viris fidelibus tuis et cum

obracíte k apoštolské stolici a k naší otcovské péči. Neboť pohrdnuv z vnuknutí milosti boží⁷ jinými knížaty tohoto světa,⁸ rozhodl ses spolu se svými věrnými velmoži a veškerým lidem své země⁹ zvoliti si v nejvěrnější lásce¹⁰ blahoslaveného Petra, knížete stavu apoštolského, a jeho zástupce¹¹

(*ibid.* 66). Kromě toho mohl *populus* být i označením družiny (J. C. Plassmann, *Princeps und Populus*, Göttingen 1954) nebo vůbec lidu křesťanského (M. Hellmann, *Der Begriff „populus“* 161–167), cf. též L. Havlík, *Gens Maravorum* 99–100, 118. Obsah označení „Moravané,“ (*Život Konstantina*, kap. XIV; *Život Metoděje*, kap. X) nebo „lid moravský“ — *ljudi Moravьskyje* (*Život Metoděje*, kap. XII.) pokládá F. Graus, *L'Époque de Grande Moravie* 174 za nejistý.

⁷ *Divina gratia*, z jejíhož podnětu se Svatopluk odevzdal do ochrany sv. Petra a stal se tak panovníkem ve středověkém (theokratickém) smyslu tohoto označení bylo v té době už běžně používáno (v různých variantách: *dei gratia*, *divina ordinante providentia*, *divina favente gratia* nebo *clementia*) v titulech panovníků západní Evropy; formule *divina gratia*, *deo favente*, *deo gratias* se objevuje také v listech kurie Branimírovi (MGH Epist. VII, č. 190, 295) a Michaelu, králi Bulharů, kterému Jan VIII. r. 879 připomínal, že jeho *regnum terrenum* mu bylo svěřeno *Dei gratia*, MGH Epist. VII, č. 198. *Divina gratia* bylo privilegium a světští panovníci kladli obzvláštní důraz na to, aby jejich vláda byla takto označena. Princip udělování království *divina gratia* byl v rukou papežství. Označení samo má orientální původ, K. Schmitz, *Geschichte und Devotionsformeln*, Stuttgart 1913, 44–45) a v Evropě se objevuje nejprve v Byzanci od 8. stol. a poté u Anglosasů, Franků a Langobardů, W. Ullmann, *Principles* 58–118.

⁸ Zdůrazněním bezprostřednosti vztahu Svatoplukova ke kurii se současně vylučuje jakýkoliv jiný vztah Svatoplukův (politicko-právní) ke kterémukoliv jinému světskému panovníku včetně panovníků franských jako takových. Tato *contemptio aliorum principum saeculi huius* spadá do doby, kdy v (západo)římské říši nebylo císaře, který podle souvěkého pojetí stál nad králi (jak to formuloval právě Jan VIII. Ludvíku III. r. 879: *Si Deo favente Romanorum sumpseritis imperium, omnia vobis regna subjecta existent*, MGH Epist. VII, č. 205) a nenalézám je v žádném jiném listě světskému panovníku až na list Svatoplukovi r. 885, v době, kdy (západo)římským císařem byl Karel III. (o tom viz tamtéž). Lze-li však za tímto náznakem (mluví pro něj i označení *unicus filius*, viz pozn. 14) spatřovat určité záměry papežské politiky po smrti císaře Karla II. Holého, zůstává otázkou. F. Dvorník, *The Slavs* 96 předpokládal např. u Svatopluka plány na vystřídání Karolingů (za jejich úpadku) ve východní části franské říše.

⁹ Se všemi věrnými velmoži a vším lidem své země. Do kategorie věrných jsou zde čítáni i velmoži, *velьmožь* (*Pochvalné slovo Kirilu i Metoděju*), jinak *primates* (*Ann. Fuld.* ad a. 901; list *Quia te zelo fidei*), *optimates* (*Ann. Fuld.* ad a. 864); náleží sem i *principes* (*Ann. Fuld.* ad a. 884), *krьnezi* (*Život Konstantina*, kap. XIV), které ovšem nelze počítat za družinu ve smyslu pouhé výkonné vládní moci (*milites*, *Ann. Fuld.* ad a. 871; *voi*, *Život Metoděje*, kap. XI), ale současně (*drugь bogatь zelo*, *Živ. Met.* XI) za panovníkovy rádce (*свѣтѣльникъ*, *Živ. Met.* XI). Celý akt je podle listu podložen nebo spojen s vůlí lidu Svatoplukova (*populi tui*), viz. pozn. 5, resp. lidu Svatoplukovy země nebo panství. Označení „Moravané“ nebo „lid moravský“ (*Život Konstantina*, kap. XIV; *Život Metoděje*, kap. X, XII) pokládá P. Ratkoš (*Velkomoravské období* 23) za označení členů družiny. O *fideles* cf. D. v. Gladiss, *Fidelis regis* 442–541; M. Helbig, *Fideles Dei et Regis* 275–306; W. Schlesinger, *Die Auflösung* 838–850, a dále A. Dumas, F. Lot, C. Odegaard aj.

¹⁰ Zatímco v listech chorvatskému vévodovi Branimírovi se výrazně vzpomíná *fidelitas* spojená s obediencí (r. 879, 880: MGH Epist. VII, č. 190, 206, 295), podobně i v listu Berengarovi (č. 175), v listech, které hovoří o patronanci se obediencie neobjevuje, ani *fidelitas*. Výslovně není ani v listech Svatoplukovi: *amore fidelissimo*, *tanta fide* nelze za *fidelitas* verbis expressis v pravém smyslu jiných listů (Berengarovi: *fidelis noster*; Branimírovi: *fidelis*, *fidelitas vestra* aj.) považovat, v listu Štěpána V. není ani to. O *fidelitas* obecně H. Mitteis, *Der Staat des hohen Mittelalters* 58, 78–79; o *fidelitas* k papežství *ibid.* 191–216; W. Ullmann, *Die Machtstellung* 492–493. V listech Svatoplukovi šlo patrně jen o obecný význam loajální.

¹¹ Tj. papeže, zde Jana VIII.

omni populo terrę tuę amore fidelissimo elegisti et usque ad finem sub ipsius et vicarii eius defensione colla summittens pio affectu cupis auxiliante Domino utpote filius devotissimus permanere. Pro qua scilicet tanta fide ac devotione tua et populi tui apostolatus nostri ulnis extensis te quasi unicum filium amore ingenti amplectimur et cum omnibus fidelibus tuis

za patrona a pomocníka i obránce ve všem¹² a přeješ si, skláněje svou šíji ve zbožném zanícení pod ochranu jeho a jeho zástupce, setrvati pod ní s pomocí Páně až do konce jako nejoddanější syn.¹³ Nuže za tuto tvoji a tvého lidu tak velikou víru a oddanost objímáme tě v nesmírné lásce otevřenou náručí svého apoštolátu jakoby jediného syna,¹⁴ přijímáme¹⁵ tě

¹² Svatopluk žádal, aby se sv. Petr (a papežství) stal jeho patronem, pomocníkem a obráncem. Rozdíl mezi označením *defensio*, *patronatus*, *tuitio* a *protectio* není zcela zřejmý. Jan VIII. hovoří u Svatopluka o *patronatus* a *defensio*, Štěpán V. o *patronatus*, *tuitio* a *protectio* (885, Ep. č. 101). S patronancí (ať již označené jako *patronatus*, *tuitio defensio* či *protectio*) se v 9. stol. běžně nesetkáváme. Lze ji nalézt např. u bulharského krále Michaela r. 878, o němž Jan VIII. píše r. 879, že si vyvolil patrocium sv. Petra a komendoval a tradoval se pod jeho protekci (MGH Epist. VII, č. 66), a r. 882, kdy se připomíná, že pod protekci a *tuitio* římské církve jsou Ludvík III. a Karloman (MGH Epist. VII, č. 301). Zmínka o *protectio* je také u chorvatského vévody Zdeslava (MGH Epist. VII, č. 184). Z případu bulharského lze předpokládat, že k získání patronance byla potřebná předchozí komendace a tradice, kterou právě popisuje pasáž listu od *Nam divina gratia po filius devotissimus permanere*.

O papežské patronanci cf. A. Blumenstok, *Der päpstliche Schutz im Mittelalter*, Innsbruck 1890; C. Daux, *La protection apostolique au Moyen Age*, Revue d. questions historiques 37 (28), 1902, 5—60; W. Ullmann, *Die Machtstellung des Papsttums im Mittelalter*, Graz—Wien—Köln 1961, 453—497, id., *Principles of Government and Politics in the Middle Ages*, London 1961, 57—85 a L. Havlík, *Der päpstliche Schutz*. K vyhledávání patronance měli panovníci své důvody. Buď šlo o posílení jejich postavení navenek nebo legitimaci domácí. S patronancí byla spojena předchozí komendace, která se teprve později měnila ve vasalství a udělení tradované země lénem. Patronance nebyla snížením postavení panovníka, ale naopak jeho povýšením, W. Ullmann, *Principles* 65; v transcendentních idejích papežského univerzalizmu nebyl ovšem žádný panovník na světě nezávislým a samostatným, ale jen podřízeným vikáře sv. Petra. Patronance byla také — opět je to zřejmé až v dobách pozdějších — spojena s určitou povinností (vojenskou, diplomatickou pomocí, tributem či tzv. papežským denárem).

Je evidentní, že papežská patronance mohla jen posílit postavení Svatopluka a Velké Moravy vůči franským pretensím. Všimlo si jí zatím poměrně málo badatelů jako např. E. Dümmler, *Geschichte des ostfränk. Reiches* I, 196; M. Büdinger, *Österr. Geschichte* I, 196; B. Bretholz, *Dějiny Moravy* I, 83—84; V. Novotný, *České dějiny* I/1, 371; L. Hauptmann, *Das Grossmährische Reich*, in: *Historia mundi* V, 312; F. Dvorník, *Les Légendes* 280 id., *Les Slaves* 268; význam aktu zcela ušel Z. R. Dittrichovi, *Christianity* 233. Sám jsem na význam listu upozornil již několikrát (viz literaturu o listu v úvodu); nověji si povšiml významu privilegia V. Vaněček, *Über die Aussenpolitik des mährischen Staates* 294.

Podobná patronance, jako se dostalo v 9. stol. Moravě (podle A. Blumenstoka, *Der päpstliche Schutz* 45 poskytnutí patronance panovníkovi platí pro celou zemi, resp. celé jeho panství), se v pozdější době většinou měnila v léno sv. Petra. Tak tomu bylo např. v případě polském za Měška I. o sto deset let později nebo za další desítku let u středověkých Ůher. Další případů je v Evropě ještě několik, W. Ullmann, *Die Machtstellung* 480—497, id., *Principles* 57—113 a L. Havlík, *Der päpstliche Schutz*.

¹³ K významu *filius* v papežských listech viz list *Scire vos volumus* z r. 879, Ep. č. 80, pozn. 2.

¹⁴ *Unicus filius*; stejně i v komonitoriu Štěpána V, MMFH III, Ep. č. 102. Podle W. Ullmanna, *Die Machtstellung* 228 jen císař byl *specialis filius Romanae ecclesiae* a tedy *filius unicus*, tím se mohl např. stát, stal-li by se císařem Ludvík III. (MGH Epist. VII, č. 205), *ibid.* 329. Označení *unicus* se neobjevuje ani v listech chorvatskému vévodovi Branimirovi, ani bulharskému králi Michaelovi, aj. *Specialis* a *unicus* byl *filius* proto, že byl zvláště vybraným králem, W. Ullmann, *ibid.* 490—491. Velmi brzy však označení *specialis* ztrácí svůj vyhraněný charakter. Dále viz L. Havlík, *Der päpstliche Schutz*, pozn. 71, 72.

¹⁵ Celá formulace od *Pro qua scilicet tanta fide ... až po valeas triumphare* je poskytnutím papežského *patronatus* a *defensio*, o něž Svatopluk žádal.

paternitatis nostrę gremio veluti oves Domini nobis commissas recipimus viteque pabulo clementer nutrire optamus atque nostris assiduis precibus omnipotenti te Domino commendare studemus, quatenus sanctorum apostolorum suffragantibus meritis et in hoc seculo adversa omnia superare et in celesti postmodum regione cum Christo Deo nostro valeas triumphare.

Igitur hunc Methodium venerabilem archiepiscopum vestrum interrogavimus corampositis fratribus nostris episcopis, si orthodoxę fidei symbolum ita crederet et inter sacra missarum sollempnia caneret, sicuti sanctam Romanam ecclesiam tenere et in sanctis

spolu se všemi tvými věrnými do svého otcovského klína¹⁶ jako ovce Páně nám svěřené¹⁷ a přejeme si tě milostivě posilovati pokrmem života i hledíme tě doporučovati svými ustavičnými modlitbami všemohoucímu Pánu,¹⁸ abys pro zásluhy svatých apoštolů mohl jak na tomto světě překonati všechna protivenství,¹⁹ tak potom v nebeském kraji s Kristem Bohem naším slaviti vítězství.²⁰

Otázali jsme se tedy tohoto Metoděje, ctihodného našeho arcibiskupa, přibravše k tomu naše bratry biskupy, zda ve vyznání pravé víry tak věří a při posvátných obřadech mešních je tak zpívá,²¹ jak je známo, že na něm

¹⁶ Papež jako vikář sv. Petra byl vzhledem k císařům a králům, kteří byli *fili*, jejich *pater*, *papa*, W. Ullmann, *Principles* 27–56.

¹⁷ Tj. papež je hlavou v *universum Christianum Romanum* (MGH Epist. VI, č. 29) a je ustanoven vládcem celé země a církve, Epist. VI, č. 88. Panovník byl pak *defensor ecclesie* a bojovník proti jejím nepřátelům a pohanským barbarům, E. Ewig, *Zum christlichen Königsgedanken* 7–73.

¹⁸ Podobnou komendaci *Domino* lze nalézt i v listě Michaelu bulharskému r. 879, MGH Epist. VII, č. 192, 198.

¹⁹ Slibu pomoci vše protivné na tomto světě přemoci (v listě *Quia te zelo fidei*, MMFH III, Ep. č. 101 z r. 885 se mluví o překážkách vzdálenosti zemí) je podobná pasáž v listu Branimírovi (MGH Epist. VII, č. 190), kde se mluví o nepřátelích a vítězství nad nimi.

²⁰ O významu papežského privilegia, které nelze zatím ve všech směrech dostatečně zhodnotit cf. L. Havlík, *The Relationship* 107–110. Jeho realizace byla výsledkem jak plánu Moravanů tak i záměrů kurie. Papežství se v jeho politice vůči Byzanci úplně vymklo r. 879 Bulharsko, které vsála do své sféry východořímská říše a *fidelitas* Branimíra a Chorvatů nemohla tuto skutečnost plně nahradit. Klamnými se ukázaly také naděje Jana VIII. v (západo)římské, resp. franské říši, skládané po smrti císaře Karla II. do Bosona, Berengara, Ludvíka II. Kokt. a Karlomana, který 22. března zemřel. Jiný syn Ludvíka Němce, Karel III. se stal císařem až r. 881. Za této situace v Evropě papežství uvítalo možnost získat ve Velké Moravě jak náhradu za Bulharsko proti Byzanci tak ve střední Evropě sílu, která svou politickou mocí (Velká Morava se územně značně rozšířila o řadu oblastí na horní Odře a Visle, v Čechách a srbském Polabí a na Tise) na východ od Karolingů mohla se stát významným činitelem v dalších papežských plánech, ukázalo-li by se to pro poměry v (západo)římském univerzu prospěšným nebo nutným. S tímto politickým pozadím privilegia velmi těsně souvisí i část další, vycházející ze stejných motivů a týkající se církevních otázek.

²¹ Osobní složení *professio fidei* a to *publice*, o kterém je zmínka už v listu z r. 879: *sicut verbis et litteris te sanctę Romanę ecclesię credere promisisti*, se týká let 869/870, *Život Metoděje*, kap. VIII. *Professio fidei* se objevuje ve zkrácené verzi v prologu I. kapitoly *Života Metoděje*. Nově došlo k *professio fidei* patrně už na římské synodě 15. října 879. *Symbolum fidei* podle praxe běžné v Římě ještě za Jana VIII. nepoužívalo dodatku *filioque* a na cařihradském koncilu r. 879/880 potvrdili papežští legáti toto znění. (V. Grumel, *Le filioque au concile photien de 879–880*, 257–264, id., *Le décret du synode photien de 879/880 sur le symbole de foi* 357–272; E. Amman, *L'époque carolingienne*, in: *Histoire de l'Église* 495; F. Dvornik, *The Photian Schism* 196 n. Východní praxe, již se držel Metoděj (a také Fotios), byla shodná s římskou; doplňování symbolu o *filioque* se na východě označovalo za hyiopatorskou heresi (cf. *Život Metoděje*, kap. XII.). Franské duchovenstvo, opírající se o 11. toledský koncil (675) však vsouvalo *filioque* do symbolu, F. Grivec, *Konstantin und Method* 120 n.; proto Metoděj mohl proti jeho dogmatickým útokům hledat a nalézat oporu u kurie, F. Snopek, *Konstantinus-Cyryllus und Methodius* 156–203, id., *Apoštolové slovanští* 7–38; F. Dvornik, *Les Légendes* 311–312; V. Vavřínek, *Staroslověnské životy* 89–90.

sex universalibus synodis a sanctis patribus secundum evangelicam Christi Dei nostri auctoritatem promulgatum atque traditum constat. Ille autem professus est se iuxta evangelicam et apostolicam doctrinam, sicuti sancta Romana ecclesia docet et a patribus traditum est, tenere et psallere. Nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus orthodoxum et proficuum esse repperientes vobis iterum ad regendam commissam sibi ecclesiam Dei remisimus, quem veluti pastorem proprium ut digno honore et reverentia letaque mente recipiatis, iubemus, quia nostrę apostolicę auctoritatis precepto eius archiepiscopatus privilegium confirmavimus et in perpetuum Deo iuvante firmum manere statuimus, sicuti antecessorum nostrorum auctoritate omnium ecclesiarum Dei iura et privilegia statuta et firmata consistunt, ita sane, ut iuxta canonicam traditionem omnium negotiorum ecclesiasticorum curam habeat ipse et ea velut Deo contemplante

svatá římská církev trvá a že tak bylo na šesti svatých obecných synodách²² od svatých otců podle evangelické autority Krista Boha našeho vyhlášeno a ustanoveno. On pak prohlásil, že věří a zpívá podle učení evangelického a apoštolského, tak jak svatá římská církev učí a jak bylo od otců stanoveno.²³ My pak shledavše, že je ve všech církevních naukách a potřebách pravověrný a užitečný, poslali jsme ho k vám zase zpět,²⁴ aby řídil církev boží jemu svěřenou,²⁵ a kážeme, abyste ho přijali jako svého pastýře s důstojnou poctou, vážností a radostí, protože jsme příkazem své apoštolské moci potvrdili privilegium²⁶ o jeho arcibiskupské hodnosti a rozhodli jsme, aby s pomocí boží navěky v platnosti zůstalo, jako trvají práva a privilegia všech církví božích, stanovená a potvrzená mocí našich předchůdců, a to zajisté tak, aby měl podle kanonické tradice sám péči o všechny církevní záležitosti a aby je spravoval tak, jako by na něho hleděl Bůh^{27a}, neboť

²² Papežská kurie uznávala v té době za ekumenické pouze šest prvních koncilů, cf. *Život Metoděje*, kap. I; patriarcha Nikeforos (806—815) a rovněž Fotios sedm (tj. včetně 2. nikajského koncilu r. 787).

²³ Cf. pozn. 21.

²⁴ Cf. pozn. 21, 22. Stručná zmínka o privilegiu a parafráze tohoto místa je v *Životě Metoděje*, kap. XII.: *počtyrže že apostolickovy knižny obrěto pisanije: jako bratry našy Metoděi světyi pravověrny jesty, i apostolsko Jějanije dělajety, i v rьku jeho spty oty boga i oty apostolskajego stola vsę Slověnъskyje strany, da jehože proklymety proklyety, a jehože světity světy da bydi.* Viz pozn. 5 tamtéž.

²⁵ Církev jako celek byla sv. Petrem *commissa* jeho zástupci, papeži, který *mediante s. Petro* mohl část jurisdikce přenášet na biskupy a metropolitely. K tomu účelu vyžadovali papežové kromě *professio fidei* také složení přísahy poslušnosti při *visitatio ad limina apostolorum*, W. Ullmann, *Principles* 78—79. Svěřenou církví bylo původní panonské arcibiskupství, které od dob Jana VIII. mělo své středisko na Moravě, cf. pozn. 2.

²⁶ Na existenci privilegia (v církevním smyslu) Metodějova „panonského (moravského) arcibiskupství“ upozornil po F. Snopkovi (*Konstantinus-Cyrillus und Methodius* 80—117, 134—142) naposledy F. Grivec, *Konstantin und Method* 116. Privilegiem zde bude patrně míněn jak list Hadriána II. Rostislavu, Svatopluku a Kocelovi r. 869 (*Život Metoděje*, kap. VIII.) a ustanovení legátem pro slovanské země, tak (list o) vysvěcení Metoděje na biskupa a jeho ustanovení panonským arcibiskupem s vymezením jeho pravomoci, *Pochvalnoe slovo Kirilu i Metodiju*, viz Ep. č. 39, 40; nešlo tedy jen o hodnost arcibiskupa, ale o privilegium pro jeho provincii a úřad. O Privilegiu Moraviensis ecclesiae mluví *Cosmae Chron. Boem.* II, 15; jde-li však o týž pramen, nebo privilegium *Industriae tuae* či jiný pramen je však otázkou, cf. *Privilegium Moraviensis ecclesiae*, odd. C v MMFH III.

^{27a} Cf. *Nomokanon*, tit. V.: *Jako dostoitъ jepiskupu iměti vlasty*, Can. Apost. 38, 41, 59; Syn. Chalc. 26.

dispenset, nam populus Domini illi commissus est et pro animabus eorum hic redditurus erit rationem. Ipsum quoque presbiterum nomine Uuichinus, quem nobis direxisti, electum episcopum consecravimus sanctę ecclesię Nitrensĳ, quem suo archiepiscopo in omnibus obedientem, sicuti sancti canones docent, esse iubemus et volumus, ut pariter cum ipsius archiepiscopi consensu et providentia et alterum nobis apto tempore utilem presbiterum vel diaconem dirigas, quem similiter in alia ecclesia, in qua episcopalem curam noveris esse necessariam, ordinemus episcopum, ut cum his duobus a nobis ordinatis episcopis prefatus archiepiscopus vester iuxta

jemu byl svěřen lid Páně^{27b} a on bude skládati počet z jejich duší. Také onoho kněze jménem Wichinga,²⁸ kterého jsi k nám poslal,²⁹ jsme posvětili jako zvoleného biskupa³⁰ svatę církve nitranské³¹ a přikazujeme mu, aby byl svého arcibiskupa ve všem poslušen, jak učí svatę kánony,³² a přejeme si, abys k nám poslal s prozíravým souhlasem samého arcibiskupa ve vhodný čas ještě jiného schopného kněze nebo jáhna, abychom ho podobně ustanovili biskupem v jiné církvi, ve které uznáš biskupskou péči za nutnou, aby s těmito dvěma biskupy^{33a} od nás vysvěcenými mohl potom řečený váš arcibiskup podle apoštolského ustanovení světit biskupy v ji-

^{27b} Tj. *populus Christianus*. O tomto významu termínu *populus* M. Hellmann, *Der Begriff „populus“* 161–167.

²⁸ Viching (Winehind) — Viking, Vinekind, byl benediktýnským mnichem původu alamanského (*Ann. Fuld.* ad a. 899; *Historia episcoporum Pat.*, ad 876) nebo ostrogótského (*Bernardi Crem. Hist.* ad a. 876; *Notae de episcoporum Pat.*), odchovancem kláštera Reichenau (*Necrol. Augien.*, MG *Necrol.* I, 279), který přišel na Moravu patrně kolem let 873/874.

²⁹ Tj. Svatopluk.

³⁰ Viching byl zvoleným biskupem — *episcopus electus*. Už před 4. cařhradským koncilem počali rozhodovat o volbě biskupů místo lidu velmoži a zvláště panovníci, kteří ustanovené osoby od dob Karla Vel. posílali metropolitovi pouze k vysvěcení. Koncil však prohlásil přímé ustanovení z moci vládců za neplatné a biskupy poté volil populus s velmoži a panovníkem, který zvolenému biskupu ustanovil k obživě predium a umožnil mu vykonávat úřad. Charakteristické je uvedení Metoděje v úřad Svatoplukem r. 873: *и приимъ и Свѣтоплукъ крѣдъ съ всѣми Моравлѣны и порочиъ jemuъ въсеъ цркви и стриженiky въ всѣхъ градѣхъ*, *Život Metoděje*, kap. X.

³¹ Nitra (Nitrava) se připomíná pro dobu před r. 830, kdy tam solnohradský arcibiskup Adalram vysvětil Pribinovi kostel, *Conversio Bag. et Carant.* c. 11. Po vypuzení Pribiny se Nitra stala patrně sídlem větve mojmírovské dynastie a předpokládá se, že před r. 871 byla údělem Svatoplukovým. Země k ní příslušející je snad oním *regnum Zuentibaldi* v *Ann. Fuld.* ad a. 869; Svatoplukovi jako druhému je také adresován list papeže Hadriána II. r. 869 (*Život Metoděje*, kap. VIII.).

V *Ann. Fuld.* ad a. 899 je Viching retrospektivně označen za biskupa, určeného papežem (Janem VIII. či Štěpánem V.?) Moravanům. Podle tehdy běžné praxe zřizovali nová biskupství buď přímo papež nebo je navrhovali biskupové jím vysvěcení a vyslaní ad gentes; zřizování biskupství vyžadovalo tedy papežské aprobace a současně ovšem bylo vázáno na souhlas panovníka. Konečně biskupství byla zřizována panovníkem (viz pozn. 30), což papežství (zvláště po r. 869) převádělo na výsadu jím udělovanou panovníkům, jako zde Svatoplukovi. Podobnou výsadu měli později také králové uherští, F. Robenek, *Apoštolská práva králů uherských a privilegium ecclesiae Moraviensis*, Hlídka 46, 1929.

³² *Can. apost.* 35 (33). To ilustruje dobře list Mikuláše I. Adonovi, arcibiskupu Viennskému, c. 3, J. D. Mansi, *Conc. ampl. coll.* 15, 452: *Ut suffraganei reverentiam et obedientiam condignam metropolitanis suis exhibeant, ad metropolitanam sedem obedientes occurrant, causas ecclesiasticas cum metropolitano suo fideliter pertractent et ab eo formam, qualiter ipsi in ecclesia sua agant, accipiant*. Cf. též *Nomokanon*, tit. II, (*Can. Apost.* 34): *Episkupom kogoždo jazyka věděti dostoitъ svojego starějšinu, iměti i jako glavu i bez volě jeho ničto že tvoriti, ta že trkmo tvoriti, jaže imъ въ svojej oblasti dostajetъ*, dále *Syn. Chalc.* 12.

^{33a} *Institutiones canonici* t. II, tit. 11, § 2, 212.

decretum apostolicum per alia loca, in quibus episcopi honorifice debent et possunt existere, postmodum valeat ordinare. Presbiteros vero diacones seu cuiuscumque ordinis clericos, sive Sclavos sive cuiuslibet gentis, qui intra provincię tuę fines consistunt, precipimus esse subiectos et obedientes in omnibus iamdicto confratri nostro, archiepiscopo vestro, ut nichil omnino

ných krajích,^{33b} v nichž mají a mohou důstojně působiti.³⁴ Nařizujeme pak, aby kněží, jáhnové a klerikové kteréhokoli stupně, ať Slované, ať příslušníci kteréhokoli národa, kteří žijí v hranicích tvé země, byli poddaní a ve všem poslušní řečeného našeho spolubratra, vašeho arcibiskupa, tak aby vůbec nic nekonali bez jeho vědomí.³⁵ Kdyby se však odvážili ze vzdorovitosti a ne-

^{33b} Can. Apost. 1; *Nomokanon*, tit. VII.: *Episkupъ ot trii jepiskupъ, li ot dvoju da osštajetsъe*. Cf. J. Hefele, *Conciliengeschichte* I, 800.

³⁴ *Decr. apost. = Can. apost.* 1. Podobně s arcibiskupem Janem přišli na Moravu r. 899 dva biskupové Daniel a Benedikt, aby mohl vysvětit biskupy a arcibiskupa (jako papežský legát) pro obnovenou moravskou církevní organizaci, cf. petici bavorského episkopátu r. 900, MMFH III, Ep. č. 109. S Vichingem a s dalším biskupem, vysvěceným papežem mohl pak Metoděj jako metropolita světit již bez další papežské aprobace biskupy další. Ve zprávě se výslovně mluví o dvou biskupech k svěcení a určení míst jejich působení, šlo tedy o řádné sufragány a nikoli snad chorbiskupy, k jejichž svěcení stačil pouze diecezní biskup.

Počet těchto biskupství a jejich místa nelze s jistotou určit a lze jen předpokládat, že petice bavor. episkopátu i zprávy Pilgrimových listů a falz tu mohou promítat stav starší. Podle toho vznikla snad na území Svatoplukovy říše nejméně ještě dvě další biskupství vedle metropolitní staré Moravy a diecéze nitranské. Z petice bavor. episkopátu vyplývá, že v l. 899/900 bylo na žádost Mojmirá II. a na příkaz papeže Jana IX. obnoveno moravské arcibiskupství a legáty vysvěcení jeden arcibiskup a tři biskupové, cf. MMFH III, Ep. č. 109, pozn. 17. Pasovský biskup Pilgrim (971—991) sděloval papeži Benediktu VI., že v době Římanů a Gepidů bylo ve východní Panonii a Moesii pod laureackým arcibiskupem sedm biskupství, z nichž čtyři byla na Moravě až do doby, kdy Maďari vpadli do Bavor; vpád Maďarů do Východní marky se udál v létě 900, další v letech následujících a zvláště po bavorské porážce u Bratislavy r. 907; Moravou je zde nutno rozumět širší panství Moravanů (Velkomoravská říše). Ve svých falzech (psaných z hlediska nároků pasovského biskupství, resp. laureackého arcibiskupství) píše Pilgrim r. 974 opět o sedmi biskupstvích a to v dolní Panonii a Moesii, jejichž provinciemi byly Avarie a Morava, k době papeže Evžena II. (824—827) uvádí místa čtyř biskupství a jména jejich biskupů: Faviana — Rathfred, Speculiulium či Suguturum — Metoděj, Nitravia — Alchwin, Vetvarum — Anno. Vše je kladeno do doby vlády Tutunda (tj. avarský tudun) a Mojmirá (?) a (vždy po dvou biskupstvích) do Avarie a Moravy, provincií to Panonie a Moesie. Pozdější *Christiani mon. Vita et passio*, c. 1 údaj o panonském arcibiskupství a sedmi biskupstvích přiřkl Metoději. Pokud jde o zmíněnou pasáž v *Industriae tuae*, lze se jen dohadovat, že i v době Metodějově bylo jedno arcibiskupství a tři biskupství, z nichž pro zbývající lze uvažovat např. o horním Povislí (Wišlica nebo Kraków); je otázkou, nepřípadlo-li toto území po jeho christianizaci Metodějem (*Život Metoděje*, kap. XI) aspoň zpočátku pod jurisdikci nového nitranského biskupa, na něhož se vztahují slova petice bavor. episkopátu o tom, že ho Svatopluk poslal k nově pokřtěnému národu, který si předtím podmanil a který dal pokřtít, souhrnně k tomu cf. K. Lanckorońska, *Studies* 10 n. Problém dalšího biskupství, ať již po r. 880 nebo kolem 900 zůstává otázkou, viz petici pozn. 17.

³⁵ *Can. apost.* 35 (33) interpr. Dionysio. Podle zprávy *Života Metoděje*, kap. V byli na území Moravy před r. 863 duchovní z Vlach (severní Itálie, Istrie), Řecka (Balkán včetně Dalmácie a východořímské říše), a z Němec (z území franské říše, poněvíc však z Bavor). Poslední z nich byli r. 871 sice z Moravy vypuzeni (cf. *Život Metoděje*, kap. X), avšak po r. 873 přišli na Moravu znovu. Přicházeli z různých diecézí (v úvahu padá hlavně Pasov) a podléhali pravomoci svých biskupů nebo žili jako vaganti (proti nim se obracejí výnosy wormské synody r. 868 (c. 22, J. D. Mansi, *Conc. ampl. coll.* 15, col. 879), opírající se usnesení mohučské synody z r. 813 (*Concil. Mogut.* a. 813, can. 22, J. D. Mansi, *Conc. ampl. coll.* 14, col. 71), cf. též list Jana VIII. vévodovi Mutimírovi, Ep. č. 55 a *Nomokanon*, tit. II, Can. Apost. 34.

Cuiuscumque ordinis se myslí např. nejen jáhnové a presbyteri/jereji, ale také archipresbyteri — archijereji a biskupové, resp. chorbiskupové. O franských (patrně pasovských) archipresbýterech na Moravě v l. 864—867/871 viz *Život Konstantína*, kap. XV.

preter eius conscientiam agant. Quodsi contumaces et inobedientes existentes scandalum aliquod aut scisma facere presumpserint et post primam et secundam ammonitionem se minime correxerint, quasi zizaniorum seminatores ab ecclesiis et finibus vestris auctoritate nostra precipimus esse procul abiciendos secundum auctoritatem capitulorum, que illi dedimus <et> vobis direximus.

Litteras denique Sclaviniscas a Constantino quondam philosopho repertas, quibus Deo laudes debite resonent, iure laudamus et in eadem lingua Christi domini nostri preconia et opera enarrentur, iubemus. Neque enim tribus tantum, sed omnibus linguis Dominum laudare auctoritate sacra monemur, que precipit dicens: „Laudate Dominum omnes gentes et collaudate eum omnes populi“, et apostoli repleti Spiritu sancto locuti sunt omnibus linguis magnalia Dei; hinc et Paulus celestis quoque tuba insonat monens: „Omnis lingua confiteatur, quia dominus noster Iesus Christus in gloria est Dei Patris“; de quibus etiam linguis in prima ad Corinthios epistola satis et manifeste

poslušnosti působiti nějaké pohoršení nebo rozkol a po prvním a druhém napomenutí by se nepolepšili, nařizujeme ze své moci, aby byli jako rozsévači koukole z církví a krajů vašich daleko vyhnáni podle zákonitých ustanovení, která jsme mu dali a vám poslali.³⁶

Konečně písmo slovanské vynalezené nebohým Konstantinem Filosofem,³⁷ aby v něm zaznívaly chvály Bohu povinné, po právu schvalujeme a přikazujeme, aby se v témž jazyce hlásala sláva skutků Krista pána našeho. Neboť jsme nabádáni svatou autoritou, abychom Pána nikoli jen třemi, ale všemi jazyky chválili, kterážto nařizuje řkouc: „Chvalte Hospodina všichni národové a velejte ho všichni lidé,“ a apoštolové naplnění Duchem svatým mluvili všemi jazyky o velikých dívech božích; proto i Pavel, nebeská polnice, svým hlasem napomíná: „Každý jazyk ať vyznává, že náš pán Ježíš Kristus jest v slávě Boha otce“; a o těchto jazycích nám také v prvním listě ke Korintským důrazně a jasně připomíná, abychom jazyky mluvící vzdělávali církev boží. A nic zajisté ve víře a v učení nebrání v témž jazyku slovanském³⁸ zpívati mše³⁹ nebo čísti

Ps 116, 1

A 2, 11

Ph 2, 11

1 C 14, 4

³⁶ Jde patrně o rozšířenou sbírku církevních kánonů, kterou původně pořídil Dionysius Exiguus na počátku 5. stol. a kterou v l. 722/723 dostal od papeže Řehoře II. arcibiskup Bonifác. Za papeže Hadriána I. byla rozšířena a obdržel ji darem r. 774 Karel Veliký (tzv. Dionysio-Hadriana). R. 802 se této sbírce na cášské synodě dostalo oficiální platnosti pro Franskou říši, R. Buchner (W. Wattenbach—W. Levison), *Deutschlands Geschichtsquellen, Die Rechtsquellen* 64—69; H. Löwe (W. Wattenbach—W. Levison), *Deutschlands Geschichtsquellen* IV, 477. W. Lettenbauer (*Eine lateinische Kanonensammlung in Mähren* 246—269) objevil v mnichovské státní knihovně kodex obsahující *Collectio Dionysiana* (Cm 14008). Rukopis je kopií vzniklou v Římě na základě originálu, který byl pořízen v řecko-italském prostředí v Ravenně. Z Říma se dostal r. 880 na Moravu, kde k němu byly připojeny glosy ve slovanském jazyce (např. *isiko komusdo; imeti; bezpovelenie*), k tomu B. Bischoff, *Über Einritzungen in Mss. des frühen Mittelalters*, Zlb. f. Biblw. 54, 1937, 175. W. Lettenbauer považuje tuto sbírku kánonů za totožnou s onou, kterou dostal r. 880 Metoděj, od papeže Jana VIII. pro Svatopluka, k tomu J. Vašica, *Metodějův překlad nomokanonu* 9—41; F. Zagiba (*Die bayerische Slawenmission* 28—31) se domnívá, že glosy snad vznikly později v bavorském Řeznu. Nepovšimnuta však zůstala skutečnost, že glosy jsou právě u can. 35 (33) v *Canones apostolorum*, který Jan VIII. v listu cituje, J. Vašica, *Byzantinoslavica* 15, 1954, 58—62 a id., *Literární památky* 65. Z Moravy se dostal kodex do kláštera sv. Emerama v Řezně.

³⁷ Cf. *Život Konstantina*, kap. XIV, XVI; *Život Metoděje*, kap. V. Slovy *litterae Sclaviniscæ* je míněna hlaholice.

³⁸ Slovanský jazyk, staroslověnština jako spisovný jazyk staré Moravy, cf. A. Dostál, *Sprachenprobleme* 329—355.

³⁹ Cf. *Život Konstantina*, kap. XVII a *Život Metoděje*, kap. VI, VIII.

nos ammonet, quatenus linguis loquentes ecclesiam Dei edificemus. Nec sane fidei vel doctrine aliquid obstat sive missas in eadem Sclavinica lingua canere sive sacrum evangelium vel lectiones divinas novi et veteris testamenti bene translatas et interpretatas legere aut alia horarum officia omnia psallere, quoniam, qui fecit tres linguas principales, Hebream scilicet, Grecam et Latinam, ipse creavit et alias omnes ad laudem et gloriam suam. Iubemus tamen, ut in omnibus ecclesiis terre vestre propter maiorem honorificentiam evangelium Latine legatur et postmodum Sclavinica lingua translatum in auribus populi Latina verba non intellegentis adnuntietur, sicut in quibusdam ecclesiis fieri videtur; et, si tibi et iudicibus tuis placet missas Latina lingua magis audire, precipimus, ut Latine missarum tibi sollempnia celebrentur.

Data mense Iunio, indictione XIII.

svaté evangelium a posvátné lekce Nového a Starého zákona, dobře přeložené a vyložené, nebo zpívati všechny ostatní bohoslužebné hodinky,⁴⁰ protože ten, jenž učinil tři hlavní jazyky, totiž hebrejský, řecký a latinský, stvořil i všechny ostatní ke své chvále a oslavě.⁴¹ Nařizujeme však, aby se ve všech kostelích vaší země⁴² čtlo evangelium pro větší čest latinsky a potom aby se zvěstovalo, přeložené do slovanského jazyka, uším lidu nerozumějícího latinským slovům, jak se v některých církvích patrně děje;⁴³ a jestliže se tobě a tvým soudcům⁴⁴ líbí poslouchati mše raději v latinském jazyce, nařizujeme, aby se pro tebe konaly mešní obřady latinsky.⁴⁵

Dáno v měsíci červnu, v 13. indikci.

⁴⁰ Cf. potvrzení Hadriána II. z r. 869, *Život Metoděje*, kap. VIII. Na motivy změny v postoji Jana VIII. ke slovanské liturgii (ke které se ještě rok předtím stavěl negativně) bude nutné hledat odpověď nejen v dokonalejší informovanosti o Metodějově činnosti a významu slovanské liturgie samé, ale zvláště v tehdejších politických evropských poměrech, v událostech ve franské říši, západořímském imperiu, které bylo bez císaře, v postoji papežství vůči Byzanci, která získala na svou stranu Bulharsko, takže význam těsnějšího připoutání Velké Moravy k papežství značně vzrostl vzhledem k jeho politickým cílům a plánům v Evropě.

⁴¹ Cf. *Augustini In Ioann. evang. tract.* 117 (J. P. Migne 35, 1946); *Isidori Etymol.* 1. IX, c. 3 (J. P. Migne 82, 326). K tomu cf. *Život Konstantina*, kap. XVI. a *Život Metoděje*, kap. VIII.

⁴² Podobně v *Životě Metoděje*, kap. X: *всє crьkъvi ... вь vsєchъ graděchъ.*

⁴³ List Hadriána II. žádal r. 869, aby se četly apoštol a evangelium nejprve latinsky, Jan VIII. hovoří pouze o evangeliu.

⁴⁴ J. Zháněl, *Jak vznikla staročeská šlechta* 135 považoval *iudices* za totéž co *primates*, tedy zřejmě termín odpovídající obsahem *nobiles viri fideles* listu. V Chorvatsku byli termínem *iudices* označováni přední činitelé měst (F. Rački, *Documenta*, heslo: *iudices*), v pozdějším pramenu je uváděn kníže *Droisac* jako *Marianorum iudex* (*Joh. Chron. Venetum*, MGH SS VII, 17; *Dandoli Chron.* VIII, c. 4); podle presb. Diocleat. *Regnum Sclavorum*, c. IX soudil *sednik*. *Iudex publicus* jako správní úředník se připomíná v Istrii r. 803 a 974, F. Kos, *Gradivo* II, č. 17, 449. V zakládací listině pro klášter Kremsmünster se uvádí *iudex Chunipreht* v podobné funkci (Diplom. č. 1) a počátkem 10. stol. se připomínají *iudices* ve Východní marce vedle markrabích, CDB I, č. 31. O soudci vedle knížete hovoří *Zakon sudnyj ljudem* (čl. 2, 7a, 8, závěr), o *iudices* v Čechách a na Moravě viz CDB I, 556 (heslo): *iudex principalis, regis, provinciae, Theutonicorum*. E. v. Guttenberg, *Iudex h. e. comes aut grafio* 93–129, klade rovnítko mezi sudí a hrabata. O franských *iudices* cf. *Capit. miss.*, c. 3, 48; *Cap. progr.*, c. 26; *Cap. omnibus cogn. fac.*, c. 4.

⁴⁵ Jde zde patrně nejen o snahu vyjádřit diferencovanost nejvyšší vrstvy moravské společnosti od ostatních i prostřednictvím liturgického jazyka, ale ještě spíše o výraz Svatoplukova poměru a jeho sympatií k římskému papežství.

91

Papež Jan VIII. přeje po restituci patriarchy Fotia císařům¹ k trvalému míru a jednomyslnné svornosti a očekává jejich pomoc pokud jde o obedienci bulharské diecéze.

13. srpna 880

Registrum Johannis VIII. PP., (Reg. Vat. I.), f. 102', č. 261.

Vydání: J. D. Mansi, *Conc. ampl. coll.* XVII, 186, č. 251; J. P. Migne, *Patrologiae lat.* t. 126, 909, č. 296; Ph. Jaffé, *Reg. pont. Rom.* 3323 (2543); MGH Epist. VII, 228—230, č. 259.

¹ Tj. císaři Basileiovi I. a jeho synům Konstantinovi, Lvu VI., Alexandrovi a Štěpánovi, cf. MGH Epist. VII, č. 207. List je odpovědí na dopis císaře Basileia — zprávu o Bulharsku v něm papež omylem pokládal za navrácení bulharské církevní provincie k Římu — a zasláná akta synody z l. 879—880, *Corpus d. griech. Urkunden* A I/1, 61, č. 502; J. Hefele, *Concilien-geschichte* IV, 483; J. Hergenröther, *Photius* II, 573.

92

Papež Jan VIII. píše králi Karlu,¹ vracejícímu se do Germánie,² že k němu posílá svého missa Farulfa. S ním má Karel poslat svého vyslance k papeži, aby se poradili o prospěchu země svatého Petra.

(Srpen) 880

Registrum Johannis VIII. PP., (Reg. Vat. I.), f. 89', č. 226.

Vydání: J. D. Mansi, *Conc. ampl. coll.* XVII, 162, č. 217; J. P. Migne, *Patrologiae lat.* t. 126, 883, č. 261; Ph. Jaffé, *Reg. pont. Rom.* 3289 (2508); MGH Epist. VII, 200, č. 225.

¹ Karel III. Tlustý.

² Tj. ze severní Itálie k jednání se svým bratrem Ludvíkem III, E. Dümmmler, *Geschichte* II, 111.

93

Papež Jan VIII. děkuje králi Karlu¹ za dopis oznamující jeho příchod a očekává jeho missa, jakož i krále samého.

10. září 880

Registrum Johannis VIII. PP., (Reg. Vat. I.), f. 103', č. 262.

Vydání: J. D. Mansi, *Conc. ampl. coll.* XVII, 211, č. 287; J. P. Migne, *Patrologiae lat.* t. 126, 919, č. 308; Ph. Jaffé, *Reg. pont. Rom.* 3360 (2555); MGH Epist. VII, 260, č. 298.

¹ Cf. MGH Epist. VII, č. 66, 192, 198, 308.

99

Papež Jan VIII. děkuje králům Ludvíkovi a Karlomanovi¹ za oddanost k svaté římské církvi a připomíná, že už zemřelý císař Karel² a potom jejich otec král Ludvík³ je komendovali sub protectione Romanę ecclesię <et> apostolica tuitione; proto je připraven ve všem oba krále adiuvare ac protegere paterna dilectione.

(882)

Registrum Johannis VIII. PP., (Reg. Vat. I.), f. 117', č. 303.

Vydání: J. D. Mansi, *Conc. ampl. coll.* XVII, 213, č. 290; J. P. Migne, *Patrologiae lat.* t. 126, 895, č. 277; Ph. Jaffé, *Reg. pont. Rom.* 3372 (2524); MGH Epist. VII, 261—262, č. 301.

¹ Ludvíku III. a Karlomanu, synům Ludvíka II. Kocktavého.

² Karel II. Lysý, zemřel r. 877.

³ Ludvík II. zemřel r. 879. Cf. E. Dümmler, *Geschichte* II, 127

100

Papež Jan VIII. žádá Michaela, krále Bulharů, aby byl pamětliv věrnosti, kterou slíbil svaté římské církvi a oznámil po svém vyslanci nápravu svého nesprávného postupu.¹

(882)

Registrum Johannis VIII. PP., (Reg. Vat. I.), f. 119', č. 310.

Vydání: J. D. Mansi, *Conc. ampl. coll.* XVII, 217, č. 297; J. P. Migne, *Patrologiae lat.* t. 126, 938, č. 333; Ph. Jaffé, *Reg. pont. Rom.* 3379 (2580); MGH Epist. VII, 266 až 267, č. 308.

¹ Cf. MGH Epist. VII, č. 66, 192, 198, 298.

101

Papež Štěpán V sděluje Svatoplukovi, králi Slovanů (Moravanů), jenž si se všemi velmoži a lidem vyvolil ze všech vládců tohoto světa za hlavního patrona svatého Petra a jeho náměstka, že mu bude ve všech záležitostech ochráncem a objímá ho jako duchovního syna. Vysvětluje mu na jeho žádost římské učení o Trojici, kterého se má Svatopluk držet. Biskupa Vichinga shledal pravověrným a posílá ho spravovat svěřenou mu církev. Poskytuje Svatoplukovi poučení o držení postů. Podivuje se, že by Metoděj učil bludu, a zakazuje slavit slovanským jazykem služby boží, avšak výklady evangelíí a apoštola v témže jazyku doporučuje. Neposlušné duchovní rozkazuje vyloučit z církve a vyhnat ze země.

(Řím)

(Září — 885)

Apograf psaný rukou patrně 11. stol. v kodexu, který pochází z 10. stol. a nalézá se v cisterciáckém klášteře Heiligenkreuz (Sancta Crux in Valle nemorosa) v Dolních Rakousích, Stiftsbibliothek, Cod. 217 (C), f. 5'—6', 78—81; superscriptio: *Epistola Stephani papae ad Zventopolcum regem*. O kodexu G. Poeck ap. H. J. Schmitz, *Die Bußbücher und das kanonische Bußverfahren* (1898), 207, pozn. 1.

List objevil v klášteře W. Wattenbach, *Beiträge zur Geschichte der christlichen Kirche in Mähren und Böhmen*, Wien 1849, 43 n. Jeho objevitel pochyboval o pravosti listu (*ibid.* 29) a po něm někteří další badatelé, jako K. J. Erben, *Regesta* I, 21, který dokazoval jeho nepravost; dále M. Büdinger, *Österreichische Geschichte*, Leipzig 1859, I, 198; J. A. Ginzler, *Geschichte der Slavenapostel* 9—10, který jej pokládal za dílo Vichingovo (*id.*, *Historické příspěvky k dějinám svatých apoštolů slovanských Cyrilla a Metoděje*, Čas. kat. duhovenstva, XII, 1871, 137—151, viz též *Zeitschrift f. d. gesammte kathol. Theologie* VII, 1856, 345 n, *Kirchenhist. Schriften* II, 24 n; podobně F. Rački, *Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda, slovjenskih apostolov*, Zagreb 1857; J. Hergenröther, *Photius, Patriarch von Constantinopel*, Regensburg 1868, II, 628; B. Dudík, *Dějiny Moravy* I, 195—196 a V. Jagić, *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache* I, 50. Avšak jak uvádí G. Friedrich, *CDB* I, 32 nesoudili tito badatelé správně, neboť list se shoduje s komonitoriem Štěpána V. legátům biskupu Dominikovi a duchovním Janu a Štěpánu (P. Ewald, *Die Papstbriefe des Britischen Museums*, Neues Archiv f. ält. deutsche Geschichtskunde V, 1879, 408, pozn. 5) do té míry, že o jeho pravosti nelze pochybovat. Proto také P. Martinov (*Saint Méthode, apôtre des Slaves et des lettres des Souverains pontifes, conservées au British Museum*, Revue des questions historiques XXVIII, 1880, 369—397, viz též Sborník velehradský III, 1883, 173—196) a A. Lapôtre (*L'Europe et Saint Siège à l'époque carolingienne*, Paris 1895) pokládali list za pravý, podobně L. K. Goetz, *Geschichte der Slavenapostel Konstantin und Method*, Gotha 1897, 42 n a F. Hýbl, *Slovanská liturgie na Moravě v IX. věku*, ČČH XIV, 1908, 289. B. Bretscholz (*Dějiny Moravy* I) 1, 92 upozorňuje na některé nesrovnalosti listu. O listu dále F. Pastrnek, *Dějiny slovanských apoštolů* 18; V. Novotný, *České dějiny* I/1, 397—398; F. Snopek, *Konstantinus-Cyrillus und Methodius* 333 n; G. Laehr, *Das Schreiben Stephans V. an Sventopulk von Mähren*, Neues Archiv f. ält. deutsche Geschichtskunde 47, 1928, 159—173 se znovu vrátil k starším názorům o nepravosti a pokládá celý list za podvrh Vichingův. F. Dvorník, *Les Slaves* 286—297 však usuzuje, že jde o shodu okolností (poměr Štěpána V. k císaři Basileiovi I. a patriarchovi Fotiovi, k císaři Karlu III. a králům franským), k čemu přispělo i odstranění archivu Jana VIII. z Vatikánu,

Vichingem přinesený zákaz Jana VIII., týkající se Metoděje a slovanské liturgie r. 873 (MMFH III, Ep. č. 52), Vichingovo falzum z r. 880 (MMFH III, Ep. č. 124), jakož i jeho informace o poměrech na Moravě poskytnuté papeži, co všechno způsobilo (zdánlivé) rozpory listu s ostatními. List jako takový je tedy nepochybně pravý, jak soudí také F. Grivec, *Vitae Constantini et Methodii* 46—47, 266—267, uvádějící, že Viching list interpoloval nebo papeže falešně informoval, nebo že papež byl Vichingovým falzem uveden v omyl. J. Stanislav (*Slovanskí apoštolí Cyríl a Metod* 71) poukazuje pouze na některé rozpory listu, zatímco J. Dekan (*Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská* 165—168), který pokládá list za autentický, nemá závažné námitky proti pravosti listu a za ideového původce informací v něm obsažených pokládá Vichinga. Nedomnívá se však, že by Štěpán V. nevěděl o listu *Industriae tuae* a usuzuje, že Štěpán vědomě přešel výsady svého předchůdce (listy z r. 880 a 881, MMFH III, Ep. č. 90, 95) a přidržel se jen jeho zákazů (873, 879, MMFH III, Ep. č. 52, 81), ovšem mimo patronanci. O listu dále Z. R. Dittrich, *Christianity* 274—282; P. Duthilleul, *L'evangélisation* 7—11; L. Havlík, *The Relationship* 114—115 a id., *Der päpstliche Schutz*, pozn. 88, 89.

Styky papežství s Byzancí charakterisované na samém počátku Štěpánova pontifikátu jeho kárající odpovědi na list císaře Basileia I. (a patriarchy Fotia), nevěle (západo)římského císaře Karla III. se Štěpánovou volbou papežem, to vše spadá právě do doby odeslání listu na Moravu. Tyto okolnosti přiměly přirozeně Štěpána V. ke snaze udržet ve sféře papežství s ním sympatizujícího mocného vladaře Svatopluka a jeho říši, která se stávala rozhodujícím politickým činitelem ve střední Evropě, přerůstající v některých směrech již významem říši franskou, pokud šlo o tento prostor, a ležící právě mezi ní a sférou byzantskou. Tento aspekt měl patrně Štěpán V. na zřeteli nejen v dalších stycích se Svatoplukem, ale i při jednáních s aspiranty na (západo)římské císařství z území imperia. Posílaje Svatoplukovi potvrzení patronance zamýšlel zladit jeho sympatie ke kurii a antifranský postoj s idejemi latinského římského univerzalizmu. Současně ve snaze o co největší povznesení církevní a světské moci papežství, kde pomíjeje ideály Jana VIII. navazoval přímo na koncepce Mikuláše I., přehlížel římskou a protifranskou orientaci slovanské moravské církve, v níž spatřoval projev byzantských církevních tendencí, ať již šlo o jeho vlastní patricijský přístup Římana nebo incitace Vichingovy. Považoval proto odstranění vnitřní liturgické dvoukolejnosti moravského arcibiskupství a jeho latinizaci za jedině správný prostředek k těsnějšímu, jednoznačnému a trvalému církevně-politickému připoutání Velké Moravy k papežství a za konec snah východního patriarchátu. V této složitosti politických a církevních poměrů jak papežství, tak i Svatoplukových, který v papežství viděl určitou záruku svého postavení, jímž se rovnal ostatním králům v římském křesťanském univerzu, jakož i v intrikách Vichingových je proto nutné hledat i vysvětlení obtížnějších míst listu.

List jako takový (cf. L. Havlík, *Velká Morava a Franská říše* 163 n; id., *Constantine and Methodius* 39; id., *The Relationship* 114—115) je nepochybně pravý; otázku budí jen vysvětlení některých míst textu. Bez závad je výslovné potvrzení patronance. Tím by sice mohla padnout domněnka, že by snad Štěpán neznal privilegium *Industriae tuae*, co by mohly vylučovat i další analogie, cf. F. Snopek, *Konstantinus-Cyrillus und Methodius* 337—342; F. Dvorník, *Les Slaves* 289—290; avšak je možné též předpokládat, že všechny analogické pasáže obsahovalo Vichingovo falzum. Pokud se týká nepřesných údajů o Metoději, vyplývají již zřejmě z Vichingova falza a jeho informací, z využití okamžité politické situace papežství a univerzalistických snah nového papeže. O informacích, které papež obdržel, je konečně i v listu samém vysloven údiv a určitou nedůvěrou Štěpána k Vichingovi lze spatřovat i ve vyslání papežských legátů na Moravu a v samotných podmíněčných formulacích opatření vůči Metodějově praxi.

Vydání: W. Wattenbach, *Beiträge zur Geschichte der christlichen Kirche in Mähren und Böhmen* 43 n; J. P. Migne, *Patrologiae latinae* t. 129, 801; CDM VII, 704—70, č. 9; K. J. Erben, *Regesta* I, 20, č. 49; J. A. Ginzler, *Geschichte der Slavenapostel*, Anhang I, 63—67; V. A. Bilbasov, *Kirill i Mefodij* I, 26—32; F. Rački, *Viek i djelovanje* 341 až 343; F. Pastrnek, *Dějiny slovanských apoštolů* 260—264; F. Kos, *Gradivo* II, 205—207; č. 271 (extr.); CDB I, 22—26, č. 26; A. Teodorov-Balan, *Kirill i Metodi* II, 226—230; Ph. Jaffé, *Reg. pont. Rom.* 3407 (2649); *Texty k dějinám Velké Moravy* 83—87; F. Grivec—Fk. Tomšič, *Fontes* 75—77; MGH Epist. VII, 354—358, č. 1.

Český překlad listu pořídil F. Bartys, *Texty k dějinám Velké Moravy* 100—103; první části L. Havlík, *Velká Morava a středoevropští Slované: Chrestomatie* 390—391; slovenský překlad J. Stanislav, (upr. J. Horecký), *Životy slovanských apoštolů* 181—186 a J. Trochta—M. Vyvíjalová (in: P. Ratkoš, *Pramene k dejinám Veľkej Moravy* 195—200); ruský V. A. Bilbasov, *Kirill i Mefodij* I, 137—140.

List není datován. Obvykle se jako rok napsání uvádí 885 (G. Friedrich, CDB I, 22; MGH Epist. VII, 354). Napsán mohl být nejdříve počátkem Štěpánova pontifikátu, tj. počínaje zářím r. 885 a před komonitoriem, ve kterém je již řeč o designovaném Metodějově nástupci, o němž ještě tento list neví a o kterém se Štěpán dověděl až v době mezi odesláním listu na Moravu (po Vichingovi?) a vysláním svých legátů.

**Stephanus episcopus servus
servorum Dei Zventopoleo regi
Sclavorum**

**Štěpán biskup, sluha sluhů božích,
Svatoplukovi, králi Slovanů¹**

Quia te zelo fidei sanctorum apostolorum principi Petro videlicet regni caelestis clavigero omni devotione de-

Protože ses v horlivosti víry zcela zasvětil knížeti svatých apoštolů, totiž Petru, klíčnicku království nebeského,²

¹ Kromě *Ann. Fuld.*, které neoznačují Svatopluka králem z tendenčních důvodů (cf. F. Graus, *Rex — dux Moraviae* 147, 189—190) nazývá ho králem *Reginonis Chron.* ad a. 890, 894 a z pozdějších *Widukindi Rer. gest. Sax.* I, 19, *Christiani mon. Vita et Passio s. Wenceslai*, c. 1, 2; *Annal. Saxo* ad a. 890; *Ann. Gradic.* ad a. 894; *Cosmae Chron. Boem.* I, 10, 14; *Presb. Diocl. Regnum Sclavorum*, c. IX; *Dalimil*, kap. 24; *Notae de ep. Patav.*, aj. O interpretaci Reginonova textu: *in regni fastigio sublimaretur* ve vztahu ke Svatoplukovi viz L. Havlík, *The Relationship, Zwentibald rex Marahensium* 116—122, cf. též *zur Königswürde emporgestiegene Sventopulk*, H. Löwe (Wattenbach—Levison), *Deutschlands Geschichtsquellen* IV, 479. Byla-li označení germ. *chuning* a slov. *кунедзь* (původně stejného významu a snad i původu jako *chuning*) ve starší době nehierarchicky používána pro každého vládce, *chuning* se časem identizoval s lat. *rex*, zatímco u Slovanů vznikl pro označení *rex* nový ekvivalentní termín a to *кэралъ* (z *Carolus*), vyskytující se nejdříve v 9. stol. na Moravě (*Život Metoděje*, kap. IX, XVI) a používaný nejprve jen pro karolinské panovníky, G. Labuda, *Rozprzestrzenienie się titulu „król.*, 57—77. V 9. stol. převládlo římské hierarchické pojetí označení *rex* a království se stalo theokratickým principem, M. Bloch, *Les rois thaumaturges*, Strassbourg 1924; P. G. Schramm, *Die Könige von Frankreich*, Weimar 1960². Udělení království jako hodnosti se postupně snažila monopolizovat pro sebe římská kurie, H. Hirsche, *Das Recht der Königserhebungen durch Kaiser und Papst im Mittelalter*, Festschr. E. Heymann, Weimar 1940, 209—249. F. Grivec, *Konstantin und Method* 145 soudil, že královské hodnosti Svatoplukově odporuje označení *dux* v komonitoriu (jde však zřejmě pouze o obecné označení vůdce země). Z. R. Dittrich, *Christianity* 247—275 považoval označení *král* za *captatio benevolentiae*, s čím je v rozporu údaj Reginonův i další text listu (cf. pozn. 7). Byl-li Svatopluk *divina gratia inspirante* (od r. 880) pod přímou patronací svatého Petra a jeho země se stala *regnum a Deo commissum*, nemuselo být překážek, aby se *divina gratia* nestal *rex*, resp. *in regni fastigio sublimaretur*. O theokratickém království W. Ullmann, *Principles* 85, 115—205.

² Cf. *privilegium Industriae tuae: filius devotissimus permanere.*, MMFH III, Ep. č. 90.

Sir 10, 4
 vovisti eiusque vicarium prae cunctis huius fluctivagi saeculi principibus principalem patronum elegisti eiusque te cum primatibus ac reliquo terrae populo tuitioni pariter commisisti, continuis precibus Deum bonorum omnium largitorem exoramus, ut ipsius muniaris suffragio, in cuius manu sunt omnia iura regnorum, quatenus eius vallatus auxilio et interventionibus apostolorum principum Petri et Pauli et a diabolicis muniaris insidiis et corporali sospitate laeteris, ut anima et corpore tutus ab aeterno iudice bonis operibus decoratus perpetua felicitate doneris. Nos etiam, qui eius vicariatione fungimur, debitam sollicitudinem pro te gerentes, in quocumque indigueris negotio in his, quae ad salutem tuam pertinent, Deo auxiliante protectorem invenies in omnibus, quem ob fidei dignitatem cum omnibus tuis fidelibus

a jeho zástupce³ sis vybral přede všemi knížaty tohoto nestálého světa za hlavního patrona⁴ a svěřil ses spolu s velmoži a ostatním lidem své země⁵ jeho ochraně,⁶ prosíme v ustavičných modlitbách Boha, dárce všeho dobra, abys byl podepřen jeho přispěním, neboť v jeho ruce spočívají všechna práva království,⁷ tak abys byl, jsa posílen jeho pomocí a přímluvami apoštolských knížat Petra a Pavla, jak ochráněn nástrah ďábelských, tak se těšil tělesnému zdraví, a jsa bezpečný na duši i na těle a ozdobený dobrými skutky, abys byl od věčného soudce obdařen nekonečnou blažeností. Také v nás, kteří zastáváme úřad jeho zástupce a povinnou péči o tebe máme,⁸ najdeš, kdykoli toho budeš potřebovati v některé z těch záležitostí, který se týkají tvé spásy, s pomocí boží ochránce ve všem,⁹ neboť pro

³ Tj. papeže, zde Štěpána VI.

⁴ Ze všech vládců světa zvolil Svatopluk za hlavního patrona sv. Petra, cf. *Industriae tuae* a pozn. 10.

⁵ S velmoži (*nobiles viri* v *Industriae tuae*) a ostatním lidem země, cf. *Industriae tuae*, pozn. 11 a 6.

⁶ Místo *tuitio* je v *Industriae tuae: defensio*, cf. pozn. 11. Celý text o svěření se (odevzdání se) do ochrany sv. Petra ukazuje přímo k ochraně poskytnuté v *Industriae tuae* r. 880.

⁷ Zcela stejný text o Bohu, v jehož rukou jsou všechna práva království (cf. *Ecclesiasticus* 10,4: *in manu Dei potestas terrae*) obsahuje titulační adresa mercijského krále Offy (757–796): *Ego Offa Deo cuncta pie dispensante, in cuius manu sunt omnia iura regnorum, absque ullo antecedente merito rex Merciorum*, cf. W. Ullmann, *Principles* 118. V málo pozměněné formě se objevuje totéž v listu papeže Mikuláše I. císaři Michaelovi III. r. 865: (*Dominus*) *per quem reges regnant et in cuius manu corda sunt regum et ex quo regnat omnis, qui pie regnat* (Prov. 8,15; 21,1) *et imperat omnis, qui eidem regi regum. . . non repugnat* (1 Tim. 6,15), MGH Epist. VII, č. 88. S podobným textem se setkáváme také v listu papeže Řehoře aragonskému králi Sanchovi II.: *Dei, in cuius manu et potestate omne regnum est et imperium, Greg. Reg. III, 267, č. 10*. Cf. též: *o božě. . . , jemuže sotř v roku vsjaka i srěďca naša, Život Konstantina*, kap. X.

⁸ Všichni křesťané — včetně východních — jsou podle univerzalistických představ papežství svěření péči papeže jako vikáře sv. Petra, neboť křesťany se stali jen prostřednictvím římské církve a papež je *princeps super omnem terram*, MGH Epist. VII, č. 29. Zvláštní přízní je obdařen panovník, který se dal pod *patronatus* a *tuitio/defensio* papežství, neboť (*Romana ecclesia*) *omnium gentium retinet principatum et ad quam totius mundi quasi ad unam matrem et unum caput conveniunt nationes*, MGH Epist. VII, č. 198, 159.

⁹ Papež Štěpán V. slibuje Svatoplukovi, že mu bude ve všech potřebných záležitostech protektorem. O *protectio Romanae ecclesiae* píše v 9. stol. už Jan VIII. Ludvíku III. a Karlomanovi r. 882, MGH Epist. VII, č. 301. *A Deo protectus* byl i východo/římský císař Michael III. (např. r. 865; MGH Ep. VI, č. 88), pod protekcí sv. Petra se dal také stejnojmenný král bulharský (878, MGH Ep. VII, č. 66) a sv. Petr a Pavel byli *protectores* i chorvatského vévody Zdeslava (879, MGH Ep. VII, č. 184); o *patronatus* a *protectio* Svatoplukově viz *Industriae tuae*, pozn. 10. Pokud se *protectio* v 9. stol. blížilo lennímu poměru, nelze odhadnout; ochrany však byly možné i bez něho, W. Ullmann, *Die Machtstellung* 487–487. V případě Svatoplukovy komendace papež slíbil pomoc přes překážku vzdálenosti zemí a bez ohledu na ni; mnohem vyhraněněji zaznívají však pozdější slova aragonského krále Petra papeži

nulla terrarum obsistente intercapidine spiritualibus ulnis quasi praesentem amplectimur amore ut spiritualem filium.

Igitur quia orthodoxae fidei anhelare te studiose^a audivimus et certo indicio ex hoc agnoscimus, quod ad matrem tuam, sanctam videlicet Romanam ecclesiam, recurrere voluisti, quae caput est omnium ecclesiarum collato sibi privilegio in beato Petro principe apostolorum, cui suas oves verus pastor commisit dicens: „Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam, et portae inferi non praevalent adversus eam“ — portas inferi ora orthodoxam fidem blasphemantium appellans —; quae auctore Christo omnes haereses destruxit et vacillantes omnes in fide solidavit creatoris sui munita auxilio dicente eodem domino nostro Iesu Christo: „Simon, ecce satanas expetiit vos, ut cribraret sicut triticum. Ego autem rogavi pro te, ne deficiat fides tua, et tu aliquando conversus confirma fratres tuos.“ Quis rogo nisi insipiens in tantum audeat blasphemiae baratrum mergi, ut Petri fidem infamet, pro quo verbum Dei in duabus naturis existens, quod natura servi autem natura contulit deitatis?^b tuam devotionem amplectimur volentem discere, ut prudentiam tuam digna attollamus laude, quae non alibi

velikost tvé víry tebe se všemi tvými věrnými¹⁰ s láskou objímáme, aniž je nám na překážku vzdálenost zemí, svou duchovní náručí jako duchovního syna,¹¹ tak jako bys byl přítomen.

Když jsme tedy slyšeli, že planeš touhou po pravé víře,¹² a s určitostí to podle toho poznáváme, že ses rozhodl obrátit ke své matce, totiž svaté římské církvi, která jest hlavou všech církví, neboť jí bylo dáno privilegium skrze blahoslaveného Petra, knížete apoštolů,¹³ kterému svěřil pravý pastýř své ovce řka: „Ty jsi Petr (to jest skála) a na té skále vzdělám církev svou a brány pekelné ji nepřemohou“ — branami pekelnými nazýváje ústa těch, kteří se pravé víře rouhají, kterážto pod vedením Kristovým vyvrátila všechny bludné nauky a všechny kolísající ve víře upevnila jsouc posílena přispěním svého Stvořitele, když týž Pán náš Ježíš Kristus řekl: „Šimone, aj satan si vás vyžádal, aby vás třibil jako pšenici. Ale já jsem prosil za tebe, aby nezhylnula víra tvá, a ty někdy obrátě se, utvrzuj bratří svých.“ Kdo jiný, táži se, než blázen by se odvážil ponořiti do takové propasti rouhání, aby tupil víru Petrovu, za něhož prosilo Slovo Boží, existující ve dvou přirozenostech, když v sobě spojilo přirozenost služebníka s přirozeností božskou — přijímáme tvou zbožnost toužící po poučení tak, že zaslouženou

Mt 16, 18

L 22,
31–32

^a studio Wattenbach. ^b Misto je zřejmě porušeno. Překládáme podle emendace G. Laehra: pro quo verbum Dei (rogavit) in duabus naturis existens, quod natura servi (accepta) natura(m) contulit deitatis (cf. Phil 2, 7).

Inocenci III: *cupiens principaliter post Deum b. Petri et apostolicae sedis protectione muniri . . . spero et confido, quod tu et successores tui me ac successores meos et regnum praedictum auctoritate apostolica defendetis, Reg. Inoc. III, VII, 229.*

¹⁰ Viz *Industriae tuae*, pozn. 3.

¹¹ Viz *Scire vos volumus*, pozn. 2 a *Industriae tuae*, pozn. 13, 14. Privilegium *Industriae tuae* hovoří o pomoci a přemáhání všeho protiventství (všech protivníků) na tomto světě, cf. pozn. 19.

¹² Usilování o pravou víru bylo jednou z povinností křesťanského panovníka, který měl pečovat též o udržení míru v církvi, čímž jako *filius* sloužil své matce římské církvi; co však bylo pravověrným, rozhodovalo již *sacerdotium*, tj. papežství, W. Ullmann, *Die Machtstellung* 298.

¹³ Tj. Svatopluk se jako *filius* obrací *ad matrem suam sanctam Romanam ecclesiam, quae caput est omnium ecclesiarum*, cf. W. Ullmann, *Die Machtstellung* 298, 325.

vagari, sed ipsam quae caput est studuit consulere, a qua etiam omnes ecclesiae sumpserunt exordium.

Verumptamen fundamentum fidei, super quod suam Christus constituit ecclesiam, istud est: Tres certae personae subsistentes Patris et Filii et Spiritus sancti coaeternae sibi sunt et coaequales et istarum trium personarum una est deitas natura, una substantia, una divinitas, una maiestas; in quibus personis discretio est, non confusio, distinctio, non separatio. Distinctionem dico, quia alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti: Pater enim a nullo, Filius a patre, Spiritus sanctus ab utroque; unius eiusdemque substantiae, cuius Pater et Filius est. Et haec sancta trinitas unus et verus Deus est, quae nec initio incipit aut fine clauditur, nec loco comprehenditur nec tempore variatur. Pater enim solus de alio non est et ideo solus ingenuus appellatur; Filius autem de Patre sempiternus Filius et ideo genitus dicitur; Spiritus vero sanctus Patris et Filii est spiritus sine ullo intervallo, ubi nulla tempora quaeque habent prius vel posterius sunt cogitanda, et ideo nec ingenuus nec genitus, sed procedens dicitur, ne duo patres nec duo filii credantur. Quod Filii sit spiritus, apostolus et

R 8, 9 evangelista testatur: „Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius“; et Paulus apostolus, quod Patris Filiique sit spiritus, testatur: „Vos autem non estis in carne, sed in

R 8, 9 spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis.“ Et iterum ut Patris sit spiritus, lucidissime distinguit dicens:

R 8, 11 „Quodsi spiritus eius, qui suscitavit Iesum a mortuis, habitat in vobis, vivificabit et mortalia corpora vestra.“ Ut vero Filii sit spiritus, idem Paulus

chválou velebíme tvou moudrost, která nechce jinudy blouditi, ale poraditi se s tou církví, která je hlavou a od které všechny ostatní církve vzaly svůj počátek.¹⁴

Nuže základ víry, na kterém vybu- doval Kristus svou církev, je tento: Tři nepochybně existující osoby, Otec, Syn a Duch svatý, jsou stejně od věčnosti a stejně sobě rovné a těchto tří osob jest podle přirozenosti jedna božskost, jedna podstata, jedna sva- tost, jedna vznešenost; a je mezi těmito osobami rozdílnost, nikoli slou- čenost, rozličnost, nikoli odloučenost. Rozličností nazývám, že jiná je osoba Otce, jiná Syna, jiná Ducha svatého: Otec totiž nepochází od nikoho, Syn pochází od Otce, Duch svatý od obou; je jedné a téže podstaty jako Otec a Syn. A tato svatá Trojice jest jediný a pravý Bůh, kterážto se ani nezačíná ani nekončí, ani není omezena místem, ani se nemění časem. Neboť Otec jediný nepochází z nikoho jiného a proto jediný se nazývá nezrozeným; Syn však pochází z Otce jako věčný Syn a proto se o něm říká, že je zro- zený; Duch svatý je pak duch Otce i Syna bez časového odstupu, neboť si tu nelze představití žádný čas a žádné „dříve“ nebo „později“, a proto se o něm neříká ani že je nezrozený, ani že je zrozený, ale že „vychází“, aby se nevěřilo ve dva otce ani ve dva syny. Že duch je u Syna, dosvěd- čuje apoštol a evangelista: „Jestliže kdo ducha Kristova nemá, ten není jeho;“ a že duch je u Otce i Syna, dosvědčuje apoštol Pavel: „Vy pak nejste v těle, ale v duchu, poněvadž duch boží ve vás přebývá.“ A opět, jak je duch u Otce, velmi jasně vykládá říka: „Jestliže pak duch toho, kterýž vzkřísil Ježíše z mrtvých, ve vás přebývá, oživí i smrtelná těla vaše.“ Že je duch u Syna, dosvědčuje pak

¹⁴ Viz pozn. 13.

testatur: „Quoniam autem estis filii Dei, misit Deus spiritum Filii sui in corda nostra clamantem abba pater.“ Ut a Patre procedat, ipsa Veritas dicit: „Spiritus, qui a patre procedit.“ Ut a Filio procedat, eadem Veritas testatur: „Ille me clarificabit, quia de meo accipiet.“ Absit enim, ut Spiritus sanctus credatur de Patre in Filium et de Filio ad sanctificandam creaturam quasi quibusdam gradibus procedere, sed quemadmodum de Patre, ita et de Filio simul procedat. Quis enim negabit esse Spiritum sanctum vitam, et cui vita Pater, vita sit Filius? Sicut Pater vitam habet in semet ipso, sic dedit et Filio vitam habere in semet ipso.

Haec tibi de multis pauca dixisse sufficiant, quae te absque ambiguitate lingua confiteri et corde oportet credere, sed non ultra vires examinare. Quia <si> solis corporei radio oculorum retunditur intuitus, quanto magis ineffabilis deitatis claritate terrena mens retunditur. Hanc fidem a Domino in apostolos et apostolis fundatam sancta catholica et apostolica Romana tenet ecclesia, quam tu ut firmiter teneas, monemus exoramus et testificamus.^c In qua et Wichingum venerandum episcopum et carissimum con-

týž Pavel: „A že jste synové boží, poslal Bůh ducha Syna svého v srdce naše, volajícího Abba, Otče.“ Že od Otce vychází, říká sama Pravda: „Duch který od Otce vychází.“ Že od Syna vychází, dosvědčuje táž Pravda: „Onť mne oslaví, nebo z mého vezme.“ Budiž nás daleko, abychom věřili, že Duch svatý vychází z Otce na Syna a ze Syna na posvěcení tvorstva, jakoby po nějakých stupních, ale nechť vychází jak z Otce, tak zároveň i ze Syna. Neboť kdo popře, že Duch svatý je život, a komu by pak byl životem Otec a životem Syn? Jako Otec má život sám v sobě, tak dal i Synu, aby měl život v samém sobě.¹⁵

Nechť postačí toto málo o mnohém tobě povědět, co máš bez dvojsmyslnosti jazykem vyznávati a srdcem věřiti, ale nikoli nad své síly zkoumati. Neboť jestliže se paprskem tělesného slunce otupuje pohled očí, oč více se jasem nevýslovného božství otupuje pozemská mysl? Této víry, dané od Pána apoštolům a od apoštolů utvrzené, se drží svatá katolická a římská církev, a abyses ty jí pevně držel, tebe napomínáme, prosíme a zapřísaháme. A shledali jsme, že v této církevní nauce je vzdělán i ctihodný biskup a náš nej-

^c *Třeba asi rozumět obtestamur.*

¹⁵ Dogmatické spory, mezi nimiž hlavní úlohu sehrálo *filioque*, příslušely k rozsouzení papeži, neboť jak se praví v komonitoriu Štěpána V.: *Sancta Romana ecclesia custos est et confirmatrix sanctorum dogmatum*. Z komonitoria je zřejmé (b), že slovanská strana moravské církve hájila symbolum bez přídavného *filioque*, jak to schválil ještě Štěpánův předchůdce Jan VIII. a obšírně vykládá řecký *Život Klimentův*, kap. VIII/26. Štěpán V. se však již zřejmě přidržel usnesení římské synody z r. 810, která za Lva II. schválila *filioque* jako doplněk symbolu a doporučila toto doplněné symbolum používat v suburbikárních provinciích. Jako liturgická součást bylo však *filioque* zařazeno do symbolu na žádost císaře Jindřicha II. až Benediktem VIII. (1012–1024), B. Capelle, *L'introduction du Symbole* 1003–1027. O otázce pravověrnosti Metodějových žáků cf. F. Snopek, *Konstantinus-Cyrillus und Methodius* 286–312; F. Grivec, *Vitae* 251–257. Papežské *credo* Štěpána V., související i s postojem papežství vůči Byzanci a s plány v (západo)římském imperiu, přispělo podstatně k potlačení vedoucího postavení slovanské strany v moravské církvi, jejíž stanovisko se v této otázce obratem kurie blížilo praxi východní církve. To, že se Viching ve sporu s metropolitou obrátil do Říma, odpovídá ustanovení *Nomokanonu*, tit. XV, Syn. Chalč. 9.

Mt 10, 40

fratrem ecclesiastica doctrina eruditum repperimus et ideo eum vobis ad regendam sibi commissam a Deo ecclesiam remisimus, quia fidelissimum eum tibi et pro te satis sollicitum in omnibus agnovimus. Quem veluti spirituales patrem et proprium pastorem digno honore et debita reverentia sincera mente recipite, tenete et amplectimini, quia in eo exhibitum honorem Christo conferitis ipso dicente: „Qui vos recipit, me recipit, et qui me recipit, recipit eum, qui me misit.“ Ipse itaque omnium ecclesiasticorum negotiorum habeat curam et Dei timorem prae oculis habens dispenset eadem, quia et pro his et pro animabus commissi sibi populi ipse redditurus erit districto iudici rationem.

De ieiunio itaque scias a lege, prophetis et ab ipso Domino in evangelio approbatum. Moyses namque, ut legem acciperet, quadraginta diebus et noctibus ieiunavit. Helias, qui caelum orando clausit, ut non plueret

dražší spolubratr Wiching,¹⁶ a proto jsme ho poslali zpět k vám, aby řídil církev, která mu byla od Boha svěřena,¹⁷ neboť jsme poznali, že je tobě zcela věrný a ve všem o tebe velice starostlivý. Toho jako duchovního otce a svého pastýře s důstojnou poutou a náležitou vážností upřímně přijměte, chovejte a milujte, protože úctu, kterou mu prokážete, vzdáváte Kristu, jenž řekl: „Kdo vás přijímá, mne přijímá, a kdo mne přijímá, přijímá toho, kterýž mne poslal.“ On ať tedy má péči o všechny¹⁸ církevní záležitosti a maje před očima bázeň boží ať je spravuje, neboť bude musit vydat sám počet z těchto věcí a z duší¹⁹ lidu jemu svěřeného přísnému soudci.²⁰

O postu tedy věz, co bylo Zákonem, proroky a samým Pánem v evangeliu schváleno. Neboť Mojžíš se čtyřicet dní a nocí postil, aby dostal Zákon. Eliáš, který svou modlitbou zavřel nebe, že nepršelo tři roky a šest měsíců,

¹⁶ Biskup Viching byl shledán ve smyslu výkladu papeže Štěpána V. pravověrným (pokud šlo o *symbolum fidei*) a tím se nutně odlišné projevy symbolu (Metoděje, Gorazda, Klimenta) staly z hlediska papežství bludné a odsouzení nutné, zvláště, když papežství bylo upíráno právo doplňovat nebo měnit dogmata schválená koncily (v tomto případě šlo o nikajské a cařihradské, které schválily *Symbolum bez filioque*); pro slovanskou moravskou církev bylo nadto velmi nepřijemnou skutečností, že doplněk *filioque* byl používán právě ve Franské říši.

¹⁷ Vichingovi Bohem svěřenou církví bylo nitranské biskupství, na jehož stolec byl vysvěcen v Římě r. 880.

¹⁸ To odpovídá *Can. apost.*, c. 39, J. P. Migne, *Patrol. lat.* t. 67, 146.

¹⁹ Cf. *Can. apost.*, c. 40.

²⁰ Tato pasáž, obdobná textu *Industriae tuae*, kde se vztahuje na Metoděje, povoluje výklad značně široký, tj. pokud má mít Viching péči o všechny záležitosti církevních úřadů, služeb, resp. povinností. E. Dümmler, *Geschichte* II, 255 soudil proto, že Vichingovi se dostalo správy moravského arcibiskupství. Podle textu však patrně šlo pouze o pověření vykonávat všechny záležitosti arcibiskupství, co bylo zase naopak komonitorium zapovězeno Gorazdovi, který byl *archiepiscopus electus*, MMFH III, Ep. č. 102, pozn. 14. Viching se tak stal vlastně visitator (intercessor, interventor arcibiskupství); v pozdějších pramenech je dokonce označován *Winchingus archiepiscopus ... hic voluit in Seclavia metropolim habere* (*Bernardi Crem. Historiae* ad a. 876), cf. dále *Historia epp. Patav.* ad a. 876: *Winchingus archiepiscopus ... prius Maravensis ad apostolico destinatus episcopus*, a *Notae de epp. Patav.: Winchingus archiepiscopus ... hic ... volens auxilio Zwentenwaldi regis Moravorum in Sedavia metropolim suscitare*. O tom, že se stal po Gorazdovi arcibiskupem Viching, viz též řecký *Život biskupa Klimenta*, kap. VII/24, VIII/25. Zda-li byl Štěpánem V. později skutečně ustanoven arcibiskupem, není známo. Je však pozoruhodné, že nový moravský arcibiskup (Viching patrně kolem r. 893 uprchl z Moravy a žil v Bavorsku) byl ordinován papežskými legáty až po Vichingově smrti 12. září 899), MG Necrol. I, 279), a to někdy koncem r. 899 nebo počátkem r. 900, MMFH III, Ep. č. 109 Celou pasáž *In qua et Vichingum až po iudici rationem* pokládá G. Laehr, MGH Ep. 356 za podezřelou, příp. Vichingem falšovanou nebo interpolovanou.

annos tres et menses sex, et rursus orando aperuit et caelum dedit pluviam et terra dedit fructum suum, XL diebus et noctibus ieiunavit. Auctor et ipse legis Iesus Christus dominus noster XL diebus et noctibus ieiunavit. Si quis vero ieiunium reprobatur, reprobet et orationem et blasphemet esse malum daemones eici dicente Domino: „Hoc genus non eicitur nisi in oratione et ieiunio.“ Praeceptum quippe est ieiunare, sed quibus diebus sit ieiunandum quibusve prandendum, praecepto Domini vel apostolorum non est definitum assertione, sed antiqua patrum consuetudine tenet ecclesia, quia et priorum instituta et consuetudo maiorum pro lege tenenda sunt. Quarta feria ieiunandum est, quia considerato evangelio quarta sabbati Iudaei consilium inierunt, ut Iesum dolo tenerent et occiderent. Sexta autem sabbati recte ieiunio deputatur propter dominicae passionis reverentiam. Sabbato quoque nihilominus ieiunandum est propter renovandam memoriam rei gestae, quia discipuli Dominum humane intelligentes eo die in sepulchro quiescentem doluerunt. Quintam vero feriam quidam arbitrati sunt esse dissolutam, quia eo die reconciliatio sit paenitentium et eo die sanctum crisma conficitur et eo die redemptor cum discipulis cenavit et eis sacramentum sui corporis et sanguinis tradidit, eo die videntibus discipulis ad caelos ascendit. Dominicus certe dies propter resurrectionis gloriam et adventum sancti Spiritus laetitiae consecratus est. Duos qui remanent, proprio uniuscuiusque relinquamus arbitrio, in quibus id observandum censeo, ut „qui manducat, non manducantem non spernat, et qui non manducat, manducantem non iudicet,“ ut quicquid agimus, in gloria Dei faciamus. Ieiunium scilicet, quod quatuor temporum dicitur, antiqui patres celebrandum non frustra sanxerunt dicente psalmista: „Benedicam Domi-

a zase je modlitbou otevřel a nebe dalo déšť a země dala plod svůj, postil se čtyřicet dní a nocí. I sám původce Zákona pán náš Ježíš Kristus se postil čtyřicet dní a nocí. Jestliže pak někdo zavrhuje půst, ať zavrhne i modlitbu a ať rouhavě tvrdí, že vyháněti zlé duchy je zlo, když Pán praví: „Toto pokolení nevychází, jediné skrze modlitbu a půst.“ Je tedy předepsáno se postiti, ale o kterých dnech je třeba se postiti a o kterých jísti, nebylo určeno příkazem Páně nebo rozhodnutím apoštolů, ale církev se přidržela dávného obyčeje otců, protože ustanovení starých a obyčeje předků je třeba se přidržovati jako zákona. Ve středu se sluší postiti, protože podle evangelia ve středu se Židé radili, jak by Ježíše lstivě jali a zabili. Pátek pak je právem určen postu pro úctu k umučení Páně. Nicméně i v sobotu je třeba se postiti pro obnovení památky toho, že učedníci truchlili toho dne, polidsku to chápající, nad Pánem odpočívajícím v hrobě. O čtvrtku však někteří soudili, že je volný, protože se toho dne koná usmíření kajících, toho dne se posvěcuje svaté křížmo, toho dne Vykupitel večerel s učedníky a světil jim svátost svého těla a krve a toho dne před zraky svých učedníků vstoupil na nebesa. Den Páně je jistě pro slávu zmrtvýchvstání a pro příchod Ducha svatého zasvěcen radostí. Dva dni, které zbývají, ponechme vlastnímu rozhodnutí jednoho každého člověka a soudím, že v těch dnech je toho dbáti, „aby ten, kdo jí, nepohrdal tím, kdo nejí, a kdo nejí, aby nesoudil toho, kdo jí“, tak abychom, cožkoli činíme, činili k slávě boží. Ovšem půst, který se nazývá postem čtyř časů (kvatembr) staří otcové ne bez příčiny zavedli podle výroku žalmistova: „Dobrořečiti budu Hospodinu každého času,“ abychom v každém jednotlivém ročním čase pokořili svou duši v postu. Tedy

Mt 17, 20

R 14, 3

Ps 33, 2

num in omni tempore,“ ut singulis quibusque temporibus anni humiliemus animam in ieiunio. Primi itaque mensis ieiunium Dominus in Exodo, quarti, septimi et decimi ieiunium per Zachariam prophetam celebrari praecepit, ut qui omni tempore de misericordia confidamus paenitendo. Haec tibi de ieiunio pauca dixisse sufficiant, quamvis plurima dici possent eius mysteria, quae nunc exponere non est temporis. Hoc tamen ieiunium Deo prae ceteris acceptabile credito: „Dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentis, dimitte eos, qui confracti sunt, liberos et omne onus disrumpe.“ Quod his adornandum est monilibus: „Frange esurienti panem tuum et egenos vagosque induc in domum tuam.“ Has scias Deo acceptabiles lampades, quibus ieiunium adornandum est cotidie, ut Deo sit placitum.

Is 58, 6

Is 58, 7

Methodium namque superstitioni, non aedificationi, contentioni, non paci insistentem audientes plurimum mirati sumus; et si ita est, ut audivimus, superstitionem eius penitus abdicamus. Anathema vero pro contemnenda catholica fide qui indixit, in caput redundabit eius. Tu autem et populus tuus sancti Spiritus iudicio eritis innocii, si tamen fidem, quam Romana praedicat ecclesia, tenueritis inviolabiliter. Divina autem officia et sacra mysteria ac missarum sollemnia, quae idem Methodius Scia-

zachovávat půst v prvním měsíci nařídil Pán v Exodu, ve čtvrtém, sedmém a desátém skrze proroka Zachariáše, abychom kajíce se v každém ročním čase doufali v milosrdenství. Nechť tobě postačí toto málo o postu pověděti, ačkoli by se mohla uvést ještě mnohá jeho tajemství, k jejichž výkladu však není nyní vhodný čas. Věř však, že především tento půst je vzácný Bohu: „Rozvaž svazky bezbožnosti, roztrhni pouta utlačovatele, propuť na svobodu ty, kteří byli poraženi, a všelike břímě ulehči.“ A to je třeba ještě jako šperkem doplniti těmito slovy: „Lámej lačnému chléb svůj a chudé a bloudící uveď do svého domu.“ Věz, že toto jsou Bohu vzácná světla, jimiž je třeba každodenně ozdobovati půst, aby se líbil Bohu.

Když jsme slyšeli, že se Metoděj věnuje šíření bludů, a nikoli budování víry, vyhledávání sporů, a nikoli úsilí o mír, velice jsme se podivili; a jestliže je tomu tak, jak jsme slyšeli, jeho bludy rozhodně odmítáme.²¹ Klatba pak vynesena k potupení katolické víry, padne na hlavu toho, kdo ji vyslovil.²² Ty však a tvůj lid před soudem Ducha svatého budete nevinní, ačli budete zachovávat neporušeně víru, kterou káže římská církev.²³ Církevní hodinky, svaté svátosti

²¹ Slova údivu a podmíněčné zřeknutí se Metoděje prozrazují určitou nedůvěru papeže k Vichingovým informacím, podloženým snad jeho falzem z r. 880. Co je míněno *supersticione*, není zřejmé. Zmíněné spory (s latinskou stranou) jasně však prozrazují původ papežových informací. Na základě této pasáže předpokládal P. Martinov, *Saint Methode* 389, že Štěpán V. hovoří o Metoději jako již zemřelém.

²² Můžeme pouze domýšlet, že se klatba týkala Vichinga, jak uvádí řecký *Život Klimentův*, kap. VII/24 a že Viching proto, aby se exkomunikace nebo suspense zbavil, byl nucen odebrat se do Říma. Z dopisu nelze zjistit, zda to bylo ještě před Metodějovým skolem nebo po něm. Praesens by sice mohl nasvědčovat prvé eventualitě, avšak další části listu svědčí spíše pro možnost druhou; také uvedené zákazy by se za života Metodějova nemohly obejít bez citace arcibiskupa do Říma. Svědčí pro ni i skutečnost, že na Moravě nebylo nikoho (tj. metropolitů), kdo by z Vichinga opět klatbu sňal, takže Viching byl nucen odebrat se k papeži. Potupou víry se patrně naznačuje neoprávněnost klatby z hlediska Štěpána V. a dogmatu o symbolu.

²³ Zbavení Svatopluka a Moravanů viny se může týkat jak jejich podpory slovanské strany moravské církve, tak i otázek dogmatických, jak celý problém zřejmě stavěl Štěpán V.

vorum lingua celebrare praesumpsit, quod, ne ulterius faceret, super sacratissimum beati Petri corpus iuramento firmaverat, sui periurii reatum perhorrescentes nullo modo deinceps a quolibet praesumatur, Dei namque nostraque apostolica auctoritate sub anathematis vinculo interdicimus, excepto quod ad simplicis populi et non intelligentis aedificationem attinet, si evangelii vel apostoli expositio ab eruditis eadem lingua annuntietur, et largimur et exhortamur et ut frequentissime fiat monemus, ut omnis lingua laudet Deum et confiteatur ei. Contumaces autem et inoboedientes contentioni et scandalo insistentes post primam et secundam admonitionem si se minime correxerint, quasi zizaniorum seminatores ab ecclesiae gremio abici sancimus et, ne una ovis morvida totum gregem contaminet, nostro vigore refrenari et a vestris finibus procul excludi praecipimus.

a mešní obřady,²⁴ které se odvážil konati týž Metoděj slovanským jazykem, ačkoli se přísahou nad nejsvětějším tělem blahoslaveného Petra zavázal, že to nadále nebude činiti,²⁵ hrozíce se provinění, kterého se dopustil křivou přísahou,²⁶ aby se už nikdo žádným způsobem tak konati neodvážil, boží a svou apoštolskou mocí pod hrozbou klatby zakazujeme, s tou výjimkou, že pokud jde o povznesení prostého a nerozumějícího lidu, povolujeme a kážeme, aby výklad evangelia a epištol byl podáván lidmi vzdělanými v tom jazyce, a aby se tak co nejhojněji dalo, doporučujeme, tak aby každý jazyk chválil Boha a oslavoval ho.²⁷ Kdyby se však lidé vzdorovití a neposlušní, působící spory a pohoršení, po prvním a druhém napomenutí nepolepšili, ustanovujeme, aby byli jako rozsévači koukole z lůna církve vyloučeni, a aby jedna prašivá ovce nenakazila celé stádo, nařizujeme z naší moci, aby byli zkroceni a z vašeho území daleko zapuzeni.²⁸

Ph 2, 11

²⁴ *Privilegium Industriae tuae* vysloveně povoluje slovansky *missas canere, sacrum evangelium lectiones divinas novi et veteris testamenti legere, horarum officia psallere*; jen evangelium se mělo nejprve číst latinsky. Podle listu *Gloria in excelsis Deo* se měl číst nejprve latinsky také apoštol. Avšak r. 879 připomínal Jan VIII. Metoději, že mu již r. 873 zakázal slovansky zpívat a slavit *missarum solemnia*. Štěpán V. zakazuje slovanská *divina officia, sacra misteria a missarum solemnia*, v komonitoriu zmiňuje *missas a sacratissima ministeria*. V listu Štěpán V. povoluje výklad evangelia a apoštola po předchozí latinské citaci slovansky (podobně v komonitoriu), co se shoduje s částí listu Hadriána II. o evangeliu a apoštolu, rozchází se však s tímto listem a také s privilegiem *Industriae tuae* v povolení používat slovanského jazyka při všech církevních obřadech.

Podobně jako Jana VIII. vedly politické důvody v Evropě a vůči Východu, aby během poměrně krátké doby 879/880 změnil své stanovisko v otázce slovanské liturgie, podobně tomu bylo i u zákazu, resp. velmi podstatného omezení používání slovanského jazyka za Štěpána V. (o tom viz úvod). Zákaz sám o sobě by ovšem ještě neznamenal zánik stsl. písemnictví na Moravě, spíše určité omezení a druhořadost vůči latinskému, kdyby zde nebylo otázek dogmatických a mocenských, které se staly rozhodujícími.

²⁵ Slova o Metodějově přísaze v Římě (může se zde pomýšlet jen na r. 880), že nebude slovanským jazykem slavit služby boží, mysteria a mše, odporují textu privilegia *Industriae tuae* a jde patrně o verzi Vichingova falza, A. Lap ôtre, *L'Europe et le Saint Siège* 142; F. Dvorník, *Les Slaves* 283 n.

²⁶ Podle G. Laehra, *ibid.* 357 jde v úseku *quod, ne ulterius faceret po periurii reatum perhorrescentes* o podezřelý text.

²⁷ Viz. pozn. 24.

²⁸ Jde o období slov *Industriae tuae*, snad převzatých z Vichingova falza, G. Laehr, *ibid.* 358 považuje pasáž *Contumaces autem po excludi praecipimus* za podezřelou. Věcně se pravomoc, kterou kdysi dostal Metoděj, měla nyní obrátit proti jeho nástupcům.

FONTIUM CONSPECTUS — SBÍRKY PRAMENŮ

- Analecta iuris pontificii*, I—XIII, Roma 1852—1874.
Anselmi Lucensis Collectio canonicae, ed. F. Thaner.
 B. St. Angelov, in: *Izvestija na Džržavna biblioteka Vasil Kolarov za 1956 g.*, Sofija 1958, 196—214.
 B. Balbín, *Miscellanea historica Regni Bohemiae*, Decadis I. Liber VI, Pragae 1864.
 V. V. Barthold, *Otčet o pojezdke v Srednjuju Aziju s naučnoj cel'ju v 1893—1894 gg.*, Zapiski Imp. Akad. nauk, ist.-fil. otd., tom. I, No. 4, 1897, Sankt Peterburg 1898.
 C. L. Bethmann, *Die Evangelienhandschrift zu Cividale*, Neues Archiv der Ges. für ältere deutsche Geschichte II, H. 3, 1877.
Bibliotheca rerum Germanicarum, ed. Ph. Jaffé, t. III, Berolini 1864, t. IV, Berolini 1867, t. VI (W. Wattenbach—E. Dümmler), Berolini 1873.
Bibliotheca Geographorum Arabicorum, ed. M. de Goeje, t. III, VI, VII, VIII, Lugduni Batavorum 1879, 1889, 1892, 1894.
 V. A. Bilbasov, *Kirill i Mefodij*, č. I, Kirill i Mefodij po dokumentalnym istočnikam (Monumenta diplomatica), Sankt Peterburg 1868; č. II, Kirill i Mefodij po zapadnym legendam (Codex legendarum), Sankt Peterburg 1871.
 J. S. Bury, *Early History of the Slavonic Settlements in Dalmatia, Croatia and Serbia*. Constantine Porphyrogenetos, De Adm. Imp. Chapters 29—36, Texts for Students No. 18, London 1920.
Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, ed. G. Wenzel, tom. 1—13, Pest 1860—1874, zvl. t. 6.
Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, ed. A. Boček, tom. I, Olomouc 1836, tom. II, Olomouc 1839, tom. III, Olomouc 1841, tom. IV, Olomouc 1845, tom. VII (ed. P. Chlumecký—J. Chytil), Brno 1858, tom. IX (ed. V. Brandl), Brno 1875.
Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, ed. G. Friedrich, tom. I, Pragae 1904—1907, tom. II, Pragae 1912, tom. IV/1 (J. Šebánek—S. Dušková), Pragae 1962.
Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis, tomus I—XI, vol. 44, ed. G. Fejér, Buda 1829—1844, zvl. t. I, II, III/1, V/2, VI/2, 5, VII/1, VIII/3.
Codex diplomaticus Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae, ed. I. Kukuljević—Sakcinski, tom. I—II, Zagreb 1874—1876.
Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, ed. T. Smičiklas, t. II—XIV, Zagreb 1904—1917.
Codex chronologico-diplomaticus episcopatus Ratisbonensis, ed. Ried, tom. I—II, Ratisbonae 1816.
Codex juris Bohemici, ed. H. Jireček, t. I, Pragae 1867.
Constantini Imperatoris Porphyrogeniti De Administrando Imperio..., ed. J. Meursius, Lugduni Batavorum 1611.
Constantinus Porphyrogenitus De thematibus et De administrando imperio, ed. J. Bekker, Bonnae 1840.
Constantine Porphyrogenitus De administrando imperio, ed. Gy. Moravcsik, t. I, Budapest 1949, t. II. Commentary (F. Dvornik, R. I. Jenkins, B. Lewis, Gy. Moravcsik, D. Obolensky, S. Runciman), London 1962.
Constantini Porphyrogeniti imperatoris De cerimoniis aulae Byzantinae libri duo, ed. I. Reiske, t. I—II, Bonnae 1829—1830.
Conversio Bagoariorum et Carantanorum, ed. M. Kos, Ljubljana 1936.
Corpus der griechischen Urkunden des Mittelalters und der neueren Zeit, Reihe A: Regesten, Abt. I, Regesten der Kaiserurkunden des Oströmischen Reiches von 565—1453, ed. F. Dölger, 1. Teil — Regesten von 565—1025, München—Berlin 1924.
Corpus iuris civilis, t. III, Berlin 1959.

- Andr. Danduli Chronicon Venetum*, ed. L. A. Muratori, Script. rer. Ital. XII, Mediolani 1728.
- Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*, ed. B. Horák—D. Trávníček, Praha 1956.
- G. Dobner, *Annales Hageciani*, t. I—VI, Pragae 1761—1782.
- G. Dobner, *Specimen codicis diplomatici Moravici a. 879—1500*, Monumenta historica Boemiae, t. IV, Pragae 1779.
- Documenta historiae Chroaticae periodum antiquam illustrantia*, coll. F. Rački, Zagrabiae 1877.
- M. Drinov, *Novyj cerkovnoslavjanskij pamjatnik s upominanijem o slavjanskich pervoučiteljach*, Žurn. Min. nar. prosv. 1885.
- E. Dümmler, *St. Gallische Denkmale aus der Karolingischen Zeit*, Mitteilungen der antiquar. Ges. in Zürich XII, 1859—1860, H. 6, 1859.
- P. Ewald, *Die Papstbriefe des Britischen Museums*, Neues Archiv der Ges. für ältere deutsche Geschichte V, 1879.
- Gy. Czebe, *A veszprémvölgyi görög oklevél szövege*, Ak. értekezések a tört. tudomány köreből, Budapest 1916.
- L. Erdélyi, *A tihányi apátság kritikus oklevelei*, Akad. értekezések a tört. tud. köreből, Budapest 1906.
- L. Fejérpataky, *A pannonhalmi apátság alapító oklevele*, Budapest 1878.
- Ferjančić B., *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije I—II*, Beograd 1959.
- H. Fichtenau, *Die Urkunden Herzog Tassilos III. und der Stiftbrief von Kremsmünster*, Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung 71, 1963.
- Fontes historiae Bulgaricae*, t. II, Fontes Latini historiae Bulgaricae, vol. I, ed. I. Dujčev, M. Vojnov, B. Primov, V. Velkov, Sofija 1958.
- Fontes rerum Austriacarum*, I. Scriptores, II. Diplomata, Wien 1849n.
- A. Ja. Garkavi, *Skazanija musul'manskich pisatelej o slavjanach i russkich* (s poloviny VII. v. do konca X. v. po R. Ch.), Sankt Peterburg 1870.
- M. Gaster, *The Chronicles of Jerahmeel*, London 1899.
- Germania pontificia*, cong. A. Brackmann, I. Provincia Salisburgensis et episcopatus Tridentinus, Berlin 1909.
- Ch. Gewold, *Chronicon monasterii Reicherspergensis in Boioaria*, Monachii 1611.
- J. A. Ginzler, *Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method*, Litoměřice 1857, Wien 1861.²
- W. von Glanvell, *Die Kanonensammlung des Kard. Deusdedit*, Paderborn 1905.
- L. K. Goetz, *Geschichte der Slavenapostel Konstantinus (Kyrillus) und Methodius*, Gotha 1897.
- Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*, zbral F. Kos, t. I, Ljubljana 1902, t. II, Ljubljana 1906.
- H. Grégoire, *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves V. Melanges Émile Boisacq*, Bruxelles 1937.
- F. Grivec, *Vitae Constantini et Methodii*, Acta Academiae Velehradensis, ann. XVII, 1941.
- F. Grivec—F. Tomšič, *Constantinus et Methodius Thessalonicenses*, Fontes. Radovi Staroslov. inst. 4, Zagreb 1960.
- M. Florian, *Historiae Hungaricae fontes domestici*, t. I, Budapest 1881.
- Charmoy F. B., *Relations de Mac'oudi et d'autres auteurs musulmans sur les anciens Slaves*, Mém. d'Acad. Imp. des Sc. de SPb, t. 2, sér. 6, livr. 4—5, 1834.
- D. A. Chvol'son, *Izvěstija o chazarach, burtasach, bolgarach, mad'jarach, slavjanach i russach Abu-Ali Achmeda ben Omara Ibn-Dasta*, Sankt Peterburg 1869.
- Ibráhím ibn Ja'kúb: T. Kowalski, *Relacja Ibráhīma ibn Ja'kūba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie al-Bakrī'ego*, Kraków 1946.
- Ioannis VIII. PP. epistolae ad Svatopluk principem et Methodium archiepiscopum*, ed. I. Vajs, Romae 1924.
- Ius graeco — romanum*, t. I: VII, ed. C. E. Zachariae a Lingenthal, Lipsiae 1856—1884.
- Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae in quattuor partibus distributae...* op. et st. A. Banduri, t. I, Venetiis 1729.
- J. Ivanov, *Balgarski starini iz Makedonija*, Sofija 1931.
- Ivonis Carnotensis episcopi opera omnia*, ed. I. Fronto, Paris 1647.
- V. Jagić, *Rassuždenije južnoslavjanskoj i russkoj stariny o cerkovnoslavjanskom jazyke*, Issledovanija po russ. jazyku I, 1885—1888.
- Die Canonensammlung des Dionysius Exiguus*, ed. Strewe, Arbeiten zur Kirchengeschichte 16, 1931.
- J. Karácsonyi, *Szt. István király oklevelei*, Budapest 1891.
- Th. G. Karajan, *Das Verbrüderungsbuch des Stiftes St. Peter in Salzburg aus dem achten bis dreizehnten Jahrhundert*, Wien 1852.

- A. A. Kunik—V. R. Rozen, *Izvěstija al-Bekri i drugih avtorov o Rusi i slavjanach*, č. 1—2, Sankt Peterburg 1878, 1903.
- J. Kurz, *Evangeliař Assemanův. Kodex Vatikánský 3. slovanský, II*, Praha 1955.
- G. Labuda, *Źródła skandynawskie i anglosaskie do dziejów Słowiańszczyzny*, Fontes septentrionales I, Warszawa 1961.
- P. A. Lavrov, *Kyrylo ta Metodij v davňoslovjanskomu pyśmenstvi*, Kyiv 1928.
- P. A. Lavrov, *Materialy po istorii vozniknovenija drevnejšej slavjanskoj pis'mennosti*, Leningrad 1930.
- V. Mošin, *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb 1952.
- K. Lechner, *Verlorene Urkunden*.
- T. Lewicki, *Źródła arabskie do dziejów Słowiańszczyzny*, t. I, Wrocław—Kraków 1956.
- J. Mabillon, *Museum Italicum I, 2*, Parisiis 1724.
- J. Mabillon, *Vetera analecta*, Parisiis 1723.
- Magnae Moraviae fontes historici*, tom. I, Annales et Chronicae, Pragae—Brunae 1966, tom. II. Textus biographici, hagiographici, liturgici, Brunae 1967.
- J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nove et Amplissime Collectio*, vol. I—XXXI, Florentiae et Venetiis 1759—1798, zvl. vol. III, VII, XIV—XIX.
- P. Martinucci, *Deusdedit Collectio canonum*, Venetii 1869.
- Mas'údí, *Les prairies d'or*, ed. C. Barbier de Meynard et Pavet de Courteille, 9 vol., Paris 1861—1877.
- J. P. Migne, *Petrologiae cursus completus, sive Bibliotheca universalis omnium ss. Patrum, Doctorumque ecclesiasticorum...*, I. Patrologiae latinae t. 1—222, Paris 1844—1864 (zvl. t. 35, 67, 78, 99, 105, 113, 119, 122, 126, 129, 131, 135, 137, 161), II. Patrologiae graecae t. 1—140, Paris 1844—1865.
- V. Minorski, *Hudūd al-'Ālam — The Regions of the World. A Persian Geography 372 A. H. — 982 A. D.*, London 1937.
- V. Minorski, *Sharaf al-Zamān Ṭāhir Marwazī on China, the Turks and India*, London 1942.
- Monumenta Boica*, tom. I—XXVII, Monachii 1763—1829; *Monumentorum Boicorum collectio nova*, tom. XXVIII—XXXVI (coll. nova vol. 1—9), Monachii 1833—1861, tom. XXXVII—XLIV (coll. nova vol. 10—17), Monachii 1864—1883, zvl. t. XI, XXVIII, XXVIIIa, XXXI, XXXIa.
- Monumenta ecclesiae Strigoniensis*, ed. N. Knauz, t. I, Strigonii 1874.
- Monumenta Germaniae historica, inde ab A. Chr. D usque ad A. MD.*
 Scriptorum rerum Germanicarum, t. I—XXXII, Hannoverae—Lipsiae 1926—1934,
 Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholarum, t. I—LXI, Hannoverae—Berolini 1839—1935,
 Scriptorum rerum Germanicarum, Nova series, t. I—XIII, Vimariae — Berolini 1922—1959,
 Necrologia Germanica, t. II, 1904,
 Diplomata: Diplomata Karolorum, t. I—II, 1956,
 Diplomata regum Germaniae ex stirpe Karolorum, t. I—IV, Berolini 1936—1963,
 Diplomata regum et imperatorum Germaniae, t. I—V, Berolini 1956—1957,
 Epistolae: Epistolae Karolini aevi, t. IV—VIII, Berolini 1895—1939.
- Monumenta historica ducatus Carinthiae*, ed. A. Jaksch, t. I—IV, Klagenfurt 1896—1906.
- Monumenta Poloniae historica*, ed. A. Bielowski, tom. I, Lwów 1864.
- Nomokanon: I. I. Srezněvskij, *Obozrenije drevnich russkich spiskov Kormčej knigi*, Sbornik otdel. russ. jazyka i slovesnosti Akad. Nauk 1897.
- V. Novak—P. Skok, *Supetarski kartular*, Zagreb 1952.
- Orosius: A. Campbell, *The Tollemache Orosius*, Copenhagen 1953; L. Havlík, *Slované v anglosaské chorografii Alfréda Velikého*, Vznik a počátky Slovanů V, Praha 1964.
- F. Pastrnek, *Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda s rozbořem a otiskem hlavních pramenů*, Praha 1902.
- B. Pez, *Thesaurus anecdotorum novissimus*, t. I—VI, Augustae Vindelicorum 1721—1729.
- M. Popruženko, *Sinodik carja Borila*, Sofija 1928.
- Povest' vremennych let*, ed. D. S. Lichačev—B. A. Romanov, Moskva—Leningrad 1950.
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae.*
 Pars I., ed. K. J. Erben, Pragae 1855,
 Pars II—IV, ed. J. Emler, Pragae 1882, 1890, 1892,
 Pars VI, ed. B. Mendl (fasc. 1—2), M. Linhartová (fasc. 3), Pragae 1928, 1929, 1954.
- Regesta regum stirpis Arpadianae criticodiplomatica*, ed. I. Szentpétery, tom. I, Budapest 1923—1930.

- Regesta pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum 1198*, ed. Ph. Jaffé, Berolini 1851; 2. vyd. auspiciis W. Wattenbach curaverunt S. Loewenfeld, F. Kaltenbrunner, P. Ewald, tom. I, Lipsiae 1885, tom. II, Lipsiae 1888.
- Regesta pontificum Romanorum*, ed. A. Potthast, t. I—II, Berolini 1874—1875.
- Regesta chronologica-diplomatica Karolinorum*, ed. J. F. Böhmer, Frankfurt 1833; *Regesta imperii* I. Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern 751—918, ed. J. F. Böhmer—E. Mühlbacher, Innsbruck 1889, 1900;² Neu bearbeitet von J. Lechner, Innsbruck 1908.
- Regesten zur Geschichte der Markgrafen und Herzoge Oesterreichs aus dem Hause Babenberg*, ed. A. Meiller, Wien 1850.
- Salzburger Urkundenbuch*. Tom. I. ed. W. Hauthaler, Salzburg 1898, tom. II, ed. W. Hauthaler—F. Martin, Salzburg 1916.
- Rerum bohemicarum antiqui scriptores...*, M. Freher, Hanoviae 1602.
- J. Schnetz, *Eine Erdbeschreibung um das Jahr 700*, Itineraria Romana II, Leipzig 1940.
- J. Šebánek—S. Dušková, *Kritický komentář k moravskému diplomatáři*, Praha 1952.
- A. Teodorov-Balan, *Kiril i Metodi*, tom. I, Sofija 1920, tom. II, Sofija 1934.
- Texty k dějinám Velké Moravy*. Příloha Sborníku velehradského, n. ř. č. 1—13, sestavil J. Hudeček, Velehrad 1930—1947.
- Thomas Archidiaconus, Historia Salonitana*, dig. F. Rački, Monumenta spectantia hist. Slavorum merid., vol. 26, Scriptorum vol. III, Zagrabiae 1894.
- Die Traditionen des Hochstiftes Freising* I, ed. Th. Bitterauf, Quellen und Forschungen zur bairischen und deutschen Geschichte, N. F. IV, München 1905.
- Die Traditionen des Hochstiftes Passau*, ed. M. Heuwieser, Quellen und Forschungen zur bairischen Geschichte, N. F. VI, München 1930.
- Die Traditionen des Hochstiftes Regensburg und des Klosters St. Emmeramm*, ed. J. Widemann, Quellen und Erläuterungen zur bayer. Geschichte, N. F. 8, München 1943.
- Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark*, ed. J. Zahn, Bd. 1—3, Graz 1875—1879.
- Urkundenbuch des Landes Burgenland* I, ed. H. Wagner, 808—1270, Graz—Köln 1955.
- Urkundenbuch des Landes ob der Enns* II, Wien 1856.
- Urkundenbuch für die Geschichte des Benediktiner Stiftes Kremsmünster*, ed. Th. Hagn, Wien 1852.
- Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich*, I—II, vorber. O. Mitis, bearb. H. Fichtenau—E. Zöllner, Wien 1950—1954.
- W. Wattenbach, *Beiträge zur Geschichte der christlichen Kirche in Maehren und Boehmen*, Wien 1849.
- H. Wurm, *Studien und Texte zur Dekretalensammlung des Dionysius Exiguus*, Kan. Studien und Texte 16, 1939.
- Zakon sudnyj ljudem*. 1. ZSL kratkoj redakcii. 2. ZSL prostrannoj i svodnoj redakcii, ed. M. N. Tichomirov, A. V. Milov, Moskva 1961.

COMMENTARII ET DISPUTATIONES — SEZNAM HLAVNÍ LITERATURY

- Acta Congressus historiae Slavicae Salisburgensis*. Annales Instituti Slavici: I/2, *Das östliche Mitteleuropa in Geschichte und Gegenwart*, Wiesbaden 1966; I/3, *Geschichte der Ost- und Westkirche in ihren wechselseitigen Beziehungen*, Wiesbaden 1967.
- Alexander P., *The Papacy, the Bavarian Clergy and the Slavonic Apostels*, The Amer. Slav. Yearbook 1, 1941.
- Alföldi A., *Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, Ungar. Bibl. 1 Reihe, 10, 12, Berlin—Leipzig 1924—1926.
- Amman E., *L'époque carolingienne*, in: *Histoire de l'Eglise* 6, Paris 1947.
- Angelov B. St., *Joan Ekzarch*, *Ezik i literatura* 3, 1953.
- Angelov B. St., *Kām vāprosa za načaloto na slavjanskata pismenost*, *Literaturna misāl* 4, 1960.
- Angelov B. St., *Otnosno godinata na iznamiraneto na slavjanskata pismenost*, *Istoričeski pregled* 14, 1958.
- Antoljak A., *Miscellanea medievalia Jugoslavica*, *Godišen zbornik* 20, 1968.
- Apoštoli Slovienov*, Trnava—Bratislava 1963.
- Arnaldi G., *Giovanni Immonide e la cultura a Roma a tempo di Giovanni VIII*, *Bull. Inst. Stor. Ital.* 68, 1956.
- Balog A., *A veszprémvölgyi monostor alapítása*. A legrégibb magyarország oklevél, *Regnum* 1944—1946.
- Bárczi G., *Magyar hangtörténet*, Budapest 1958.
- Bartúněk V., *Život sv. Cyrila a Metoděje*, in: *Solušští bratři*, Praha 1962.
- Bauer J., *Der fiscus regius unter den fränkischen Königen mit besonderer Rücksicht auf das heutige Niederösterreich*, *Blätter f. Landeskunde von Niederösterreich* XII, 1878.
- Baumhackl F., *Beiträge zur Besiedlungsgeschichte des Marchfeldes*, *Jahrbuch f. Landeskunde von NÖ* 11, 1912.
- Baumhackl F., *Geschichte der Herrschaft Orth*, *Monatsblad. Ver. f. Landeskunde von NÖ* 20, 1921.
- Bednar K., *Das Schenkungsgut der ersten Königsschenkungen für den Markgrafen Siegfried vom 7. 3. 1045*, *Jahrbuch f. Landesk. von NÖ* 19, 1929.
- Bednar K., *Zur ältesten Besitzgeschichte des Neumarkgebietes*, *Jahrbuch f. Landeskunde von NÖ* 18, 1928.
- Beumann H.—Schlesinger W., *Urkundenstudien zur deutschen Ostpolitik unter Otto III*, *Exkurs* 1, *Archiv f. Diplomatik*, 1, 1955.
- Beyerle K., *Die Kultur der Abtei Reichenau*, München 1925.
- Bidlo J., *Ríše byzantská v 9. stol. a Veliká Morava*, in: *Dějiny lidstva* III, Praha 1937.
- Bidlo J., *Cesta Metodějova do Cařihradu*, *Čas. Matice moravské* 40, 1916.
- Bischoff B., *Über Einritzungen in MSS des frühen Mittelalters*, *Zlb. f. Biblw.* 54, 1937.
- Bloch M., *Les rois thaumaturges*, Strassbourg 1924.
- Blumenstok, *Der päpstliche Schutz im Mittelalter*, Innsbruck 1890.
- Blumberger F.—Dungel A., *Die Lorcher Fälschungen. Ein neuer Versuch das Entstehen der Lorcher Fabel zu erklären*, *Archiv f. österr. Gesch.* 46, 1871.
- Boba I., *The Episcopacy of St. Methodius*, *Slavic Review* 26, 1967.
- Boba I., *Nomads, Northmen and Slavs. Eastern Europe in the Ninth Century*. The Hague — Wiesbaden 1967.
- Bock F., *Bemerkungen zu den ältesten Papstregistern und zum „Liber diurn. Roman. Pontificum“*, *Archival. Zeitschrift* 57, 1961.
- Bogyay Th., *Die Kunst- und Kirchengeschichtliche Bedeutung der Ausgrabungen von Mosapurc—Zalavár*, Baden-Baden 1954.

- Bogyay Th., *Die Kirchenorte der Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Südost-Forschungen 19, 1960.
- Bogyay Th., *Mosapurc und Zalavár*, Südost-Forschungen 14, 1955.
- Bogyay Th., *Kontinuitätsprobleme im karolingischen Unterpannonien*, Annales Inst. Slavici I/2, 1966.
- Bosl K., *Der Eintritt Böhmens und Mährens in den westlichen Kulturkreis im Lichte der Missionsgeschichte*, Veröff. d. Coll. Carol., Hist.-Phil. R. I, Böhmen und Bayern, München 1958.
- Bosl K., *Probleme der Missionierung des böhmisch-mährischen Herrschaftsraumes*, in: Cyrillo-Methodiana, Köln—Graz 1964.
- Bosl K., *Das Grossmährische Reich in der politischen Welt des 9. Jahrhunderts*, Sitzungsber. d. Bayer. Akad. d. Wis., Phil.-Hist. Kl. No. 7, München 1966.
- Brackmann A., *Studien und Vorarbeiten zur Germania pontificia I*, Berlin 1912.
- Brandl V., *Poloha starého Velehradu*, Brno 1862.
- Bresslau H., *Handbuch der Urkundenlehre I*, Berlin 1958.
- Bresslau H., *Die ältere Salzburger Annalistik*, Sitzungsber. d. Prouß. Akad. d. Wis., Phil.-Hist. Kl. 1923.
- Bresslau H., *Der angebliche Brief des Erzbischofs Hatto von Mainz an Papst Johann IX.*, Historische Aufsätze K. Zeumer dargebracht, Weimar 1910.
- Bretholz B., *Geschichte Mährens I/1*, Brno 1893; *Dějiny Moravy I/1*, Brno 1896.
- Bruckus J. D., *Pis'mo chazarskogo jevreja od X. veka*, Berlin 1924.
- Brunner K., *Eggenburg. Geschichte einer niederösterreichischen Stadt*, Eggenburg 1933.
- Brückner A., *Die Wahrheit über die Slavenapostel*, Tübingen 1913.
- Buczek K., *Polska południowa w IX.—X. w.*, Małopolskie studia historyczne 2, 1959.
- Bujnoch J., *Zwischen Rom und Byzanz*, Graz—Wien—Köln 1958.
- Bulín H., *Staré Slovensko v údajoch tzv. Bavorského geografa*, Hist. čas. 6, 1958.
- Bulín H., *Počátky státu obodrického*, Právně historické studie 4, 1958.
- Bulín H., *Počátky státu veletského*, Právně historické studie 5, 1959.
- Bulín H., *Podunajští Abodriti*, Slovanské histor. studie 3, 1960.
- Burr V., *Ermenrich von Ellwangen*, Ellwangen Jahrbuch 16, 1956.
- Burr V., *Anmerkungen zum Konflikt zwischen Methodius und den bayerischen Bischöfen*, in: Cyrillo-Methodiana, Graz—Köln 1964.
- Bury J. B., *A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accession of Basil I (805—867)*, London 1912.
- Bury J. B., *The Treatise „De administrando imperio“*, Byzantinische Zeitschrift XV, 1906.
- Büdingen M., *Österreichische Geschichte*, Leipzig 1858.
- Büttner R., *Die Supane der österreichischen Donauländer*, Archaeologia Austriaca 17, 1955.
- Capelle B., *L'introduction du Symbole à la Messe*, Mélanges J. de Ghellick 2, Paris 1951.
- Caspar E., *Studien zum Register Johannis VIII.*, Neues Archiv d. Ges. f. ältere deutsche Geschichte 36, 1911.
- Caspar E., *Geschichte des Papsttums*, Tübingen 1933.
- Cassel P., *Der chazarische Königsbrief aus dem 10. Jahrhundert*, Berlin 1877.
- Cibulka J., *Velkomoravský kostel v Modré a začátky křesťanství na Moravě*, Praha 1958.
- Cibulka J., *Der Zeitpunkt der Ankunft der Brüder Konstantin—Cyrillus und Methodius in Mähren*, Byzantionoslavica 26, 1965.
- Cirillo e Metodo i santi Apostoli degli Slavi*. Conferenze tenute nel Pont. Inst. Orientale nei giorni 9—11 maggio 1963 per commemorare l'undicesimo centenario della Missione dei ss. Fratelli nella Grande Moravia, Roma 1964.
- Cyrillo-Methodiana*. Zur Geschichte des Christentums bei den Slaven 863—1963, Köln—Graz 1964.
- Classen P., *Karl der Grosse, das Papsttum und Byzanz*, in: Karl d. Grosse, Lebenswerk und Nachleben I, Düsseldorf 1965, 1966.²
- Cronia A., *Revision der slawischen Eigennamen im alten Evangelium von Cividale*, Wiener slav. Jahrbuch 2, 1952.
- Červinka I. L., *Slované na Moravě a Říše velkomoravská*, Brno 1928.
- Češi a Poláci v minulosti I, Praha 1964, kap. 1.
- Dammert, *Hatto I, Erzbischof von Mainz*, II. Programm d. Lyc. zu Breisgau 1865.
- Das Grossmährische Reich*. Tagung der wissenschaftlichen Konferenz des Arch. Inst. der Tschechoslow. Akad. der Wiss., Brno—Nitra 1.—4. X. 1963, Praha 1966.
- Daux C., *La protection apostolique au Moyen Age*, Revue d. questions historiques 37 (28), 1902.
- Deér J., *Karl der Grosse und der Untergang des Awarenreichs*, in: Karl der Grosse I, Düsseldorf 1965, 1966.²

- Dekan J., *Začiatky slovenských dejín a Ríša veľkomoravská*, Bratislava 1951.
- Dekan J., *Príspevok k otázke politických hraníc Veľkej Moravy*, *Historica Slovaca* V, 1947.
- Dercsényi D., *L'église de Pribina a Zalavár*, *Études slaves et roumaines* I, 1948.
- Dercsényi D.—Zolnay L., *Esztergom*, Budapest 1956.
- Devos P., *La Legenda Christiani est — elle tributaire de la Vie Beatus Cyrillus?*, *Analecta Bollandiana* 81, 1963.
- Devos P.—Meyvaert P., *Trois énigmes Cyrillo-Méthodienne de la Legende Italique résolues grâce à un document inédit*, *Analecta Bollandiana* 73, 1955.
- Diculescu C., *Die Gepiden*, Leipzig 1923.
- Diepolder G., *Die Herkunft der Aribonen*, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 27, 1964.
- Dinekov P., *Černorizec Chrabr*, *Ezik i literatura* 13, 1958.
- Dittrich Z. R., *Christianity in Great Moravia*, Groningen 1962.
- Dobiáš J., *Dějiny československého území před vystoupením Slovanů*, Praha 1964.
- Dobrovský J., *Cyryll und Method der Slawen Apostel. Cyril a Metod, apoštolové slovanští*, přípr. J. Vajs, Praha 1948.
- Dostál A., *Sprachenprobleme in der Zeit Cyrills und Methods*, in: *Das Grossmährische Reich*, Praha 1966.
- Dostál A., *Les origines de l'Apologie slave par Chrabr*, *Byzantinoslavica* 24, 1963.
- Dostál B., *Velkomoravské Znojemsko*, *Sborník prací fil. fak. brněn. univ.* E 6, 1961.
- Dostálová R., *Řecký literární motiv v pověsti o velkomoravském knížeti Svatoplukovi*, *Zprávy Jednoty klas. filologů* 5, 1963.
- Duckett E. S., *Alcuin, Friend of Charlemagne. Its World and its Work*, New York 1951.
- Dudík B., *Dějiny Moravy* I, Praha 1875.
- Dujčev I., *Rílskiját svetec*, Sofija 1947.
- Dujčev I., *Die Responsa Nicolai I. Papae ad consulta Bulgarorum als Quelle für die bulgarische Kulturgeschichte*, Wien 1949.
- Duthilleul P., *L'évangélisation des Slaves. Cyrille et Méthode*, Tournai 1963.
- Dümmler E., *Pilgrim von Passau und das Erzbisthum Lorch*, Leipzig 1954.
- Dümmler E., *Über die älteste Geschichte der Slawen in Dalmatien*, *Sitzungsber. d. k. Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Kl.* 20, Wien 1856.
- Dümmler E., *Geschichte des Ostfränkischen Reichs* I—II, Berlin 1862—1865.
- Dvornik F., *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, Paris 1926.
- Dvornik F., *Les Légendes de Constantine et de Méthode vues de Byzance*, Praha 1933.
- Dvornik F., *La lutte entre Byzance et Rome à propos de l'Illyricum au IXe siècle*, *Mélanges Ch. Diehl*, Paris 1930.
- Dvornik F., *The Photian Schism. History and Legend*, Cambridge 1948.
- Dvornik F., *The Making of Central and Eastern Europe*, London 1949.
- Dvornik F., *The Slavs, Their early History and Civilization*, Boston 1956.
- Dvornik F., *Die Bedeutung der Brüder Cyrill und Method für die Slaven- und Kirchengeschichte*, in: *Prolegomena ad Acta Congr. hist. Slav. Salisb.* I/1, Wiesbaden 1964.
- Dvornik F., *Byzantium, Rome, Franks, and the Christianization of the Southern Slavs*, in: *Cyrillo-Methodiana*, Köln—Graz 1964.
- Dvořák M., *O listině papeže Jana XIII. v kronice Kosmově*, *Věstník král. České spol. nauk* 1899.
- Eckhardt Th., *Napomene o grafičkoj strukturi glagoljice*, *Rad Starosl. inst.* 2, Zagreb 1953.
- Eichmann E., *Die Adoptionen der deutschen Könige durch den Papst*, *Zeitschrift f. Rechtsgeschichte d. Savigny St., Kan. Abt.* 7, 1916.
- Eklblom R., *Alfred the Great as Geographer*, *Studia neophilologica* 14, 1942.
- Erdélyi L., *A pannonhalmi főapátság története* I. 996—1243, Budapest 1902.
- Erdélyi L., *Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései*, Budapest 1916.
- Ertl N., *Diktatoren frühmittelalterlicher Papstbriefe*, *Archiv für Urkundenforschung* 15, 1938.
- Esser A., *Wo fand der hl. Konstantin—Kyrill die Gebeine des hl. Clemens von Rom?*, in: *Cyrillo-Methodiana*, Köln—Graz 1964.
- Ewig E., *Zum christlichen Königsgedanken des Mittelalters*, in: *Das Königtum, seine geistigen und rechtlichen Grundlagen*. Vortr. u. Forsch. hrsg. von Th. Mayer 3, 1956.
- Fejérpataky L., *Kalmán király oklevelei*, Budapest 1892.
- Fiala Z., *Vztah českého státu k Německé říši do počátku 13. stol.*, *Sborník historický* VI, 1959.
- Fichtenau H., *Zu den Urkundenfälschungen Pilgrims von Passau*, *Mitt. d. Oberösterr. Landesarchivs* 8, 1964.
- Flusser G. D., *Zpráva o Slovanech v hebrejské kronice X. století*, *Čes. čas. hist.* 48—49, 1947/1948.
- Follajtár E., *A zozor bences apátság története*, Komárom 1934.

- Friedrich J., *Ein Brief des Anastasius bibliothecarius an den Bischof Gaudericus von Velletri über die Abfassung der „Vita cum translatione s. Clementis Papae“*. Eine neue Quelle zur Cyrillus- und Methodius-Frage, Sitzungsber. d. bayer. Akad. d. Wiss., Hist. Cl. Jhg. 1892, München 1893.
- Fritze W. H., *Probleme der abodritischen Stammes- und Reichsverfassung und ihrer Entwicklung von Stammesstaat zum Herrschaftsstaat*, in: Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder, Giessen 1960.
- Fuchs, *Die St. Michaelskirche und die Altenburg bei Stein a. d. Donau*, Jahrbuch f. Landeskunde von NÖ 1916.
- Garkavi A. Ja., *Skazanija jevrejskich pisatelej o chazarach i chazarskom carstvė*, Sankt Peterburg 1874.
- Garkavi A. Ja., *Chazarskije pis'ma*, Jevrejskaja bibl. VII, VIII, Sankt Peterburg 1879, 1880.
- Gäters A., *Osti und Ostsee*, Beiträge zur Namensforschung 5, 1954.
- Genov M., *Černorizec Chrabär. Borbi za nacionalna kultura prez IX i X v.*, Sofija 1942.
- Gentile A., *Aquileja e il patriarca Paolino*, in: Studi aquilejensi off. a G. Brusin, Aquileja 1953.
- Georgiev E., *Pokrəstvaneto na slavjanite i načaloto na slavjanskata pismenost spored vesti v Skazanieto na Černorizec Chrabär*, Istor. pregled IV, 1947.
- Georgiev E., *Kiril i Metodij, osnovopoložnici na slavjanskite literaturi*, Sofija 1956.
- Georgiev E., *Razcvetät na bälgarskata literatura v IX—X. v.*, Sofija 1962.
- Giannoni C., *Paulinus II, Patriarch von Aquileja*, Wien 1896.
- Giesebrecht W., v., *Geschichte der deutschen Kaiserzeit*, Braunschweig 1881.⁵
- Ginzel J. A., *Historické přispěvky k dějinám svatých apoštolů slovanských Cyrilla a Metoděje*, Čas. katol. duhovenstva XII, 1871.
- Ginzel J. A., *Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method*, Litoměřice 1857, Wien 1861.³
- Gladiss D. v., *Fidelis regis*, Zeitschrift d. Savigny St. f. Rechtsgeschichte, Germ. Abt. 57, 1937.
- Glück Ch. W., *Die Bisthümer Noricum's besonders das Lorchische zur Zeit der römischen Herrschaft*, Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss. in Wien 17, 1855.
- Götz K. L., *Geschichte der Slavenapostel Konstantinus (Kyrillus) und Methodius*, Gotha 1897.
- Golubinskij Je., *Kratkij očerk istorii pravoslavnych cerkvej bolgarskoj, serbskoj, ruminskoj ili moldovalaišskoj*, Moskva 1871.
- Gottlob Th., *Der abendländische Chorepiskopat*, Kanon. Studien und Texte 1, 1928.
- Grafenauer B., *Nekaj vprašanj iz dobe naselitve južnih Slovanov*, Zgodovinski časopis 4, 1950.
- Grafenauer B., *Prilog kritici izvestije Konstantina Porfirogeneta o doseljevanju Hrvata*, Histor. zbornik 5, 1952.
- Grafenauer B., *Vprašanje konca Koceljeve vlade u Spodnji Panoniji*, Zgodovinski čas. 6—7, 1952—1953.
- Grafenauer B., *Zgodovina slovenskega naroda I—II*, Ljubljana 1964,² 1965.²
- Grafenauer B., *Slovansko-nemška borba za srednje Podonavje v 9. stoletju*, in: Razprave SAZU V, Hauptmannov zbornik, Ljubljana 1966.
- Grafenauer B., *Grossmähren, Unterpannonien und Karantanien*, in: Das Grossmährische Reich, Praha 1966.
- Granstrem Je. Je., *K voprosu o proischoždenii glagoličeskoj azbuki*, Moskva—Leningrad 1953.
- Graus F., *Rex — dux Moraviae*, Sborník prací fil. fak. brněn. univ. C 7, IX, 1960.
- Graus F., *L'Empire de Grande Moravie, sa situation dans l'Europe de l'époque et sa structure intérieure*, in: Das Grossmährische Reich, Praha 1966.
- Graus F., *Ranéštrėdovėké družiny a jejich význam při vzniku státu ve střední Evropě*, Čs. čas. hist. 13, 1965.
- Grivec F., *Slovenski knez Kocelj*, Ljubljana 1938.
- Grivec F., *O avtentičnosti poslanice Hadriana II. leta 869*, Jugoslovenski istoriski časopis 5, 1939.
- Grivec F., *Dvě pismi papeža Hadriana II. knezu Kocelju in Hadrianov slog*, Glasnik Muz. društva za Sloveniju 22, 1941.
- Grivec F., *Pochvala sv. Cyrila a Metoděje*, Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje 33, 1946.
- Grivec F., *Sláva na výsostech Bohu*, in: Slovanské studie, Praha 1948.
- Grivec F., *Pochvala sv. Círilu in Metodiju*, Rozprave Akad. znan. in umet., Fil.-filosf.-hist. razred II/2, 1950.
- Grivec F., *Quaestiones Cyrillo-Methodianae*, Orient. Christiana Periodica 18, 1952.
- Grivec F., *Konstantin und Method, Lehrer der Slaven*, Wiesbaden 1960.
- Grivec F., *Slovanska blagovestnika sv. Círil in Metod (863—1963)*, Celje 1963.
- Grossmähren und die christliche Mission bei den Slawen*, Wien 1966, Mainz 1966.²
- Gutkas K., *Zur Frage der „Böhmischen Mark“ des Adalbero*, Unsere Heimat 23, 1952.

- Gyomlay Gy., *Szt. István veszprémvölgyi donatiójának görög szövegéről*, Akad. értekezések a nyelv-és széptudom. köréből, Budapest 1901.
- Györffy Gy., *A magyarok elődeiről és honfoglalásról*, Budapest 1958.
- Györffy Gy., *Formation d'états au IXe siècle suivant les „Gesta Hungarorum“ du Notaire Anonyme*, in: Nouvelles études historiques I, Budapest 1965.
- Haller J., *Nikolaus I. und Pseudo-Isidor*, Stuttgart 1936.
- Hasenöhr V., *Deutschlands südöstliche Marken im 10. 11. und 12. Jahrhundert*, Archiv f. österr. Geschichte 82, 1895.
- Hauck A., *Kirchengeschichte Deutschlands I—III*, Leipzig 1904—1906.⁴
- Hauptmann Lj., *Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten*, Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung 36, 1915.
- Hauptmann Lj., *Postanek in razvoj frankovskih mark ob srednji Donavi*, Časop. za slovenski jezik, književost in zgodovino II, 1920.
- Hauptmann Lj., in: Erläuterungen zum Historischen Atlas der österr. Alpenländer IV/2, 1929.
- Hauptmann Lj., *Mejna grofija Spodnjepanonska*, Razprave Znanstv. društva za human. vede 1, 1923.
- Hauptmann Lj., *Prihod Hrvatov*, Buličev zbornik 1924; *Dolazak Hrvata*, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925.
- Hauptmann Lj., *Uloga Velikomoravske države u slavensko-njemačkoj borbi za Podunavlje*, in: Rad JAZU 243, 1932.
- Hauptmann Lj., *Die Frühzeit der West- und Südslawen*, in: Historia mundi V, Bern 1956.
- Hauptmann Lj., *Das Regensburger Privileg von 1086 für das Bistum Prag*, Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung 72, 1954.
- Havlík L., *Moravané v údajích franko-bavorského Descriptia*, Hist. čas. 7, 1959.
- Havlík L., *Znojenské Hradiště sv. Hypolita*, Vlast. věst. moravský 10—11, 1955—1956.
- Havlík L., *Územní rozsah Velkomoravské říše v době posledních let vlády krále Svatopluka*, Slovanské štúdie, tom. III, 1960.
- Havlík L., *K otázce karolinské kolonisace a slovanského osídlení na území dnešních Dolních Rakous v 9. stol.*, Slovanské historické studie III, 1960.
- Havlík L., *K otázce hranice jižní Moravy v době Boleslava Chrabrého*, Studia z dziejów pol. i czechosłow. I, 1960.
- Havlík L., *Tři kapitoly z nejstarších česko-polských vztahů*, Slovanské historické studie IV, 1961.
- Havlík L., *Velká Morava a Franská říše*, Historické štúdie 8, 1963.
- Havlík L., *Starí Slované v rakouském Podunají v době od 6. do 12. stol.*, Rozpravy Čs. akad. věd 73/9, Praha 1963.
- Havlík L., *Byzantská mise a Velká Morava*, Sbor. Matice moravské 82, 1963.
- Havlík L. E., *Velká Morava a středoevropští Slované*, Praha 1964.
- Havlík L., *Constantine and Methodius in Moravia*. Sborník prací fil. fak. brněn. univ. C 11, XIII, 1964.
- Havlík L., *Slované ve Východní marce v 6.—11. stol.*, Slavia Antiqua 11, 1964.
- Havlík L., *The Relationship between the Great Moravian Empire and the Papal Court in the Years 880—885 A. D.*, Byzantinoslavica 26, 1965.
- Havlík L., *O politických osudech a zahraničních vztazích státu a říše Moravanů*, in: O počiatkoch slovenských dejín, Bratislava 1965.
- Havlík L., *Die alten Slawen im österreichischen Donauegebiet*, Österreich in Gesch. und Literatur 7, 1965.
- Havlík L., *Gens Maravorum. Poznámky k vývoji „gentes“ u Slovanů*, in: Strážnice 1946—1965, Brno 1966.
- Havlík L., *Zur politischen Stellung Großmährens im europäischen Raum*, Österreich in Gesch. und Lit. 11, 1967.
- Havlík L. E., *Iohannes presbyter de Venetiis*, Čas. Matice moravské 87, 1968.
- Havlík L. E., *Der päpstliche Schutz und die slawischen Völker*, Annales Instituti Slavici II/4.
- Havlík L. E., *Panonie ve světle franských pramenů 9. stol.* (v tisku).
- Hefele C. J., *Konziliengeschichte III—VI*, Freiburg 1877—1890; Hefele C. J.—Leclercq H., *Histoire des Conciles*, Paris 1907—1921.
- Hejl F., *Vizantijskoje posol'stvo v Velikuju Moraviju — na političeskom fone togdašnej Jevropy*, in: Magna Moravia, Praha 1965.
- Helbig H., *Fideles Dei et Regis*, Archiv f. Kulturgeschichte 33, 1951.
- Hellmann M., *Grundzüge und Verfassungsstruktur der Liutizen*, in.: Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder, Giessen 1960.

- Hellmann M., *Grundfragen slavischer Verfassungsgeschichte des frühen Mittelalters*, Jahrbuch f. Gesch. Osteuropas 2, 1954—1955.
- Hellmann M., *Der Begriff „populus“ in der Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, in: Cyrillo-Methodiana, Graz—Köln 1964.
- Hensel W., *Quelques remarques au sujet de l'interprétation de noms Lendizi, Lendzonenoi, Licicavici et Liczke (Litzike)*, Slavia Antiqua 8, 1961.
- Henze W., *Über den Brief K. Ludwigs II.*, Neues Archiv d. Ges. f. ält. deutsche Geschichte 35, 1910.
- Hergenröther J., *Photius, Patriarch von Konstantinopel I—III*, Ratisbonae 1867—1869.
- Herrmann E., *Zur Entstehung und Bedeutung des sog. Geographus Bavarus*, in: Jahrbuch 1963 für altbayer. Kirchengeschichte, München 1963.
- Hertz R., *Kaiser und Basileus im Osten*, Rhein. Mus. f. Phil., N. F. 101, 1958.
- Herzberg-Fränkell S., *Über das älteste Verbrüderungsbuch von St. Peter in Salzburg*, Neues Archiv d. Ges. f. ält. deutsche Gesch. 12, 1887.
- Herzberg-Fränkell H., *Wirtschaftsgeschichte des Stiftes Nieder-Altach*, Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung, Ergbd. 10, 1928.
- Heuwieser M., *Geschichte des Bistums Passau I.*, Passau 1939.
- Hirsche H., *Das Recht der Königserhebungen durch Kaiser und Papst im Mittelalter*, in: Festschrift E. Heymann, Weimar 1940.
- Historija naroda Jugoslavije I*, Zagreb 1953.
- Hocij M., *Die westlichen Grundlagen des glagolitischen Alphabets*, Südostdeutsche Forschungen 1939/4, 1940.
- Holinka R., *Moinwinidi et Radanzwinidi*, Zprávy Anthropol. společnosti 4, 1951.
- Holter K., *Die Gründung von Kremsmünster und die Besiedlungsgeschichte des mittleren Oberösterreich*, Mitt. des oberösterr. Landesarchivs 8, 1964.
- Homma K. J.—Prichler H., *1100 Jahre Pinkafeld*, 1960.
- Honigmann E., *Studies in Slavic Church History, B. Archêveque ignatien de Moravie, rival de St. Méthode*, Byzantion XVII, Amer. Ser. III, 1944—1945.
- Horák B., *Fraganeo*, Čas. Spol. přátel starožitností 55, 1947.
- Hosák L., *Moravsko-rakouská hranice ve středověku*, Čas. Spol. přátel starožitností 68, 1960.
- Hosák L., *Historický místopis země Moravskoslezské*, Brno 1938.
- Hrbek I., *Zpráva Ibráhíma ibn Ja'kúba o Praze a Čechách*, Český lid 6, 1951.
- Hrbek I., *Vývoj a dnešní stav studia arabských pramenů o Slovanstvu*, Vznik a počátky Slovanů V, 1964.
- Hrubý V., *Původní hranice biskupství pražského a hranice říše české v 10. stol.*, Čas. Matice moravské 50, 1926.
- Hrubý V., *Tři studie z české diplomatiky*, Brno 1936.
- Hrubý Vil., *Velkomoravské hradisko sv. Klimenta u Osvětiman*, Čas. Moravského musea 44, 1959.
- Hrubý Vil., *Staré Město — velkomoravský Velehrad*, Praha 1965.
- Hurt R., *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I*, Olomouc 1934.
- Húščava A., *Listina pápeža Jána VIII. k sv. Metodovi a univerzalita svetskej moci pápežskej*, in: *Ríša velkomoravská*, Praha 1935.²
- Hýbl F., *Slovanská liturgie na Moravě v IX. věku*, Čes. čas. hist. 14, 1908.
- Hýbl F., *Dějiny národa bulharského*, Praha 1930.
- Chaloupecký V., *Prameny X. století Legendy Kristiánovy*, Svatováclavský sborník II/2, Praha 1939.
- Chaloupecký V., *Staré Slovensko*, Bratislava 1921.
- Chelini J., *Le vocabulaire politique et social dans la correspondance d'Alcuin*, Aix-en-Provence 1959.
- Chiljada i sto godini slavjanska pismenost 863—1963*. Sbornik v čest na Kiril i Metodij, Sofija 1963.
- Chropovský B., *The Situation of Nitra in the Light of Archeological Finds*, Historica 8, 1964.
- Istorija na Bălgarija I*, Sofija 1961.
- Istrin V. M., *Moravskaja istorija slavjan i istorija poljano-rusi kak predpolagajemyje istočniki Načal'noj russkoj letopisi*, Byzantinoslavica 3, 1931; IV, 1932.
- Ivanov J., *Sv. Ivan Rilski i njegovijat manastir*, Sofija 1917.
- Jacob G., *Studien in arabischen Geographien I*, Berlin 1891.
- Jacob G., *Arabishe Berichte von Gesandten an germanische Fürstenhöfe aus dem 9. und 10. Jahrhundert*, Berlin—Leipzig 1927.
- Jagić V., *Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin 1913.
- Jakobson R., *Minor Native Sources for the Early History of the Slavic Church*, Harvard Slavic Studies II, 1954.

- Jireček H., *Kosmas a Kristián*, Osvěta 1904.
- Jireček K.—Radonić J., *Istorija Srba I*, Beograd 1952.
- Kaemel O., *Die Anfänge deutschen Lebens in Österreich bis zum Ausgange der Karolingerzeit*, Leipzig 1879.
- Kalousek F., *Velkomoravské hradisko ve Znojmě-Hradišti na Moravě*, Sborník prací fil. fak. brněn. univ. C 2, IV, 1955.
- Karacsonyi J., *Szent István király oklevelei*, Budapest 1891.
- Karl der Grosse, *Lebenswerk und Nachleben I—IV*, Düsseldorf 1965, 1966.²
- Kiselkov V. Sl., *Prouki i očerti po starobalgarska literatura*, Sofija 1956.
- Klebel E., *Eine neuaufgefundene Salzburger Geschichtsquelle*, Mitt. d. Ges. f. Salzb. Landeskunde 61, 1921.
- Klebel E., *Die Ostgrenze des Karolingischen Reiches*, Jahrbuch f. Landeskunde von NÖ 21, 1928; in: *Die Entstehung des deutschen Reiches*, Darmstadt 1955.
- Klebel E., *Zur Rechts- und Verfassungsgeschichte des alten Niederösterreichs*, Jahrbuch f. Landeskunde von NÖ 28, 1939—1943.
- Klebel E., *Die Bayerische Kirche und die Christianisierung der Ostalpenländer*, Kathol. Glaube und deutsches Volkstum in Österreich, Salzburg 1933.
- Klebel E., *Siedlungsgeschichte des deutschen Südostens*, München 1940.
- Kleinclausz, *La lettre de Louis II. à Basile*, Moyen Age 8, 1904.
- Knieszka I., *A zobori apátság 1111 és 1113 évi oklevelei, mint nyelvi (nyelvjárási) emlékek*, Debrecen 1949.
- Kokovcov P., *Jevrejsko-chazarskaja perepiska v X. veke*, Leningrad 1932.
- Koller H., *Die Bedeutung des Titels „princeps“ unter den Saliern und Staufern*, Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung 68, 1960.
- Koller H., *Der östliche Salzburger Besitz im Jahre 860*, Burgenländische Heimatblätter 22, 1960.
- Koller H., *Der „mons Comagenus“*, Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung 71, 1963.
- Koller H., *Die Geschichte Mönichkirchens*, in: *Mönichkirchen 860—1960*, 1961.
- Koller H., *Fluß und Ort „Peinikka“*, Burgenländ. Heimatbl. 26, 1964.
- Koller H., *Enns und Wien in der Karolingerzeit*, Jahrbuch f. Landeskunde von NÖ 36, 1964.
- Koller H., *Die Awarenkriege Karls des Großen*, Mitt. d. österr. Arbeitsgem. f. Ur- und Frühgesch. 15, 1964.
- Koller H., *Bayerisch-fränkische Kolonisation in Pannonien im 8. Jahrhundert*, Annales Instituti Slavici I/2, 1966.
- Komjáthy M., *Quelques problemes concernant la charte de l'abbey de Tihány*, Études historiques 1960.
- Konstantinov N. A., *Černomorskije zagadočnyje znaki i glagolica*, Učen. zap. Leningr. Gos. univ. 197, Leningrad 1957.
- Korompay G., *Veszprém*, Budapest 1957.
- Kos M., *K historii kniežata Pribinu*, in: *Ríša velkomoravská*, Praha 1935.²
- Kos M., *O pismu papeža Hadriana II. knezom Rastislavu, Svetopolku in Kocelju*, Razprave Slov. Akad., fil.-hist. razred II, 12, Ljubljana 1944.
- Kostić M., *Zašto je osnovan slovensko-glagolaški manastir Emaus u Pragu?* Glasnik Skoplj. nauč. društva 2, 1927.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, Kraków 1937.
- Krajčovič R., *K otázke sociálneho rozvrstvenia staroslovanského etnika na Slovensku*, Slovenský národopis 4, 1956.
- Krajčovič R., *P. J. Šafárik o Gorazdovej osobnosti a súčasný stav problematiky*, Slovanské štúdie 6, 1963.
- Kraliček A., *Der s. g. bairische Geograph und Mähren*, Zeitschrift d. Deutschen Ver. f. Gesch. Mährens und Schlesiens 2, 1898.
- Králík O., *Privilegium Moraviensis ecclesiae*, Byzantinoslavica 21, 1960.
- Králík O., *Šest legend hledá autora*, Praha 1966.
- Králík O., *Slavníkovské interludium*, Ostrava 1966.
- Králík O., *Od Radima ke Kosmovi*, Acta Univ. Palac. Olom. 48, Praha 1968.
- Krofta K., *Naše staré legendy a začátky našeho duchovního života*, Praha 1947.
- Krzemińska B.—Třeštík D., *O dokumencie praskim z roku 1086*, Studia źródłoznawcze 5, 1960.
- Kuev K., *Kām vāprosa za načaloto na slavjanskata pismenost*, Godišnik na Sofijskija universitet, fil. fak. LIV, 1, 1959—1960.
- Kuev K., *Za vremepojavata na Chrabrovoto sačinenie*, Ezik i literatura 20, 1965.
- Kuev K., *Černorizec Chrabăr*, Sofija 1967.

- Kürbisówna B., *Dagome iudex — studium krytyczne*, in: Początki Państwa Polskiego I, Poznań 1962.
- Kupfer F.—Lewicki T., *Źródła hebrajskie do dziejów Słowian i niektórych innych ludów środkowej i wschodniej Europy*, Wrocław—Warszawa 1956.
- Kuun G., *Magyar honfoglalás kútfoi*, Budapest 1901.
- Labuda G., *Pierwsze państwo słowiańskie — państwo Samona*, Poznań 1949.
- Labuda G., *Okres „wspólnoty“ słowiańskiej w świetle źródeł i tradycji historycznej*, *Slavia Antiqua* 1, 1948; *Fragmenty dziejów Słowiańszczyzny zachodniej I*, Poznań 1960.
- Labuda G., *Ibrāhīm ibn Ja'kūb — Najstarsza relacja o Polsce w nowym wydaniu*, *Roczniki Historyczne* 16, 1954.
- Labuda G., *Fragmenty z dziejów Słowiańszczyzny zachodniej I*, Poznań 1960.
- Labuda G., *Rozprzestrzenianie się tytułu „króla“ wśród Słowian*, In: *Wiek średni — Medium aevum*. Prace ofiarowane T. Manteufflowi, Warszawa 1962.
- Labuda G., *Źródła, sagi i legendy do najdawniejszych dziejów Polski*, Warszawa 1960.
- Laehr G., *Das Schreiben Stephans V. an Sventopulk von Mähren*, *Neues Archiv d. Ges. f. ältere deutsche Geschichtskunde* 47, 1928.
- Lanckorońska K., *Studies on the Roman-Slavonic Rite in Poland*, Roma 1961.
- Lapôte A., *De Anastasio Bibliothecario*, Paris 1884.
- Lapôte A., *L'Europe et le Saint Siège à l'époque carolingienne. Le pape Jean VIII*, Paris 1895.
- Lehr W., *Pilgrim, Bischof von Passau und die Lorcher Fälschungen*, Berlin 1909.
- Lehr-Spławiński T., *Czy są ślady istnienia liturgii cyrylo-metodejskiej w dawnej Polsce?*, *Slavia* 25, 1956.
- Lehr-Spławiński T., *Łędzice — Łędziane — Lechowie*, in: *Opuscula K. Tymieniecki dedicata*, Poznań 1959.
- Lehr-Spławiński T., *Przyczynki krytyczne do dziejów dawnych Wiślan*, in: *Prace z dziejów Polski feudalnej*, Warszawa 1960.
- Lechner K., *Ein Ineditum Heinrichs IV. aus dem Jahre 1056*, *Mitt. d. Inst. für österr. Geschichtsforschung*, Ergbd. 11, 1929.
- Lechner K., *Geschichte der Besiedlung und ursprünglichen Grundbesitzverteilung des Waldviertels*, *Jahrbuch f. Landeskunde von NÖ* 17, 1924.
- Lechner K., *Die Gründung des Klosters Kl. Maria-Zell im Wiener Wald und die Besitzgeschichte seiner Stifterfamilie*, *Jahrbuch f. Landeskunde von NÖ* 26, 1936.
- Lechner K., *Besiedlung und Herrschaftsgeschichte des Waldviertels*, in: E. Stepan, *Das Waldviertel VII/2*, 1937.
- Lechner K., *Die geschichtliche Landschaft zwischen Donau und Wagram*, *Jahrbuch f. Landeskunde von NÖ* 27, 1938.
- Lechner K., *Studien zur Besitz- und Kirchengeschichte der Karolingischen und Ottonischen Mark an der Donau*, *Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung* 52, 1938.
- Lechner K., *Die Babenberger in Österreich*, Wien 1947.
- Lechner K.—Klaar A., *Eine Kirche aus der Karolingerzeit an der niederösterreichisch-burgenländischen Grenze?*, *Südost-Forschungen* 22, 1963.
- Lettenbauer W., *Eine lateinische Kanonensammlung in Mähren im 9. Jh.*, *Orient. Christ. Periodica* 18, 1952.
- Lettebauer W., *Zur Entstehung des glagolitischen Alphabets*, *Slovo* 3, 1953.
- Levi G., *Il Tomi I. dei Regesti Vaticani (Lettere di Giovanni VIII)*, *Arch. Soc. Rom. Stor. Patr.* 4, 1881.
- Lewicki T., *Państwo Wiślan-Chorwatów w opisie al-Mas'ūdiego*, *Sprawozdania PAU* 49, 1948.
- Lewicki T., *Polska i kraje sąsiednie w świetle „Księgi Rogera“ geografę arabskiego z XII. al-Idri-siego*, Kraków 1945.
- Lewicki T., *Znajomość krajów i ludów Europy u pisarzy arabskich, IX i X w.*, *Slavia Antiqua* 8, 1961.
- Lewicki T., *Maloizvēstnij zapadoslavjanskij narod po opisajinam al-Mas'ūdi*, *Bliźnij i srednij Vostok*, Moskva 1962.
- Lewicki T., *Uwagi i niektóre wczesnośredniowiecznych węgierskich drogach handlowych*, *Slavia Antiqua* 14, 1967.
- Lhotsky A., *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*, *Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung*, Ergbd. 19, 1963.
- Linderski J., *Alfred the Great and the Tradition of Ancient Geography*, *Speculum* 39, 1964.
- Ljubša M., *Die Christianisierung der heutigen Diözese Seckau*, 1911.
- Łowmiański H., *O pochodzeniu Geografę bawarskiego*, *Roczniki Historyczne* 20, 1951/1952, 1955.

- Łowmiański H., *O identyfikacji nazw Geografa bawarskiego*, *Studia źródłoznawcze* 3, 1958.
- Łowmiański H., *Początki Polski*, t. I—II, Warszawa 1963, t. III, 1967.
- Löwe H., *Die karolingische Reichsgründung und der Südosten*, Stuttgart 1937.
- Ludvíkovský J., *Legenda Beatus Cyrillus*, *Sborník prací fil. fak. brněn. univ.* C 8, 1961.
- Macartney C. A., *The Magyars in the 9th Cent.*, Cambridge 1930.
- Macúrek J., *Dějepisectví evropského východu*, Praha 1946.
- Macúrek J., *La mission byzantine en Moravie au cours des années 863—885 et la portée de son héritage dans l'histoire de nos pays et de l'Europe*, in: *Magna Moravia*, Praha 1965.
- Magna Moravia. Sborník k 1100. výročí příchodu byzantské mise na Moravu*, Opera Univ. Purk. Brunensis 102, Praha 1965.
- Magyarország története I, 1. Magyarország története a korai és virágzó feudalizmus korszakában*, Budapest 1957.
- Magyarország története I*, Budapest 1964.
- Maidhof A., *Passauer Urbare*, Veröffentlichungen des ostbayrischen Inst. f. Heimatforschung in Passau, I, 1933, II, 1939.
- Mal J., *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen*, Ljubljana 1939.
- Maleczyński K., *Najstarsza zachodnia granica Polski na podstawie źródeł X wieku*, in: *Początki państwa Polskiego I*, Poznań 1962.
- Malone K., *King Alfred's North: A Study in Mediaeval Geography*, *Speculum* V, 1930.
- Mályusz E., *Túróc-megye kialakulása*, Budapest 1922.
- Manojlović G., *Studije o spisu De administrando imperio cara Konstantina VII. Porfirogeneta*, *Rad Jugosl. Akad. znan. i umetn.* 182, 186, 187, Zagreb 1910, 1911, 1912.
- Marquart J., *Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903.
- Marsina R., *Štúdie k slovenskému diplomatáru. K problematike najstarších zoborských listin*, *Historica*, Sb. fil. fak. Univ. Kom. 14, 1963.
- Martinov P., *Saint Méthode, apôtre des Slaves et des lettres des Souverains pontifes conservées au British Museum*, *Revue de questions historiques* 28, 1880; *čes. Sborník velehradský* III, 1883.
- Maß J., *Bischof Anno von Freising 854/5-875*, in: *Cyrillo-Methodiana*, Köln—Graz, 1964.
- Meiller A., *Verzeichniss jener Örtlichkeiten im L. Österreich u. d. E, die in Urkunden d. 9.—11. Jahrh. erwähnt werden*, *Blätter f. Landeskunde von NÖ* II, 1867.
- Meiller A., *Verzeichnis der niederösterr. Ortsnamen*, *Jahrbuch f. Landeskunde von NÖ* I, 1902.
- Minkov C., *Episkop Konstantin. Černorizec Chrabăr*, Sofija 1948.
- Mitis O., *Die Herkunft der Ostmarkgrafen Wilhelmer*, *Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung* 58, 1950.
- Mitscha-Märheim H., *Zur ältesten Besitzgeschichte der Zayagegend*, *Jahrbuch f. Landeskunde von NÖ* 28, 1939.
- Mitscha-Märheim H., *Oberleis, Niederleis von der Urzeit zum Mittelalter*, *Jahrbuch f. Landeskunde von NÖ* 32, 1955/1956.
- Mitscha-Märheim H., *Hochadelgeschlechter und ihr Besitz im nördlichen Niederösterreich des 11. Jahrhunderts*, *Jahrbuch f. Landeskunde von NÖ* 29, 1944—1948.
- Mitscha-Märheim H., *Archäologisches und Historisches zur Slavensiedlung in Österreich*, in: *Annales Inst. Slav.* I/2, 1966.
- Mitteis H., *Der Staat des hohen Mittelalters*, Weimar 1948.
- Mitterauer M., *Slavischer und bayerischer Ader am Ausgang der Karolingerzeit*, *Carinthia* I, 150, 1960.
- Mitterauer M., *Karolingische Markgrafen im Südosten*, *Archiv f. österr. Gesch.* 123, 1963.
- Mittermüller R., *Was Bischof Pilgrim ein Urkundenfälscher*, *Der Katholik* 1867.
- Modelski T. E., *Król Gebalim w liscie Chasdaja*, Lwów 1910.
- Moór E., *Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen*, Szeged 1936.
- Moravcsik Gy., *Görög nyelvű monostorok Szent István korában*, in: *Szent István Emlékkönyv*, Budapest 1938.
- Moravcsik Gy., *Byzantine Christianity and the Magyars in the first Period of their Migration*, *Amer. Slav. and East Europ. Review* 5, 1948.
- Moravcsik Gy., *Die Problematik der byzantinisch-ungarischen Beziehungen*, *Byzantinoslavica* 29, 1958.
- Moravcsik Gy., *Bizánci Krónikák*.
- Murko M., *Pribina — Privina*, in: *Ríša Veikomoravská*, Praha 1935.
- Mühlbacher E., *Pilgrim, Bischof von Passau und die Lorcher Fälschungen*, Berlin 1909.
- Nahtigal R., *Nekaj pripomb k pretresu Hrabrovega spisu o azbuku Konstantina Cirila*, *Slav. rivija* 1, 1948.

- Nalepa J., *Biezunczane*, Pam. Słow. 4, 1955.
- Natanson-Leski J., *Zarys granice i podziałów Polski najstarszej*, Wrocław 1953.
- Niederle L., *Slovanské starožitnosti III*, Praha 1927.²
- Nikol'skij N. K., *Povest vremennykh let kak istočnik dlja istorii načal'nago perioda russkoj pismennosti i kultury*, Sbornik po russ. jaz. i slov. II, 1, 1930.
- Nikol'skij N. K., *K voprosu o sledach moravo-češskago vlijanija na literaturnych pamjatnikach domongol'skoj epochy*, Vestnik AN SSSR, nr. 8—9.
- Nilles N., *Kalendarium manuale utriusque ecclesiae orient. et occident.* I, 1896.
- Novak V., *Paleography and Slavonic-Latin Symbiosis from the 7th to the 15th cent.*, Istor. čas. 1957.
- Novosel'cev A. P., *Vostočnyje istočniki o vostočnykh slavjanach i Rusi VI—IX vv.*, in: Drevne-russkoje gosudarstvo i jeho meždunarodnoje značenie, Moskva 1965.
- Novotný B., *Výzkum velkomoravského hradiska Pohanska u Nejdku na lednickém ostrově*, Pam. archeologické 54, 1963.
- Novotný V., *České dějiny I/1*, Praha 1912; *I/2*, Praha 1913.
- Oefele K., *Unerdierte Karolingerdiplome*, Sitzungsber. d. Phil.-phil. u. hist. Kl. d. bayer. Akad. d. Wiss., München 1892.
- Orbis scriptus*. Dmitrij Tschizewskij zum 70. Geburtstag, München 1966.
- Ortvay T., *A magyarország egyházi földleírása a XIV század elején I*, Budapest 1892.
- Ostoić I., *Katalog benediktinskih samostana na Dalmatinskom Primorju*, Split 1914.
- Oswald J., *Der Mährerbischof Wiching und das Bistum Passau*, Annales Inst. Slav. I/3, 1967.
- Palauzov S. N., *Věk bolgarskogo carja Simeona*, Sofija 1852.
- Pauler Gy., *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt II. javított kiadás*, Budapest 1899.
- Paulová M., *L'Idée Cyrillo-Méthodienne dans la politique de Charles IV. et la fondation du monastere slave de Prague*, Byzantinoslavica 11, 1950.
- Pekař J., *Die Wenzels- und Ludmila-Legenden und die Echtheit Christians*, Praha 1906.
- Pekař J., *O poloze starého Velehradu*, Čes. čas. hist. 8, 1902.
- Perels E., *Papst Nikolaus I. und Anastasius Bibliothecarius*, Berlin 1920.
- Peřinka F. V., *Počátky probošství křížovníků s červenou hvězdou na Hradišti u Znojma*, Sborník Histor. kroužku II, 1901.
- Persnowski F., *Lachowie, Lendizi, Lendzaninoi w nazewnistwie X. wieku*, Rocznik Przemyski IX, 1958.
- Pferschy G., *Über den karolingischen Namen des Wechsels Vütöm-Witanesperc*, Blätter f. Heimatskunde 37, 1963.
- Pirchegger H., *Karantaniien und Unterpannonien zur Karolingerzeit*, Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung 33, 1912.
- Piuk K., *Zur Frage der Slawen in Pannonien im 9. Jahrh.*, Wiener slaw. Jahrbuch I, 1950.
- Plank C., *Siedlungs- und Besitzgeschichte der Grafschaft Pitten*, Veröffentlichungen d. Inst. f. österr. Geschichtsf. 10, 1946.
- Plassmann J. C., *Princeps und Populus*, Göttingen 1954.
- Polách O., *Církevněprávní poměry ve středním Podunají od rozšíření křesťanství až do pádu Velké Moravy*, Acta Academiae Velehradensis 19, 1948.
- Posch F., *Zur Lokalisierung des in der Urkunde von 860 genannten Salzburger Besitzes*, Mitt. d. Ges. f. Salzb. Landeskunde 101, 1961.
- Posch F., *Die deutsch-ungarische Grenzentwicklung im 10. und 11. Jahrhundert auf dem Boden der heutigen Steiermark*, Südost-Forschungen 22, 1963.
- Posch F., *Nochmals der Rodungsblock der 100 Huben zwischen Masenberg und Wechsel*, Zeitschrift d. Hist. Ver. f. Steiermark 52, 1961.
- Posch F., *Die historische Landschaft des südwestlichen Wechselgebietes*, Zeitschrift d. Hist. Ver. d. Steiermark 54, 1963.
- Posch F., *Die Lage des karolingischen „Wisitindorf“*, Zeitschrift d. Hist. Ver. f. Steiermark 45, 1954.
- Pöstenyi J., *Cyrlometodejská tradícia na Slovensku*, in: Apoštoli Slovienov, Trnava—Bratislava 1963.
- Potthast A., *Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters bis 1500*, tom. 1—2, Berlin 1896; *Repertorium fontium historiae mediæ aevi primum ab Augusto Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum*, I. series collectio-num, Romae 1962.
- Poulik J., *Starí Moravané budují svůj stát*, Gottwaldov 1960.
- Poulik J., *Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích*, Praha 1963.

- Poulik J., *Archeologické výzkumy a Velká Morava*, Archeologické rozhledy XV, 1963.
- Poulik J., *Archäologische Entdeckungen und Grossmähren*, in: Das Grossmährische Reich, Praha 1966.
- Prager J., *Příspěvek k počátkům Podivína*, Vlast. věstník moravský 17, 1965.
- Pramene k dejinom Veľkej Moravy*, Bratislava 1964.
- Preidel H., *Die Christianisierung Mährens und Böhmens von Bayer aus*, in: Bayerische Frömmigkeit, München 1960.
- Preidel H., *Slawische Altertumskunde des östlichen Mitteleuropas im 9. Jahrhundert I—II*, Gräffelfing 1961.
- Pritsak O., *Yowár und Kāwar*, Ural-Altäische Jahrbücher 36, 1965.
- Procházka V., *Politické zřízení u Polabsko-pobaltských Slovanů*, Vznik a počátky Slovanů III, 1960.
- Procházka V., *Velkomoravská říše a vývoj politické organizace u slovanských národů*, Právník 102, 1963.
- Proslava na Kiril i Metodij. Po slučaj 1100 godišninata na slavjanskata pismenost*, Sofija 1963.
- Radó P., *Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae*, Budapest 1947.
- Radojičić Dj. S., *Glagoljska slova u hilendarskom rukopisu Crnorisca Hrabra*, Zbornik Matice srpske 2, 1954.
- Radojičić Dj. S., *La date de la conversion des Serbes*, Byzantion 22, 1952.
- Radnóti A., *Une église du haut moyen-âge à Zalavár*, Études slaves et roumaines I, 1948.
- Ratkoš P., *Die grossmährischen Slawen und die Altmagyaren*, in: Das Grossmährische Reich, Praha 1966; čes. *Východné oblasti Veľkej Moravy a starí Maďari*, Konferencia o Veľkej Morave a byzanskej misii, Nitra 1963.
- Ratkoš P., *Velkomoravské obdobie v slovenských dejinách*, Hist. čas. 6, 1958; *Velkomoravská ríša*, in: Dejiny Slovenska I, Bratislava 1961.
- Ratkoš P., *Počiatky feudalizmu na Slovensku*, Histor. čas. 2, 1954.
- Ratkoš P., *Podmanenie Slovenska Maďarmi*, in: O počiatkoch slovenských dejin, Bratislava 1965; *La conquête de la Slovaquie par les Magyars*, Studia historica Slovaca III, 1965.
- Ratz A., *Pfarrnetzentwicklung und Karolingerzeit im südburgenländischen Raum*, Burgenländ. Forschungen 10, 1950.
- Ratzinger G., *Lorch und Passau*. Neue Forschungen, Der Katholik 1872.
- Reindel K., *Die bayerischen Luitpoldinger 893—989*, Sammlungen und Erläuterungen d. Quellen, Quellen und Erörterungen zur bayer. Gesch., N. F. 11, 1953.
- Reindel K., *Bayern im Karolingerreich*, in: Karl der Grosse, I, Düsseldorf 1965, 1966.²
- Reindel K., *Die Bistumsorganisation im Alpen-Donau-Raum in der Spätantike und im Frühmittelalter*, Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung 72, 1964.
- Richter H., *Slovanské kapitoly z české historie*, II. Slovo k otázce cyrilometodějské, Olomouc 1922.
- Richter V., *Podivín, Zekirkostel a Slivnice*, Sbor. prací fil. fak. brněn. univ. F 2, VII, 1958.
- Richter V., *Rokytnice nad Rokytnou a Rokytná*, Sbor. prací fil. fak. brněn. univ. E 1, VI, 1957.
- Richter V., *Die Anfänge der grossmährischen Architektur*, in: Magna Moravia, Praha 1965.
- Robenek F., *Velkomoravská metropole*, Kroměříž 1934.
- Rogošić R., *De incarcerationibus et migrationibus Methodii Slavorum praeceptoris et archiepiscopi*, Slavia 25, 1956.
- Rogošić R., *Veliki Ilirik (284—395) i njegova konačna dioba (396—437)*, Zagreb 1962.
- Rusev R., *Edna anglo-bálgarska usporedica: kral Alfréd i černorizec Chrabăr*, Ezik i literatura 23, 1968.
- Sasínek F. V., *Príspevok k mýstopisu r. 1113*, Čas. Muz. spol. slov. VIII, 1905.
- Sieklicki J., *Quidam Priwina. Z zagadnień kształtowania się państwowości morawskiej w IX wieku*, Slavia Occidentalis 22, 1962.
- Schlesinger W., *Die Verfassung der Sorben*, in: Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder, Giessen 1960.
- Schlesinger W., *Die Auflösung des Karlsreiches*, in: Karl der Grosse I, Düsseldorf 1965, 1966.²
- Schmidinger H., *Die Besetzung des Patriarchenstuhles von Aquileja bis zur Mitte d. 15. Jh.*, Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung 60, 1952.
- Schmidinger H., *Patriarch und Landesherr*, Graz—Köln 1954.
- Schmidt L., *Die Baiern und der Geographus Ravennas*, Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung 54, 1952.
- Schmitz H. J., *Die Bußbücher und das kanonische Bußverfahren*, 1898.
- Schmitz K., *Geschichte und Devotionsformeln*, Stuttgart 1913.
- Schnetz J., *Untersuchungen über die Quellen der Kosmographie des Anonymen Geographen von Ravenna*, Sitzungsber. d. bayer. Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Abt. 6, München 1942.

- Schnetz J., *Neue Beiträge zur Erklärung und Kritik des Textes der Ravennatischen Kosmographie*, Philologus, Zeitschr. f. klass. Altertum 87.
- Schönebaum H., *Zur Kabarenfrage*, Berliner byzantinische Arbeiten V, 1957.
- Schramm P. G., *Die Könige von Frankreich*, Weimar 1960.²
- Schubert H., *Die sogenannten Slavenapostel Constantin und Methodius*, Heidelberg 1916.
- Schulze W., *Die Gründung des Bistums Prag*, Histor. Jahrbuch 22, 1901.
- Schünemann K., *Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrhundert*, Berlin—Leipzig 1923.
- Silnicki T., *Dzieje i ustrój kosciola na Śląsku do w XIV.*, Pol. Akad. Um. 1939.
- Simson B., *Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Ludwig d. Frommen*, Leipzig 1874.
- Snegarov I., *Černorizec Chrabár*, in: *Chiljada i sto godini slavjanska pismenost*, Sofija 1963.
- Snopek F., *List papeže Hadriána II. v pannonských legendách a bulla Jana VIII. Industriae tuae*, Sborník velehradský 6, 1896.
- Snopek F., *Bulla „Industriae tuae“ listinou nepodvrženou*, Čas. Matice moravské 35, 1910.
- Snopek F., *Konstantinus-Cyryllus und Methodius, die Slavenapostel*, Opera Acad. Velehradensis, t. II, Kroměříž 1911; *Apoštolové slovanští Konstantin-Cyryll a Methoděj*, Praha 1913.
- Solunští bratři*, Praha 1962; *Sancti Cyrillus et Methodius, Leben und Wirken*, Praha 1963.
- Sós Á. Cs., *Wykopalska w Zalavár*, Slavia Antiqua 7, 1954.
- Sós Á. Cs., *Ausgrabungen von Zalavár*, in: *Cyrillo-Methodiana*, Köln—Graz 1964.
- Sós Á. Cs., *Über die Fragen des frühmittelalterlichen Kirchenbaues in Mosapun c-Zalavár*, Ann. Inst. Slav. I/2, 1966.
- Spannenberg, *Die Gründung des Bistums Prag*, Histor. Jahrbuch 21, 1900.
- Srebrnić J., *Odnosaji pape Ivana X. prema Bizantu i Slavenima na Balkanu*, in: *Zbornik kralja Tomislava*, Zagreb 1925.
- Stanislav J., *Pribinovi velmoži*, Linguistica Slovaca I/II, 1939—1940.
- Stanislav J., *Slovanskí apoštolí Cyril a Metod a ich činnost vo Veľkomoravskej ríši*, Bratislava 1945.
- Stanislav J., *Zo štúdia slovanských osobných mien v Evangelii civildalskom*, Slavia 18, 1947.
- Stanislav J., *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda v legendách a listoch*, Turč. sv. Martin 1953.²
- Stanislav J., *Dejiny slovenského jazyka III*, Bratislava 1957.
- Steinacker H., *Das Register Papst Johannes VIII.*, Homenatge a A. Rubió i Lluch 1, Barcelona 1936.
- Stipčević B., *Marčanska varijanta „Skazanija o slovese“ Črnorizca Hrabra*, Slovo 14, 1964.
- Strakosch-Grassmann G., *Geschichte der Deutschen in Österreich—Ungarn I*, Wien 1895.
- Syrku P., *Zur Geschichte des Glagolitismus in Böhmen*, Archiv f. slaw. Philologie 21, 1899.
- Szent István Emlékkönyv I. III*, Budapest 1938.
- Szentpétery E., *Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele*, Értek a tört. tud. kör. 24, köt 10sz., Budapest 1918.
- Šachmatov A. A., *Skazanija o preloženiji knig na slovenskij jazyk*, Zbornik u slavu V. Jagiću, Berlin 1908.
- Šebánek J., *Notář Otakar 5 a nejstarší listiny oslavanské a velehradské*, čas. Matice moravské 67, 1947.
- Šišić F., *Geschichte der Kroaten I*, Zagreb 1917; *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925.
- Štěpková J., *Denár-ķinšār Ibráhíma ibn Ja'ķūba a jeho kupní síla v Praze r. 965 n. l.*, Numismatické listy 1955.
- Tagányi K., *Nyitramegye helyneveinek magyarázata*, Nyitramegyei Közlöny V, 1886; VII, 1887; VIII, 1889.
- Tkadlčík V., *Le moine Chrabr et l'origine de l'écriture slave*, Byzantinoslavica 25, 1964.
- Todorov T., *Episkop Konstantin Preslavski kako propovednik*, Godišnik na Sofij. univ., Bogosl. fak. 16, 1949.
- Todorov T., *Ioan Ekzarch kao pisatel-propovednik*, Godišnik na Duchov. akad. sv. Kliment Ochridski I, 1951.
- Tomek E., *Kirchengeschichte Österreichs I*, Innsbruck 1935.
- Třeštík D., *Kosmas*, Praha 1966.
- Tumanskij A., *Novootkrytyj persidskij geograf X. stoletija i izvestije jego o slavjanach i russach*, Zapiski vostoč. otd. Imp. Russ. arch. občestva 10, 1896, vyd. 1897.
- Turek R., *Kmenová území v Čechách*, Čas. Národního musea, od. spol. věd 121, 1952.
- Turek R., *Die frühmittelalterlichen Stämmegebiete in Böhmen*, Praha 1957.
- Turek R., *Čechy na úsvitě dějin*, Praha 1963.
- Tymieniecki K., *Kim byli Werizane Geografa bawarskiego*, Slavia Antiqua 5, 1954/1956.

- Tymieniecki K., *Wiślanie*, Małopolskie studia historyczne IV, 1961.
- Uhlirz K., *Die Errichtung des Prager Bistums*, Mitt. d. Ver. f. Gesch. d. Deutschen in Böhmen 39, 1900.
- Ullmann W., *Principles of Government and Politics in the Middle Ages*, London 1961.
- Ullmann W., *Die Machtstellung des Papsttums im Mittelalter*, Idee und Geschichte, Graz—Wien—Köln 1960; *The Growth of Papal Government in the Middle Ages*, London 1955.
- Uhlirz K., *Die Urkundenfälschungen zu Passau in X. Jahrhundert*, Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung 3, 1882.
- Urbánek R., *Legenda tzv. Kristiána ve vývoji předhusitských legend ludmilských i václavských a její autor*, I—II, Praha 1947—1948.
- Váczy P., *Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában*, in: Szent István Emlékkönyv, Budapest 1938.
- Váczy P., *Die Anfänge der päpstlichen Politik bei den Slawen*, Budapest 1942.
- Vach M., *K etnickým a politickým vztahům Velké Moravy a severní Panonie*, Sborník historický 10, 1962.
- Vajs J., *Rukověť hlaholské paleografie*, Praha 1932.
- Vajs J., *Chrabrova apologie O pismenech a grafika*, Byzantinoslavica 1937/1938.
- Vancsa M., *Die älteste Erwähnung von Melk und nochmals Grunzwitigau*, Blätter f. Landeskunde von NÖ 34, 1900.
- Vancsa M., *Geschichte Nieder- und Oberösterreichs I*, Gotha 1905.
- Vaněček V., *Prvních tisíc let...*, Praha 1949.
- Vaněček V., *Über die Aussenpolitik des mährischen Staates in den vierziger- bis achtziger Jahren des IX. Jahrhunderts*, in: Das Grossmährische Reich, Praha 1966.
- Vasilev A. A., *Vizantijska i Arabjska. Političeskijska otnošenijska Vizantii i Arabov za vremjska Amoriskoj dinastii*, Sankt Peterburg 1900.
- Vasilve A. A., *Vizantijska i Arabjska. Političeskijska otnošenijska Vizantii i Arabov za vremjska Makedonskoj dinastii*, Sankt Peterburg 1902.
- Vašica J., *De cultu SS. Cyrilli et Methodii in Bohemia et Moravia a saec. XII. usque ad saec. XVII.*, Acta Conventus Velehradensis 1937.
- Vašica J., *Slovo na prenesenie moštem preslavnago Klimenta neboli legenda Cheronská*, Acta Acad. Velehradensis 19, 1948.
- Vašica J., *Metodějův překlad nomokánonu*, Slavia 24, 1955.
- Vašica J., *Literární památky epochy velkomoravské 863—885*, Praha 1966.
- Vavřínek V., *Die Christianisierung und Kirchenorganisation Grossmährens*, Historica VII, 1963.
- Vavřínek V., *Staroslověnské životy Konstantina a Metoděje*, Praha 1963.
- Večerka R., *Slovanské počátky české knižní vzdělanosti*, Praha 1963.
- Večerka R., *Cytilo-metodějský kult v české středověké tradici*, Čs. čas. historický 12, 1964.
- Velčev V., *Kám idejno-tvorčeska problematika na „Skazanijska o pismenech“ ot Černorizec Chrabăr*, Izvest. na Inst. za lit. 11, 1961.
- Vogt A., *Basile Ier, empereur de Byzance et la civilisation byzantine à la fin du IXme siècle*, Paris 1908.
- Velká Morava a naša doba*, Bratislava 1963.
- Vondrák V., *Studie z oboru cirkevněslovanského písemnictví*, Praha 1903.
- Wagner H., *Urkundenfälschungen in Burgenland und in der angrenzenden Gebieten Westungarns bis zum Ende der Regierungszeit König Bélas IV.*, Burgenländische Forschungen 23, 1953.
- Wallach L., *Alcuin and Charlemagne*, Cornell Studies in Classical Philology 32, Ithaca—New York 1959.
- Wasilewski T., *Wiślańska dynastia i jej zachlumskie państwo w IX—X w.*, Pamiętnik Słowiański 15, 1965.
- Wattenbach W.—Holtzmann R., *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*, Berlin 1938.
- Wattenbach W.—Levison W., *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter*: I., Weimar 1952; II. H. Löwe, Weimar 1953; III. H. Löwe, Weimar 1957; IV. H. Löwe, Weimar 1963; *Die Rechtsquellen*, R. Buchner, Weimar 1953.
- Weingart M., *Pribina, Kelc a Nitra v zrkadle prameňov doby cyrilometodejskej*, in: Ríša Veľkomoravská, Praha 1935.²
- Wenskus R., *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der mittelalterlichen gentes*, Köln—Graz 1961.
- Westberg F., *Beiträge zur Klärung orientalischen Quellen über Osteuropa*, Izvest. Imp. Akad. Nauk, t. 11, ser. 5, No. 4, 1899.
- Widajewicz J., *Studia nad relacją o Słowianach Ibrāhīma ibn Ja'kūba*, Kraków 1946.
- Widajewicz J., *Państwo Wiślan*, Kraków 1947.

- Widajewicz J., *Prohor i Prokulj, najdawniejszy biskupy krakowscy*, *Nasza Przeszłość* 4, 1948.
- Widajewicz J., *Pierwotne dzieje Polski*, *Przegląd Zachodni* 8, 1952.
- Widemann J., *Zur Lorcher Frage*, *Verhandl. d. Hist. Ver. f. Niederbayern* 32, 1896.
- Zagiba F., *Die bairische Slawenmission und ihre Fortsetzung durch Kyryll und Methodov*, *Jahrbücher f. Gesch. Osteuropas* 9, 1961.
- Zagiba F., *Die Anfänge der Christianisierung in Mähren und in der Slowakei*, *Zeitschrift f. Ostforschung* 11, 1962.
- Zagiba F., *Tulln als Missionszentrum für Mähren vor Cyrill und Method?*, *Archaeologia Austriaca* 40, 1966.
- Zahnbrecher F. X., *Die Kolonisationstätigkeit des Hochst. Freising in den Ostalpenländern*, *Beitr. zur Gesch. d. Erzbistums München—Freising* 10, N. F. 4, 1907.
- Zachoder B. N., *Kaspijskij svod svedenij o vostočnoj Jevropě I—II*, Moskva 1962, 1967.
- Zástěrová B., *Avaři a Dulebové v svědectví Povesti vremennych let*, *Vznik a počátky Slovanů III*, 1960.
- Zathey J., *O kilku przepadłych zabytkach rękopiśmiennych Biblioteki Narodowej w Warszawie*, in: *Studia z dziejów kultury polskiej*, Warszawa 1949.
- Zatko J. J., *Dagome iudex. Was the Original in Cyrillic?*, *Classica et Mediaevalia* 20, 1959.
- Zibermayr I., *Die Wolfgangslgende*, 80. Jahresber. d. Oberösterr. Musealvereins Linz 1924.
- Zibermayr I., *Noricum, Baiern und Österreich*, München—Berlin 1944, Horn 1952.²
- Ziegler ? W., *Der Konsens der freisinger Domherrn im Streit um Methodius*, in: *Cyrillo-Methodiana*, Köln—Graz 1964.
- Zimmermann F., *Die vormadjarische Besiedlung des burgenländischen Raumes*, *Burgenländ. Forschungen* 27, 1954.
- Zimmermann F., *Zur Karolingersiedlung im nördlichen Burgenland*, *Burgenländische Heimatblätter* 17, 1955.
- Zlatarski V. N., *Istorija na Bălgarskata dăržava prez srednite vekove I/1*, Sofija 1918.
- Zöllner E., *Die Lorch-Passauer Legende und Niederösterreich*, *Unsere Heimat* 22, 1951.
- Zöllner E., *Die Lorcher Tradition im Wandel der Jahrhunderte*, *Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung* 71, 1963.
- Zöllner E., *Rugier oder Russen in der Raffelstettner Zollordnung*, *Mitt. d. Inst. f. österr. Geschichtsforschung* 60, 1952.
- Zöllner E., *Die politische Stellung der Völker im Frankenreich*, Wien 1950.
- Županić N., *Etnička pripadnost moža Unguimera v anonimove pesni Hymnus de Pippini regis victoria Avarica in pojasnilo avarskih besed v njej*, *Zbornik fil. fak. Univ. v Ljubljani II*, 1955.

HOC VOLUMINE CONTINENTUR — OBSAH

Úvod	9
A. Diplomata	
1. Bavorský vévoda Tassilo III. zakládá Kremsmünster	15
2. Karel Vel. potvrzuje Kremsmünsteru darování Tassilovo	18
3. Elisovi synové Wirut, Gisalmar a Wentilmar darují své vlastnictví Eolvespah Řeznu	19
4. Karel Vel. rozsuzuje spor mezi Akvilejí a Solnohradem	19
5. Karel Vel. daruje Nieder-Altaichu území v Avarii	20
6. Přípis na rukopise životů svatých, započatém v Hunii	20
7. Ludvík Pob. potvrzuje Pasovu darování Karla Vel. ve Východní marce	20
8. Dohoda freisinského biskupa Hittona, hraběte Viléma a Slovanů v Buchenau	23
9. Ludvík Pob. daruje Kremsmünsteru území v Grunzwiti	24
10. Ludvík Němec potvrzuje Nieder-Altaichu darování Karla Vel. ve Wachau	27
11. Ludvík Němec potvrzuje Herriedenu majetek v Avarii	29
12. Ludvík Němec daruje Řeznu vlastnictví u Erlafy v Avarii	30
13. Ludvík Němec daruje Pasovu místo Litaha v Avarii	31
14. Hrabě Vilém daruje Řeznu Perschling a další statky	33
15. Ludvík Němec daruje Pasovu Kirichbach v Avarii	34
16. Ludvík Němec daruje Solnohradu území u Ybbs ve Slavínii	36
17. Hrabě Ratbod odkazuje Řeznu svůj majetek v Tullnu	37
18. Ludvík Němec daruje presb. Dominiku Brunnaron	37
19. Ludvík Němec daruje Würzburgu kostely mezi Mohanem a Ratenicí	39
20. Ludvík Němec daroval Pribinovi mansy u Valchau	40
21. Ludvík Němec daroval Pribinovi všechna beneficia do vlastnictví	41
22. Ludvík Němec potvrzuje Řeznu dar hraběte Viléma v Severním lese, na Perschlingu, Erlafě a jinde	42
23. Spor mezi freisinským biskupem Anonem a tridentským biskupem Odaskalkem	45
24. Ludvík Němec uděluje Nieder-Altaichu imunity	46
25. Ludvík Němec daruje Řeznu Ratbodovu polovinu fisku v Tullnu	48
26. Hrabě Kocel daruje Řeznu části svého majetku ve Stromogin a jinde	50
27. Ludvík Němec daruje pasovskému chorbiskupu lány v Nuzpah	51
28. Ludvík Němec potvrzuje Pribinovo darování území u Sály Nieder-Altaichu	53
29. Ludvík Němec daruje Mattsee lány v Odolrikově hrabství	55
30. Ludvík Němec daruje Solnohradu dvory a kostely ve Východní marce, v Panonii a v Korutanech	57
31. Hrabě Kocel daruje Freisingu svůj majetek ve Wampaldi villa	61
32. Ludvík Němec daruje Nieder-Altaichu Nabavinida a potvrzuje další majetek ve Východní marce	62
33. Ludvík Němec daruje Solnohradu lány ve Wisitindorf	63
34. Ludvík Němec potvrzuje Nieder-Altaichu jeho vlastnictví	65
35. Mniška Peretkunda darovala Freisingu majetek v Pitten	65
36. Mniška Peretkunda předala Freisingu své vlastnictví před Litavskými vrchy	66
37. Karloman potvrzuje Kremsmünsteru vlastnictví na Spraza a daruje mu Smidaha	66
38. Jáhen Gundbato daruje Řeznu majetek u Blatenského jezera a dostal bývalý Kocelův majetek u Ráby	68
39. Karel III. potvrzuje dohodu řezenského biskupa Embricha a opata Hittona	69
40. Karel III. uděluje vasalu Vitigovovi dvůr Grunzwita	71

41. Jáhen Gundbato potvrzuje Řeznu svůj dar v Quartinaha a na Weliga	72
42. Arnulf udělil Kremsmünsteru do vlastnictví vše co měl jako beneficium v Traungau	72
43. Arnulf uděluje kremsmünsterskému opatu Snelperonovi hoby v Aribonově hrabství	74
44. Arnulf uděluje svému ministeriálu Heimovi soudní právo v Grunzwitigau	75
45. Arnulf daruje Kremsmünsteru hoby ve Scalahu v hrabství Aribonově	77
46. Arnulf daruje ministeriálu Eponovi majetek v Bavorsku, duchovnímu Sigipoldovi v Korutanech, kaplanu Elolfovi ve Švábsku a další klášteru sv. Emerama v Řezně	78
47. Arnulf daruje Theoteriku, vasalu solnohradského arcibiskupa láný v Medelicha	79
48. Arnulf daruje Kremsmünsteru majetek Viléma a Englišalka	90
49. Popis vlastnictví kláštera Moosburg v Hollenburgu	81
50. Arnulf daruje kapli v Rodingu hoby v Besinga	83
51. Arnulf uděluje Svatoplukovi, vasalu markrabího Liutbalda, statky v Korutanech	84
52. Arnulf knězi Ellinperhtovi kapli v Ranshofenu	86
53. Urozený muž Josef daruje Freisingu území Stivina	87
54. Chorobiskup Madalwin směňuje své vlastnictví s Pasovem	88
55. Ludvík Dítě daroval Svatoplukovi, vasalu Liutbalda, láný v hrabství Aribonově	89
56. Ludvík Dítě daroval Immovi, vasalu markrabího Liutbalda, lán v Lova	91
57. Ota II. potvrzuje Solnohradu jeho vlastnictví ve Východní marce, v Korutanech a v Panonii	92
58. Ota II. daruje Řeznu Steininachiricha	92
59. Ota II. potvrzuje listinu Arnulfovou danou Solnohradu, týkající se solnohradského majetku v Panonii a v Korutanech	93
60. Ota III. potvrzuje Solnohradu majetek ve Východní marce, v Panonii a v Korutanech	93
61. Bavorský vévoda Jindřich II. stanoví vlastnictví Pasova ve Východní marce	94
62. Ota III. daruje Sasovi (Sachsonu) královské láný v Gluzengisazi	95
63. Hrabě Arnold vrací Kresmünsteru jeho statky	96
64. Ota III. daruje Jindřichu Bavorskému predium Nochilinga	96
65. Štěpán I. zakládá klášter ve Vesprimu	96
66. Štěpán I. dotuje biskupský kostel ve Vesprimu	97
67. Jindřich II. daruje markrabímu Jindřichovi majetek mezi Moravou a Chúbou	98
68. Jindřich II. daruje Nieder-Altaichu deset lánů u Absdorfu	98
69. Jindřich II. daruje Pasovu několik predií ve Východní marce	99
70. Jindřich II. obnovuje Nieder-Altaichu darování deseti lánů u Absdorfu	99
71. Jindřich II. daruje Freisingu území u Dunaje ve Vých. marce	100
72. Konrád II. daruje hraběti Arnoldovi láný mezi Moravou a Dunajem	100
73. Velmož Engildeo daruje Pasovu vlastnictví mezi Dümling a Sarming	101
74. Jindřich III. daruje markrabímu Siegfriedovi láný mezi Moravou, Litavou a Fischou	101
75. Jindřich III. daruje Nieder-Altaichu láný u řeky Zaya	101
76. Jindřich III. daruje markrabímu Siegfriedovi pozemky u Dunaje, Moravy a Zaye	102
77. Jindřich III. daruje markrabímu Adalbertovi láný na řece Zaya	102
78. Jindřich III. daruje kostelu v Hainburgu desátky z uherského pohraničí	103
79. Jindřich III. daruje markrabímu Adalbertovi láný v Grafenbergu	103
80. Ondřej I. zakládá klášter v Tihány	104
81. Jindřich III. daruje Haderikovi láný u řeky Pulkavy	104
82. Jindřich III. daruje Guntherovi Auersthal	105
83. Jindřich III. daruje Pasovu predium Richwinovo	105
84. Jindřich III. daruje Pasovu Baumgarten	106
85. Jindřich IV. daruje vdově po markrabím Adalbertovi láný v hrabství Ernestově	106
86. Jindřich IV. daruje Pasovu Disinfurth a láný ve Vých. marce	107
87. Jindřich IV. daruje markrabímu Ernestovi láný v lese Rögacs	106
88. Markrabí Ernest daruje Melku predia ve Východní marce	108
89. Jindřich IV. potvrzuje spojení moravského biskupství s pražským	108
90. Ostrihomský arcibiskup Laurentius zjišťuje práva zoborského kláštera	109
91. Koloman I. potvrzuje zoborskému klášteru jeho majetek	110
92. Olomoucký biskup Jindřich Zdík přenesl biskupské sídlo v Olomouci a dal poříditi soupis majetku	111
93. Olomoucký biskup Robert daruje velehradskému klášteru desátky	112
94. Přemysl Otakar I. potvrzuje práva pražského biskupství	112
95. Přemysl Otakar I., potvrzuje Velehradu jeho práva a majetek	113
96. Václav I. daruje Hradiště sv. Hypolita ve Znojmě křížovníkům s červenou hvězdou v Praze	113

97. Syn korutanského vévody Oldřich daruje Velehradu kapli u Kunovic	114
98. Olomoucký biskup Bruno potvrzuje darování Hradiště sv. Hypolita	115
99. Přemysl Otakar II. zakládá Uherské Hradiště	115
100. Přemysl Otakar II. stanoví práva Uher. Hradiště	115
101. Karel IV. zakládá v Praze klášter se slovanskou liturgií	116
102. Olomoucký biskup Jan potvrzuje klášteru sv. Tomáše v Brně kapli u Cimburku	116

Spuria

103. Karel Vel. potvrzuje Kremsmünsteru darování vévody Tassila	117
104. Karel Vel. potvrdil Fuldě vlastnictví kláštera Milz	117
105. Ludvík Pob. daruje vasalu a dvorníku Patagerovi Granesdorf	118
106. Ludvík Pob. potvrzuje Pasovu jeho vlastnictví ve Vých. marce	118
107. Ludvík Němec stanoví hranice mezi Solnohradem a Pasovem	119
108. Hrabě Thakulf daruje Fuldě území blíže Čech	121
109. Ludvík Němec daruje klášteru Metten beneficium Wizovo	122
110. Arnulf potvrdil Solnohradu majetek ve Východní marce, v Panonii a v Korutanech	123
111. Arnulf udělil Solnohradu některé statky v Dudleipa	127
112. Arnulf potvrdil Pasovu všechna práva a majetek	129
113. Štěpán I. daruje klášteru Pannonhálma majetek a stanoví jeho práva	130
114. Štěpán I. podřídil nitranskou kapitulou Ostřihomu	131
115. Jindřich II. udělil klášteru Niederburg v Pasově majetek v Adalberově hrabství	131
116. Břetislav I. daruje Břevnovu Rajhrad na Moravě	132
117. Břetislav I. zakládá kolegiální kostel ve Staré Boleslavi a daruje mu majetek v Čechách a na Moravě	130
118. Přemysl Otakar I. potvrzuje založení Velehradu	133
119. Přemysl Otakar II. potvrzuje majetek a práva kostela sv. Hypolita na Hradišti	134

B. Epistolae

1. Karel Vel. píše své ženě Fastradě o vítězství nad Avary	137
2. Alkuin píše akvilejskému patriarchovi Paulinovi o vítězství nad Avary	137
3. Alkuin vybízí solnohradského biskupa Arna k tažení proti Avarům	138
4. Alkuin dává Karlu Vel. poučení jak postupovat při christianizaci Avarů	138
5. Alkuin žádá král. komorníka Meginfrida, aby Avarům poslal vhodné kazatele	138
6. Alkuin sděluje solnohradskému biskupu Arnovi, že se dověděl o jeho péči věnované Avarům	139
7. Alkuin sděluje solnohradskému biskupu Arnovi, jak se mají Avari vyučovat	139
8. Alkuin píše Karlu Vel., aby byl milostivý k Avarům	139
9. Alkuin žádá solnohradského biskupa Arna o zprávu, týkající se christianizace Avarů	139
10. Alkuin sděluje solnohradskému biskupu Arnovi, že nedbalostí Franků došlo k zániku Avarů	140
11. Alkuin píše solnohradskému biskupu Arnovi, že se obává nebezpečí	140
12. Duchovní (Candidus?) píše svým druhům	140
13. Michael III. vysílá poselství k Mutawakkilovi	141
14. Michael III. žádá papeže Mikuláše I. o legáty na koncil	141
15. Mikuláš I. činí výčitky Michaelu III. a žádá nazpět soluňský vikariát	141
16. Michael III. a patriarcha Fotios vysílají poselství k Chazarům	142
17. Michael III. posílá Mikuláši I. akta konstantinopolského koncilu	142
18. Mikuláš I. oznamuje neplatnost volby Fotia patriarchou	143
19. Moravský vládce Rostislav žádá Mikuláše I. o učitele	143
20. Moravský vládce Rostislav žádá Michaela III. o učitele a biskupa	144
21. Mikuláš I. zve gradského patriarchu Vitala do Říma	145
22. Michael III. vysílá poselství k Moravanům	145
23. Mikuláš I. radí Ludvíku Němci a přeje úspěch v tažení proti Moravanům	146
24. Mohučský arcibiskup Liutbert žádá Ludvíka Němce, aby obnovil pořádek v církvi	147
25. Michael III. žádá vyslání legátů do Konstantinopole a potvrzuje Mikuláši I. právoplatnost volby Fotiovy	147
26. Mikuláš I. obhazuje Michaelu III. sesazeného patriarchu Ignatia	148
27. Otfred z Weisenburgu věnuje mohuč. arcibiskupu Liutbertovi svou poemu o evangeliích	149
28. Mikuláš I. odvolává legáty a žádá Michaela III. o vyslání Ignatia a Fotia do Říma	149
29. Mikuláš I. oznamuje konstantinopolskému patriarchátu, co učinil ve věci Ignatia a Fotia	149
30. Mikuláš I. exkomunikuje Fotia	150

31. Mikuláš I. sděluje církvim v Asii a v Lybii, co učinil ve věci Ignatia a Fotia	150
32. Mikuláš I. sděluje franské církvi o sporech s Konstantinopolí	151
33. Mikuláš I. píše karantánskému chorbiskupu Osbaldu	151
34. Mikuláš I. zve Konstantina Fil. do Říma	152
35. Basileios I. sesazuje Fotia a posílá poselství Mikuláši I.	152
36. Hadrián II. píše Basileiovi I. o sesazení Fotia	152
37. Karloman píše Ludvíku Němci o vítězstvích nad Rostislavem	153
38. Kocel žádá Hadriána II. o vyslání Metoděje	153
39. Hadrián II. oznamuje moravským vládcům Rostislavovi, Svatoplukovi a panonskému hraběti Kocelovi, že povoluje používání slovanského jazyka v liturgii	154
40. Hadrián II. vysvětil Metoděje na žádost Kocelovu a ustanovil ho panonským arcibiskupem	155
41. Ludvík II. odpovídá Basileiovi I. a obhajuje své právo na císařskou hodnost	156
42. Hadrián II. vyslovuje Basileiovi I. podiv nad tím, že Ignatios vysvětil Bulharům arcibiskupa	157
43. Jan VIII. zrazuje bulharského krále Michaela od věrolomnosti Řeků	157
44. Jan VIII. sděluje chorvatskému vévodovi Domagoji, že Ignatios protiprávně drží Bulharsko	158
45. Moravané žádají Jana VIII. o Metoděje za arcibiskupa	158
46. Jan VIII. sděluje Ludvíku Němci, že Panonie náleží pod supremacii papežství	159
47. Jan VIII. žádá Karlomana, aby nebránil Metodějově činnosti v Panonii	161
48. Jan VIII. žádá solnohradského arcibiskupa Adalwina, aby pomohl Metoději k návratu	161
49. Jan VIII. posílá ankonského biskupa Pavla jako legáta k Ludvíku Němci a ke Svatoplukovi	162
50. Jan VIII. žádá pasovského biskupa Hermanrika, aby se dostavil do Říma	167
51. Jan VIII. žádá freisinského biskupa Anona, aby se dostavil do Říma	169
52. Jan VIII. zakazuje panonskému arcibiskupu Metoději používat slovanský jazyk v liturgii	170
53. Jan VIII. píše hraběti Kocelovi o porušování manželství	171
54. Jan VIII. píše hraběti Kocelovi o zapuzení žen	172
55. Jan VIII. píše vévodovi Mutimírovi, aby se navrátil k panonské diecézi	173
56. Basileios I. vysílá arcibiskupa Agathona s poselstvem k Ludvíku Němci	174
57. Jan VIII. žádá bulharského krále, aby nepřijímal řecké biskupy	174
58. Jan VIII. si stěžuje Basileiovi I. na Ignatia a postup v Bulharsku	175
59. Bibliotekář Anastasius píše Karlu II. o nezávislosti církevní moci a příchodu Konstantina do Říma	175
60. Bibliotekář Anastasius posílá veletrijskému biskupu Gauderikovi své latinské překlady dvou řeckých spisů Konstantina Fil.	176
61. Bibliotekář Anastasius posílá Karlu II. latinskou versi kánonu sv. Demetria	181
62. Basileios I. sděluje Janu VIII., že si přeje obnovit mír v církvi	182
63. Jan VIII. zve Karlomana k návštěvě Říma	182
64. Jan VIII. zrazuje bulharského krále Michaela od společenství s Řeky a žádá jeho návrat pod římskou supremacii	182
65. Jan VIII. nařizuje Ignatiovi, aby odvolal své biskupy a duchovní z Bulharska	183
66. Jan VIII. žádá řecké biskupy a duchovní v Bulharsku, aby zemi opustili	183
67. Jan VIII. oznamuje Karlomanovi, že zamýšlí jeti na synodu do Franské říše	184
68. Jan VIII. píše Karlu III. o schůzce všech synů Ludvíka Němce	184
69. Jan VIII. žádá hraběte Petra, aby krále Michaela přemluvil k návratu pod římskou supremacii	185
70. Jan VIII. sděluje Karlovi III., že vévodu Bosona adoptoval za syna	185
71. Jan VIII. žádá chorvatského vévodu Zdeslava, aby zabezpečil cestu papežského legáta do Bulharska	185
72. Jan VIII. napomíná bulharského krále Michaela, aby se vrátil pod římskou supremacii	186
73. Jan VIII. žádá bulharské velmože, aby se s králem vrátili pod římskou supremacii	186
74. Jan VIII. sděluje chorvatskému vévodovi Branimirovi, že ho přijímá jako syna a žehná národu	186
75. Jan VIII. žádá zvoleného biskupa ninského Theodosia, aby přijal svěcení od něho	187
76. Jan VIII. schvaluje rozhodnutí chorvatského lidu o uznání římské supremacie	187
77. Jan VIII. očekává pomoc od Karlomana	188
78. Jan VIII. žádá bulharského krále Michaela, aby se vrátil pod římskou supremacii	188

79. Jan VIII. žádá duchovní a lid Dalmácie, aby se poddali římské supremacii . . .	188
80. Jan VIII. pokládá moravského vládcu Svatopluka za svého syna a oznamuje povolání arcibiskupa Metoděje do Říma	189
81. Jan VIII. volá panonského arcibiskupa Metoděje do Říma	192
82. Jan VIII. volá Karla III. do Říma	193
83. Jan VIII. doufá, že Ludvík III. získá římskou císařskou hodnost	194
84. Jan VIII. žádá bulharského krále Michaela, aby přešel pod římskou supremacii . . .	194
85. Jan VIII. sděluje Basileiovi I., že uzná Fotia patriarchou, jestliže se Bulharsko navrátí Římu	194
86. Jan VIII. oznamuje východním patriarchátům, že uznává Fotia v hodnosti konstantinopolského patriarchy	195
87. Jan VIII. sděluje Fotiovi, že ho uznává patriarchou	195
88. Jan VIII. žádá solnohradského arcibiskupa Theotmara, aby přišel do Říma	196
89. Jan VIII. děkuje Karlu III. za opatření k ochraně Říma	196
90. Jan VIII. přijímá moravského vládcu Svatopluka do papežské ochrany a potvrzuje moravskému arcibiskupu Metoději privilegium jeho církve	197
91. Jan VIII. očekává od Basileia I. pomoc v záležitosti Bulharska	209
92. Jan VIII. píše Karlu III. o vyslanci, který by jednal v Římě	209
93. Jan VIII. sděluje Karlu III., že očekává jeho vyslance i krále samého	209
94. Moravský arcibiskup Metoděj si stěžuje Janu VIII. na Vichinga	210
95. Jan VIII. uděluje arcibiskupu Metoději pochvalu za jeho činnost a slibuje potrestat Vichinga	210
96. Basileios I. zve arcibiskupa Metoděje k návštěvě Konstantinopole	212
97. Jan VIII. přijímá chorvatského vévodu Branimíra jako syna do papežské ochrany a od Chorvatů slib věrnosti	213
98. Jan VIII. sděluje bulharskému králi Michaelu podiv, že neposlal své posly do Říma	213
99. Jan VIII. děkuje Ludvíku III. a Karlomanu za jejich oddanost k Římu	214
100. Jan VIII. žádá bulharského krále Michaela, aby oznámil, kdy se navrátí pod římskou supremacii	214
101. Štěpán V. potvrzuje moravskému králi Svatoplukovi papežskou ochranu, vrací Vichinga jeho církvi a omezuje používání slovanského jazyka v liturgii	215
102. Štěpán V. posílá na Moravu své legáty biskupa Dominika a duchovní Jana a Štěpána	226
103. Štěpán V. žádá moravského krále Svatopluka, aby pohnul Arnulfa k cestě do Říma	229
104. Lev VI. vysílá poselství k Maďarům	230
105. Lev VI. posílá vyslance Anastasia k Arnulfovi	230
106. Lev VI. poslal vyslance biskupa Lazara k Arnulfovi	230
107. Moravský vládce Mojmír II. žádá Jana IX. o obnovu moravské církve a papež posílá na Moravu své legáty arcibiskupa Jana a biskupy Benedikta a Daniela	231
108. Jan IX. kárá bavorský episkopát za rozbroje s Moravany, Franky a Alamany a smlouvy s Maďary	231
109. Bavorský episkopát si stěžuje Janu IX. na Moravany a zřízení arcibiskupství na Moravě a tří jemu podřízených biskupství	232
110. Jan X. napomíná splitského arcibiskupa Jana a biskupy, že opomíjejí římskou supremacii a přehlížejí šíření Metodějova učení	244
111. Jan X. vyjadřuje chorvatskému králi Tomislavovi a zachlumskému knížeti Michaelovi podiv, kdo v Dalmácii může mít zalíbení v používání slovanského jazyka v liturgii	245
112. Rabbi Hasdaj ben Izák píše chazarskému králi Josefovi o slovanském králi Čebalim	245
113. Pasovský (laureácký) biskup Pilgrim píše Benediktu (VI. nebo VII.) o christianizaci Maďarů a žádá o pallium	246
114. Polský vévoda Měšek I. postavil své panství pod papežskou ochranu	250
115. Alexandr II. uděluje pallium arcibiskupu dioklejskému a antibarskému	251
116. Řehoř VII. zakazuje českému vévodovi Vratislavovi II. používání slovanského jazyka při liturgii	251
117. Inocenc III. žádá varadínského biskupa a pilišského opata, aby vyšetřili v řeckých klášteřích a u uherských biskupů zda je možné zříditi řecké biskupství podléhající papeži	251
118. Honorius III. žádá ostríhomského arcibiskupa a pilišského opata, aby do řeckého klášteřa ve Vyšehradě uvedli latinské mnichy	252
119. Inocenc IV. povoluje senjskému biskupu Filipovi používání slovanského jazyka v liturgii	252

120. Klement IV. píše českému králi Přemyslu Otakarovi II. k jeho žádosti o povýšení olomouckého biskupství na arcibiskupství 253
 121. Klement VI. sděluje pražskému arcibiskupu Arnoštovi, že povoluje zřídit v Čechách klášter se slovanskou liturgií 253

Spuria

122. Evžen II. sděluje biskupům faviánskému, speculi-julienskému, nitranskému a vetvarskému, že jejich metropolitou je laureácký arcibiskup Uroľf 254
 123. Jan VIII. svěřuje moravskou církev Vichingovi 259
 124. Moravský král Svatopluk vyslal poselství k Štěpánu V. a papež své legáty, kteří Svatopluka korunovali a na synodě potvrdili všechna církevní a světská práva 260
 125. Moravský král Svatopluk žádal Michaela III. o doklady, týkající se jeho zemí a císař vyslal k Svatoplukovi své posly 260
 126. Mohučský arcibiskup Hatho píše Janu IX. o volbě krále Ludvíka IV. a přimlouvá se za stížnost bavorského episkopátu proti Moravanům 261
 127. Lev VII. uděluje laureáckému arcibiskupovi Gerardovi pallium 266
 128. Lev VII. píše králům, vévodům, hrabatům a biskupům v Galii, Bavorsku a Alamánii, že laureácký arcibiskup Gerard se na něho obrátil ve věci církevních práv 266
 129. Agapit II. sděluje Gerardovi, že východní část Panonie přidělil jemu a západní solnohradskému arcibiskupu Heroldovi 267
 130. Jan XIII. povoluje českému vévodovi Boleslavovi I. zřídit pražské biskupství 272
 131. Benedikt VI. oznamuje arcibiskupům Germánie a Otovi II., že Pilgrim byl ustanoven arcibiskupem laureáckým 273
 132. Benedikt VI. povoluje solnohradskému arcibiskupu Friedrichovi ustanovovat v celé provincii biskupy 278

C. Textus historici varii

- Ravennatis anonymi Cosmographia 281
 Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii 285
 Conversio Bagoariorum et Carantanorum 292
 Versus Waldrammi 323
 Moravskaja istorija Slavjan 325
 Kitábu l-masálíki wa-l-mamálíki li-bni Churdádbiha 326
 Evangelium de Cividale 330
 Liber confraternitatum Salisburgensis vetustior 335
 Boc ěe man Orosius nemned 336
 Privilegium Moraviensis ecclesiae 341
 Anonymní relace o tureckých a východoevropských národech 342
 Kitábu l-a'láki n-náfísati li-bni Rusta 343
Tà en polémois taktiká 349
 Poznámka Konstantina Přeslavského k překladu díla Athanasije Alexandrijského 363
 Čr'norizca Chrabra Skazanije o pismenech 364
 Prolog Ioanna Eksarcha Bl'garskago 377
 Josippón 379
 Konstantinos Porfyrogennétos De administrando imperio 382
 Konstantinos Porfyrogennétos, De ceremoniis aulae Byzantinae 402
 Murúdzu d-dahabi wa ma'ádinu l-džawáhiri li-l-Mas'údí 404
 Kitábu t-tanbíhi wa l-išráfi li-l-Mas'údí 409
 Zpráva o Slovanech Ibráhíma ibn Ja'kúba 410
 Hudúd al-'Álam 421
 Epilogus (de conversione) Moraviae atque Bohemiae 424
 Kitábe zajnu l-achbár ta'lífe Abú Sa'íd 'Abdulhajj ibn ad-Daħħák ibn Maħmúd Gardízí 425
 Kitábu l-mamálíki wa l-masálíki li-l-Bakríi 430
 Kitábu tabá'i'i l-hajawáni li-Šarafi z-Zamáni Táhiri l-Marwazii 432
 Excerptum de Karentanis 434
 Slavoslovije Kirillu i Metodiju 436
 Drobné zmínky o Konstantinovi a Metodějovi v kalendářích a nadpisech 437
 Supetarski kartular 439
 Calendarium Wislicense 440
 Missale capit. Scepusiensis — Missale Posoniense 442

Konstantina Grammatika Skazanije o pismenech	443
Skazanije o převedenii Pisanija	445
Fontium conspectus — Sbírký pramenů	446
Commentarii et disputationes — Seznam hlavní literatury	450
Hoc volumine continentur — Obsah	46

PRAMENY K DĚJINÁM VELKÉ MORAVY III

K vydání připravili Dagmar Bartoňková, Lubomír Havlík, Ivan Hrbek, Jaroslav Ludvíkovský, Radoslav Večerka

Vydala Universita J. E. Purkyně v Brně — filosofická fakulta

Spisy filosofické fakulty č. 134

Vedoucí redaktor: Jaroslav Kudrna

Tajemník redakce: Karel Palas

Redakční rada: F. Hejl, J. Hrabák, D. Jeřábek, R. Jeřábek, F. Jordán, Vl. Jůva, F. Kalousek, J. Kudrna, A. Kutal, A. Lamprecht, F. Loula, J. Ludvíkovský, J. Macháček, R. Mrázek, O. Novák, K. Palas, J. Racek, J. Solař, K. Štěpaník, L. Tošenovský, L. Zatočil, A. Závodský

K tisku doporučili: univ. prof. dr. František Hejl, CSc., a dr. Vladimír Kyas, CSc.

Obálku navrhl: Bohdan Lacina

Technický redaktor: Pravoslav Hauser

Vyšlo v roce 1969

Z nové sazby písmem Modern vytiskl Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 1

Formát papíru 70×100 — AA 37,13, VA 38,58 — Tematická skupina a podskupina 02/58 —
Náklad 600 výtisků — Vydání 1.

Cena brožovaného výtisku Kčs 42,00 — I

MAGNAE MORAVIAE
FONTES HISTORICI

I. Annales et chronicae

Curaverunt D. Bartoňková,
L. Havlík, Z. Masařík, R. Ve-
čerka.

Opera Universitatis Purky-
niana Brunensis, facultas
philosophica, t. 104, Státní
pedagogické nakladatelství,
Pragae — Brunae 1966,
pp. 388, Kčs 34,—.

**II. Textus biographici,
hagiographici, liturgici**

Curaverunt D. Bartoňková,
L. Havlík, J. Ludvíkovský,
Z. Masařík, R. Večerka.

Opera Universitatis Purky-
niana Brunensis, facultas
philosophica, t. 118, Univer-
sita J. E. Purkyně, Brno 1967,
pp. 360, Kčs 26,—.

Orders from abroad should be
addressed to *Knižní velko-
obchod, Praha 1, Nové Město,
Opatovická 18, Czechoslovakia*.
Correspondence relating to ex-
change should be addressed to
*Assistant Editor, Sborník prací
filosofické fakulty brněnské
university, Brno, Arna Nová-
ka 1, Czechoslovakia*.